

**UCHWAŁA NR IX/89/25
RADY MIEJSKIEJ W NASIELSKU**

z dnia 27 lutego 2025 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Nasielsk na lata 2025-2028

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465, 1572, 1907, 1940) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292, 1907) po uzyskaniu pozytywnej opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków uchwala się, co następuje:

§ 1. Uchwala się Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Nasielsk na lata 2025-2028 (GPOnZ) w brzmieniu załącznika do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Nasielska.

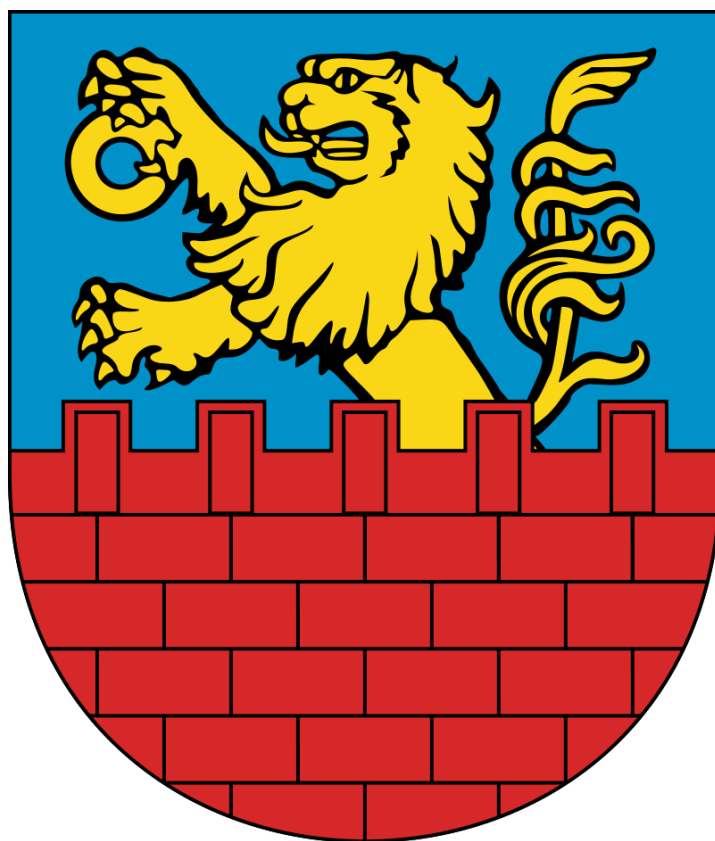
§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od jej ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

Przewodniczący Rady
Miejskiej w Nasielsku

Marek Gerasik

Załącznik do uchwały Nr IX/89/25
Rady Miejskiej w Nasielsku
z dnia 27 lutego 2025 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY NASIELSK NA LATA 2025-2028

GRUDZIEŃ 2024

Spis treści

1. Wstęp.....	3
2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami	3
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	4
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	10
4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	12
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	23
5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy ..	23
5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	29
5.2.1. Charakterystyka gminy.....	29
5.2.2. Rys historyczny gminy Nasielsk	30
5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	32
5.3.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków	33
5.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków	40
5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków.....	41
5.5. Zabytki archeologiczne.....	46
5.6. Dziedzictwo niematerialne	53
5.7. Najważniejsze zabytki gminy Nasielsk	56
6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT.....	57
7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	60
8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami	63
9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami.....	65
9.1. Dotacje.....	65
9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego	69
9.3. Środki europejskie	69
10. Realizacja i finansowanie z zakresu ochrony zabytków.....	71
11. Bibliografia.....	73
12. Spis tabel, rysunków i zdjęć	73

1. Wstęp

Gminny program opieki nad zabytkami Gminy Nasielsk na lata 2020-2023 (GPOnZ) stanowić będzie element polityki samorządowej, pozwalający na podejmowanie zaplanowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Jako materiał bazowy może być wykorzystywany przez środowiska badawcze i naukowe, właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kulturowym. Opracowanie służyć będzie rozwojowi gminy poprzez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

W GPOnZ wskazano działania skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Dokument uwzględnia uwarunkowania prawne, zewnętrzne oraz wewnętrzne w zakresie ochrony materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Wskazane w nim kierunki działania, tzw. priorytety, szczegółowo opisują zakres oraz cel danego zamierzenia. Realizacja celów zawartych w GPOnZ poprawi w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, wzmocni lokalne wartości oraz wspólne korzenie.

W dokumencie określono również źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wraz z jego otoczeniem. Finansowanie może odbywać się ze źródeł publicznych (np. budżet państwa, budżet własny gminy, budżet jednostek samorządowych – powiatu i województwa, środki unijne, inne źródła zagraniczne), a także ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych itp.).

Niniejsze opracowanie stanowi kontynuację Gminnego programu opieki nad zabytkami Gminy Nasielsk na lata 2020 – 2023 przyjętego Uchwałą Nr XII/119/19 Rady Miejskiej w Nasielsku z dnia 28 listopada 2019 r. GPOnZ został zaktualizowany w zakresie potencjału dziedzictwa kulturowego i źródeł finansowania oraz dostosowany do zmieniających się realiów dotyczących opieki nad zabytkami w części analizy SWOT, celów i działań.

2. Podstawa prawna opracowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną opracowania GPOnZ stanowi ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 z późn. zm.), która mówi o obowiązku sporządzania przez samorządy wojewódzkie, powiatowe oraz gminne na okres czterech lat programu opieki nad zabytkami.

W świetle ustawy, ochrona zabytków to aktywność administracji publicznej, która ma na celu stworzenie sprzyjających okoliczności prawnych, finansowych i organizacyjnych służących zachowaniu, zagospodarowaniu i utrzymaniu zabytków, zapobieganie zagrożeniom, niszczeniu, niewłaściwemu użytkowaniu, uszczupleniu zasobów zabytków, a także kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków oraz uwzględnianie tych zadań w kształtowaniu polityki planistycznej i środowiskowej. Terminem „opieka nad zabytkami” ustawa obejmuje działania właścicieli zabytków, które tworzą warunki dla naukowego badania zabytków, prowadzenia przy nich prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, zabezpieczenia i utrzymania ich samych oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie oraz popularyzowania i upowszechniania wiedzy o nich. W ustawie określono kwestie związane z ochroną i zarządzaniem dziedzictwem kulturowym, a szczególnie zagadnienia tworzenia krajowego programu ochrony i opieki nad zabytkami, organizację organów ochrony zabytków (zadania i kompetencje w zakresie ochrony zabytków wykonuje Generalny Konserwator Zabytków w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego oraz wojewódzcy konserwatorzy zabytków działający w imieniu wojewodów), zakres i formy ochrony zabytków którymi są: wpisanie do rejestru zabytków, wpisanie na Listę Skarbów Dziedzictwa, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego oraz ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej, a także zasady finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Zapisy ustawy, zwłaszcza w punktach dotyczących form ochrony zabytków, są komplementarne do zapisów ustaw o samorządzie terytorialnym (o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz o ochronie przyrody). Ponadto ustawa dookreśla zakres zadań dotyczących ochrony zabytków i opieki nad nimi administracji samorządu gminnego i powiatowego.

Art. 87 ust. 2 cytowanej ustawy wyznacza cele opracowania GPOnZ, w szczególności są to:

1. Włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju.
2. Uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej.
3. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.
4. Wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego.
5. Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami.
6. Określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków.
7. Podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Zabytki zostały objęte w Polsce ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. Znaczenie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju cywilizacyjnego oraz zadania państwa w zakresie jego ochrony, określają artykuły 5 i 6 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Dookreślenie konstytucyjnego obowiązku państwa wraz z podziałem kompetencji na poszczególne organy administracji publicznej i instytucje państwowe następuje na poziomie ustawodawstwa zwykłego.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r., która zastąpiła ustawę o ochronie dóbr kultury z 1962 r., powiązała ochronę zabytków z ochroną szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego, umieszczając to zagadnienie w kontekście naszego uczestnictwa w kulturze i historii całej Europy. Nowe prawo zostało dostosowane do zasad obowiązujących w Unii Europejskiej.

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **Konstytucji RP** (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. – Dz. U. z 2009 r. poz. 114 z późn. zm.) w przepisach:
 - **Art. 5:** „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”.
 - **Art. 6 ust. 1:** „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”; ust. 2: Rzeczpospolita Polska udziela pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym”.
 - **Art. 86:** „Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa”.
- **Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 840 z późn. zm.), która jest głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce. Przy opracowaniu programu opieki nad zabytkami należy uwzględnić przepisy tej ustawy, takie jak:
 - **Art. 3**, który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.
W tym miejscu należy wyjaśnić pojęcie zabytku. Zabytek jest to nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane są z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

- **Art. 4**, który objaśnia, że ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie; zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków; udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków; przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę; kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków; uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”.
- **Art. 5**, który określa, w sposób otwarty, kwestię opieki nad zabytkami: „opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków: naukowego badania i dokumentowania zabytku; prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku; zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości; popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii kultury”.
- **Art. 6**, który klasyfikuje w układzie rzeczowym przedmioty ochrony i zarazem stanowi szczegółową definicję zabytku:
 - „1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:
 - 1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
 - 2) zabytki ruchome będące, w szczególności:
 - a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
 - b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
 - c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
 - d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
 - e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (...),
 - f) instrumentami muzycznymi,
 - g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
 - h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
 - 3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:
 - a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
 - b) cmentarzyskami,
 - c) kurhanami,
 - d) relikwiami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.
 - 2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej”.

– **Art. 7**, który określa formy ochrony zabytków:

1) wpis do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Wpisy do rejestru są wolne od opłat (art. 9). Skreślenie z rejestru zabytków następuje na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy, lub z urzędu, na podstawie decyzji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego (art. 13). Na podstawie tej decyzji wojewódzki konserwator zabytków występuje z wnioskiem o wykreślenie wpisu z księgi wieczystej i z katastru nieruchomości. Informacja o skreśleniu ogłaszana jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wykreślenia wolne są od opłat (art. 14). Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków – na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o wpisie z urzędu – w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.

1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;

2) uznanie za pomnik historii;

3) utworzenie parku kulturowego;

4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej.

– **Art. 16 ust. 1**: „Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej”.

– **Art. 17**, który określa zakazy i ograniczenia na terenie parku kulturowego dotyczące: prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej; zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych; umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1; zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury; składowania lub magazynowania odpadów.

– **Art. 18**: „1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;

3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami”.

- **Art. 19**, który wskazuje, że: „1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:
 - 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
 - 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
 - 3) parków kulturowych.1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej uwzględnia się w szczególności ochronę:
 - 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
 - 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:
 - 1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
 - 2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
 - 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.
- 3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków”.
- **Art. 20**, który mówi o konieczności uzgadniania projektów i zmian planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenów.
- **Art. 21**: „Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy”.
- **Art. 22**: „1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.
 2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.
 3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.
 4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.
 5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:
 - 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
 - 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
 - 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
 6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych”.
- **Art. 89** który wskazuje, że „organami ochrony zabytków są:
 - 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
 - 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków”.

• **Ustawie z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (Dz. U. z 2024 r. poz. 609 z późn. zm.), gdzie w art. 7 ust. 1 pkt 9 zostały określone zadania własne gminy: „zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury (...) oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”. Pośrednio do ochrony zabytków odnoszą się zadania obejmujące kwestie: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego, bibliotek gminnych i innych

instytucji kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urzędzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy.

Istotne uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, znajdują się w innych obowiązujących ustawach i rozporządzeniach, w tym w:

- **Ustawie z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw** (Dz. U. z 2017 r. poz. 1595).
- **Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1130). Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy. Ustawa stanowi także, że w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.
- **Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane** (Dz. U. z 2024 r. poz. 725 z późn. zm.). Ustawa normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, między innymi o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego.
- **Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska** (Dz. U. z 2024 r. poz. 54 z późn. zm.), która mówi między innymi o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych.
- **Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1336 z późn. zm.), której przepisy określają między innymi kompetencje dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew na terenach objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (Dz. U. z 2024 r. poz. 1145). W rozumieniu ustawy celem publicznym jest między innymi opieka nad nieruchomościami stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ustawa określa między innymi postępowanie wobec nieruchomości objętych prawną ochroną konserwatorską.
- **Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (Dz. U. z 2024 r. poz. 87). Ustawa mówi, że działalność kulturalna polega na tworzeniu, upowszechnianiu i ochronie kultury (art. 1 ust. 1). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo. Polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami i ochrony dziedzictwa narodowego w Rzeczypospolitej Polskiej i za granicą. (art. 1 ust. 2). Mecenat nad działalnością kulturalną sprawują też jednostki samorządu terytorialnego (art. 1 ust. 4). Art. 2 ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, wśród których znajdują się obok teatrów, oper, operetek, filharmonii, orkiestr, instytucji filmowych, kin, muzeów, bibliotek, domów kultury, ognisk artystycznych, galerii sztuki – ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym (art. 9 ust. 1, 2). Instytucje kultury, a zwłaszcza muzea, jednostki organizacyjne mające na celu opiekę nad zabytkami, ośrodki badań i dokumentacji, biura wystaw artystycznych, galerie i centra sztuki, Filtoteka Narodowa, biblioteki, domy i ośrodki kultury, świetlice i kluby, ogniska artystyczne, domy pracy twórczej – prowadzą w szczególności działalność w zakresie upowszechniania kultury. Do podstawowych zadań tych instytucji należy między innymi sprawowanie opieki nad zabytkami.
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie** (Dz. U. z 2024 r. poz. 834). W ramach ustawy gminy mogą wspierać działalność kulturalną związaną z ochroną zabytków i tradycji prowadzoną przez organizacje pozarządowe (między innymi stowarzyszenia).
- **Ustawie z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, tzw. Ustawa Krajobrazowa** (Dz. U. z 2015 r. poz. 774 z późn. zm.). Ustawa definiuje pojęcie reklamy, szyldu, krajobrazu, krajobrazu kulturowego, krajobrazu priorytetowego. Nakłada też m.in. obowiązek sporządzania przez samorząd wojewódzki audytu krajobrazowego, w którym mają być zdefiniowane

obszary krajobrazów priorytetowych, gdzie sejmik województwa ma mieć możliwość ustalania norm dotyczących wysokości, kształtu budynków i ewentualnego stosowania materiałów miejscowych lub tradycyjnej architektury. Ustawa wprowadza kary za nielegalne reklamy. Ponadto daje samorządom możliwość uchwalenia lokalnego kodeksu reklamowego, w którym określone zostaną zasady sytuowania m.in. tablic i urządzeń reklamowych.

- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków** (Dz. U. z 2018 r. poz. 1609). **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenie rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem** (Dz. U. z 2011 r. Nr 113, poz. 661) oraz **Rozporządzenie z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.**
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2017 r. poz. 1674).
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”** (Dz. U. z 2004 r. Nr 124, poz. 1304 z późn. zm.), które określa tryb składania wniosków o przyznanie odznaki, wzór i wymiary tej odznaki oraz sposób jej wręczenia i noszenia.
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153).
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259).
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę** (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510).
- **Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych** (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w:

- **Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (Dz. U. z 2022 r. poz. 385). Określa podstawowe ramy i zasady funkcjonowania polskich muzeów. Według przepisów ustawy „Muzeum jest jednostką organizacyjną nienastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów” (art. 1).
- **Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393) która mówi, iż biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe, służą zachowaniu dziedzictwa narodowego. Biblioteki organizują i zapewniają dostęp do zasobów dorobku nauki i kultury polskiej oraz światowej.

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- **Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach** (Dz. U. z 2020 r. poz. 164).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

GPOnZ jest zgodny z założeniami polityki państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Dokumenty, do których odwołuje się GPOnZ połączono na trzech poziomach: ogólnokrajowym, regionalnym (wojewódzkim) oraz lokalnym. Są to różnego rodzaju strategie, studia i programy, które dotyczą problematyki ochrony i popularyzacji dziedzictwa kulturowego.

GPOnZ zbieżny jest ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w następujących dokumentach:

• Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami został przyjęty uchwałą nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 roku.

Głównym celem projektu Programu jest stworzenie warunków dla zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami. W okresie 4 lat realizowany będzie we współpracy z państwowymi instytucjami kultury i organami administracji publicznej poprzez trzy cele szczegółowe podzielone na kierunki działania, tj.: Celem głównym „Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023 -2026” jest zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce. Do realizacji tego celu opracowano trzy cele szczegółowe dotyczące:

- 1) weryfikacji wybranego zasobu zabytków i wzmocnienia narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości,
- 2) wzmocnienia potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków,
- 3) roli zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).

Istotnym rozwiązaniem, porządkującym zagadnienia przedstawione w Krajowym programie i uwzględnionym na każdym etapie prac nad dokumentem, są kierunki działań wskazujące na konkretne zadania priorytetowe w obszarze ochrony zabytków, przyjęte do realizacji do 2026 r. Są to:

- 1) podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju,
- 2) ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości;
- 3) realizacja międzynarodowych zobowiązań;
- 4) cyfryzacja procesów administracyjnych;
- 5) wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków;
- 6) wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych;
- 7) edukacja - podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

• Narodowa Strategia Rozwoju Kultury.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013, przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., rozwinięta w 2005 r. poprzez przygotowane przez Ministerstwo Kultury uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020, jest podstawowym dokumentem rządowym, w którym w oparciu o rzetelną analizę podjęto próbę określenia zasad polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Stanowi ona podstawę do dalszych systemowych rozwiązań w dziedzinie kultury. Misją tej strategii jest „zrównoważony rozwój kultury jako najwyższej wartości przenoszonej ponad pokoleniami, określającej całokształt historycznego i cywilizacyjnego dorobku Polski, wartości warunkującej tożsamość narodową i zapewniającej ciągłość tradycji i rozwój regionów”.

Uznając kulturę za jeden z podstawowych czynników rozwoju regionów zapisano w strategii następujące priorytety:

- 1) wzrost efektywności zarządzania kulturą,
- 2) wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań w systemie działalności kulturalnej i w systemie upowszechniania kultury,
- 3) wzrost uczestnictwa i wyrównanie szans w dostępie do szkolnictwa artystycznego, dóbr i usług kultury,
- 4) poprawa warunków działalności artystycznej,
- 5) efektywna promocja twórczości,
- 6) zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków,
- 7) zmniejszenie luki cywilizacyjnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury kultury.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury wprowadza programy operacyjne służące realizacji strategii. Jednym z nich jest Program Operacyjny „Dziedzictwo kulturowe”.

W programie wyróżnione zostały dwa komplementarne priorytety:

1. rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych. Podstawowym celem priorytetu jest poprawa stanu zachowania zabytków, kompleksowa ich rewaloryzacja, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę,
2. rozwój kolekcji muzealnych – zadania związane z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych, zakupami starodruków i archiwaliów, konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych, wspieraniu rozwoju muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych.

• **Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)**

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (SOR) została przyjęta Uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Jest to aktualizacja Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej Uchwałą Nr 157 Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r.

SOR jest strategicznym instrumentem zarządzania polityką rozwoju realizowaną przez instytucje państwa. W jednolitym systemie programowym przedstawia cele do realizacji do 2020 r. oraz w perspektywie do 2030 r., określa wskaźniki ich realizacji, wskazuje sposób ich osiągnięcia oraz określa najważniejsze projekty służące realizacji celów SOR.

Głównym celem SOR jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzmocnieniu spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

Zadania powiązane z obszarem ochrony zabytków zostały uwzględnione w następujących obszarach:

1. Obszar e-państwo – kierunek interwencji:

Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.

Wyznaczony projekt strategiczny:

Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

2. Kapitał ludzki i społeczny – kierunek interwencji:

Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej.

Działania do 2030 r.:

- 1) ochrona i promocja dziedzictwa narodowego – wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmocnienia kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO).
- 2) wzmocnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

• **Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030**

Cel główny Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 stanowi **wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków**, który odnosi się do zagadnień jednego z obszarów wpływających na osiągnięcie celów SOR: Kapitał ludzki i społeczny. Jest on również powiązany z realizacją działań wskazanych w poszczególnych obszarach dla wszystkich trzech celów szczegółowych Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju.

Cel główny SRKS 2030 doprecyzowują trzy cele szczegółowe:

- Cel szczegółowy 1: Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne;
- Cel szczegółowy 2: Wzmocnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich;
- Cel szczegółowy 3: Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

• **Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030**

Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030 została przyjęta Uchwałą Nr 239 Rady Ministrów dnia 13 grudnia 2011 roku. Jest to najważniejszy dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych

potencjałów rozwojowych do osiągnięcia konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długim okresie. Koncepcja ta kładzie szczególny nacisk na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, ponieważ decyduje on o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe. Koncepcja formułuje także zasady i działania służące zapobieganiu konfliktom w gospodarowaniu przestrzenią i zapewnieniu bezpieczeństwa, w tym powodziowego. W znacznie większym stopniu niż dotychczas uwzględnia problematykę ochrony dziedzictwa kulturowego w systemie kształtowania prawidłowej polityki przestrzennej.

Jako cele polityki przestrzennej w aspekcie ochrony zabytków wskazano:

1. ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
2. wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na terenach o niższym reżimie ochronnym,
3. wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
4. wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Przy sporządzaniu GPOnZ omówiono uwarunkowania zewnętrzne ochrony zasobów dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy wynikające z dokumentów na poziomie:

1. wojewódzkim:

- 1) Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022-2025,
- 2) Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do 2030+. Innowacyjne Mazowsze,
- 3) Strategia Rozwoju Turystyki w województwie mazowieckim na lata 2023-2027,
- 4) Strategia Rozwoju Kultury w województwie mazowieckim na lata 2023-2027,
- 5) Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego;

2. powiatowym:

Strategia Rozwoju Powiatu Nowodworskiego na lata 2015-2030.

GPOnZ jest zgodny z celami, zasadami i kierunkami wyznaczonymi w wojewódzkich dokumentach programowych oraz z dokumentami wyznaczającymi kierunki polityki przestrzennej Gminy Nasielsk.

• Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+. Innowacyjne Mazowsze

Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+. Innowacyjne Mazowsze została przyjęta uchwałą nr 72/22 przez Sejmik Województwa Mazowieckiego dnia 24 maja 2022 roku. Jest to kolejna edycja podstawowego dokumentu strategicznego regionu, określającego długofalową wizję rozwoju województwa, jak też średniookresowe kierunki działań. Strategia rozwoju województwa wskazuje główne wyzwania, a także cele rozwojowe regionu do zrealizowania przez samorząd województwa oraz inne podmioty. Stanowi też punkt odniesienia dla innych dokumentów strategicznych, programowych i planistycznych tworzonych na poziomie regionalnym oraz lokalnym.

Strategia rozwoju województwa mazowieckiego 2030+ ma charakter zintegrowany. Dokument wskazuje pogrupowane tematycznie działania adresowane do całego województwa, jak też model struktury funkcjonalno-przestrzennej regionu oraz obszary strategicznej interwencji (OSI), w których interwencja ukierunkowana jest zarówno tematycznie, jak i terytorialnie. Aktualizacja strategii rozwoju województwa mazowieckiego jest wynikiem zmian przepisów prawnych, sytuacji społeczno-gospodarczej, podziału statystycznego, a także nowego kształtu polityki spójności Unii Europejskiej na lata 2021-2027. W Strategii rozwoju województwa mazowieckiego 2030+ przedstawiono długofalową wizję rozwoju województwa, określono cel główny, któremu przyporządkowano cele strategiczne, w podziale na pięć obszarów tematycznych.

Strategia jest dokumentem, którego zapisy powinny mieć wpływ na kształt przyszłego rozwoju przez określenie długookresowych procesów rozwojowych w regionie. Strategia na poziomie regionalnym określa nadrzędny cel rozwojowy i odpowiada na podstawowe pytania: Do czego zmierzamy? Co chcemy osiągnąć? Uwzględnia także hierarchizację poszczególnych działań i problemów według stopnia ich ważności, co ma znaczenie w przypadku

ich kolizji. Określa też priorytety, co warunkuje skuteczność wykorzystania posiadanych środków i zasobów. W Strategii, uwzględniając złożoność opartego na modelu terytorialnym systemu społeczeństwo – gospodarka – środowisko, jak również zapisy średniookresowej strategii rozwoju kraju – SOR oraz krajowej strategii rozwoju regionalnego – KSRR 2030, wyodrębniono pięć obszarów tematycznych: gospodarka, dostępność, środowisko i energetyka, społeczeństwo oraz kultura i dziedzictwo kulturowe, w które zostały wpisane cele rozwojowe województwa mazowieckiego. Realizacji celu głównego strategii służyć będą działania podporządkowane celom strategicznym w tych pięciu obszarach tematycznych. Wizja rozwoju województwa, przyświecająca niniejszej Strategii, to Mazowsze z Warszawą, Warszawa ku Europie.

Cel główny: Zapewnienie wysokiej jakości życia poprzez trwałe i zrównoważony przestrzennie rozwój województwa, służący wzrostowi znaczenia regionu w Europie i na świecie, przy poszanowaniu zasobów środowiska. Z uwagi na zróżnicowanie przestrzenne rozwoju województwa mazowieckiego, istotnym elementem celu głównego jest spójność terytorialna, wskazana w „rozwoju zrównoważonym przestrzennie”. Osiągnięcie celu nadrzędnego będzie możliwe poprzez wykorzystanie potencjału rozwojowego obszarów miejskich i wiejskich województwa, zwiększenie produktywności, rozwój innowacji i cyfryzacji, przy jednoczesnym zapewnieniu dostępu do usług publicznych o wysokiej jakości na terenie całego województwa. Tak ukierunkowany rozwój będzie zgodny z zasadami trwałego rozwoju, tj. będzie się odbywać przy poszanowaniu zasobów środowiska, tak by kolejne pokolenia miały do nich dostęp w nie mniejszym stopniu niż obecne. Podstawą kształtowania konkurencyjności i spójności województwa w wymiarze społecznym, gospodarczym i przestrzennym będzie silne, zintegrowane społeczeństwo obywatelskie, posiadające wiedzę i umiejętności pozwalające na aktywny udział w procesie rozwoju województwa. Budowanie poczucia odpowiedzialności za kierunki rozwoju województwa oraz wzmocnienie mechanizmów współpracy wielopoziomowej i międzysektorowej pozwoli na lepszą koordynację i zwiększenie efektywności prowadzonych działań. Wieloczynnikowość procesów współczesnego rozwoju gospodarczego, obejmująca kryteria ekonomiczne (gospodarka), społeczne i ekologiczne (środowisko) wraz z terytorializacją kierunków interwencji, powodują złożony charakter celów Strategii. W układzie celów Strategii rozwoju województwa mazowieckiego 2030+ zastosowano wielowymiarowe podejście, które uwzględnia złożoność wszystkich sfer działalności człowieka. Terytorializacja celów przedstawionych w Strategii, w tym poprzez obszary strategicznej interwencji, stwarza szansę na ich bardziej efektywne wykonanie i zrównoważony przestrzennie rozwój województwa. Istotne jest przyjęcie filozofii wsparcia sprzyjającej trwałości rozwoju, która pozwoli w pełni wykorzystać wewnętrzne czynniki rozwoju oraz nisze i specyficzne zasoby województwa. W przeciwnym razie powstaną obszary wymagające stałego zewnętrznego wsparcia. Pobudzenie endogenicznego rozwoju uczyniono główną drogą do zmniejszenia różnic w poziomie życia, czyli osiągnięcia większej spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej.

Województwo mazowieckie wyróżnia się w skali kraju pod względem liczby zabytków objętych formami ochrony, co świadczy o bogactwie dziedzictwa kulturowego. Duża liczba zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków plasuje województwo na drugim miejscu w Polsce, za województwem dolnośląskim. Wyraźną przewagą pod względem liczby zabytków na 10 tys. ha odznacza się region Warszawski stołeczny, w którym wartość ta jest ponad czterokrotnie wyższa niż w regionie Mazowieckim regionalnym. Miejscem koncentracji obiektów zabytkowych jest Warszawa, w której mieści się aż 29,4% zabytków nieruchomych województwa; na kolejnych miejscach plasują się powiaty: piaseczyński, żyrardowski, ciechanowski i grójecki oraz miasta Radom i Płock. W stolicy znajduje się jedyny w województwie obiekt wpisany na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO – Historyczne centrum Warszawy, które jest wyjątkowym przykładem kompleksowej odbudowy dawnej architektury wraz z odtworzeniem założeń urbanistycznych.

Najlepiej zachowanymi zabytkami w województwie są obiekty sakralne. Stanowią one kategorię zabytków, która utrzymuje ciągłość użytkowania zgodnie z ich pierwotną funkcją. Ponadto, ze względu na duże wartości historyczne i artystyczne, zabytki te podlegają szczególnej ochronie i są na bieżąco konserwowane i remontowane.

Województwo zajmuje szóste miejsce w kraju pod względem liczby pomników historii oraz trzecie ze względu na liczbę parków kulturowych.

Województwo posiada – nieobjęte formami ochrony zabytków – zasoby kulturowe o szczególnych wartościach historycznych i kulturowych. W procesie budowania tożsamości regionalnej w województwie ważną rolę pełnią ośrodki budowania tożsamości kulturowej. Spośród ośrodków wyróżnionych w województwie, 85% znajduje się w regionie Mazowieckim regionalnym. Szczególną rolę w tym zakresie odgrywają ośrodki związane z wybitnymi postaciami i kultem religijnym, m.in. Żelazowa Wola, Czarnolas, Niepokalanów (Paprotnia) i Góra Kalwaria. Istotnymi elementami potencjału dziedzictwa kulturowego są też miasta historyczne, miasta ogrody (np. Podkowa Leśna), obiekty fortyfikacyjne (np. Twierdza Modlin), a także obiekty przemysłowe (np. w Radomiu) i zabytki techniki (np. w Warszawie). Szczególnymi obszarami, zarówno ze względu

na wartość, jak i pamięć historyczną, są również miejsca martyrologii, miejsca pamięci oraz cmentarze (w tym zabytkowe).

Dużym zagrożeniem dla przestrzeni kulturowej województwa jest zróżnicowany stan zachowania zabytków. Istotnymi barierami dla zachowania obiektów zabytkowych są m.in.: brak użytkowania, niedostateczne zabezpieczenie, niewystarczająca ilość prac konserwatorskich i środków finansowych oraz nietrwały budulec (np. obiekty drewniane charakterystyczne dla regionu Mazowieckiego regionalnego). Czynnikiem utrudniającym objęcie odpowiednią ochroną zabytków w województwie jest również ich duże rozproszenie przestrzenne.

Postępująca presja urbanistyczna utrudnia ochronę krajobrazów kulturowych. Proces urbanizacji stwarza zagrożenie dla cennych obszarów kulturowych. Warszawa jest jednym z najbardziej narażonych na presję urbanistyczną miast ze względu na swój dynamiczny rozwój. Ważne w zakresie ochrony różnorodności kulturowej jest podnoszenie świadomości mieszkańców i wykorzystanie potencjału kulturowego dla celów turystycznych.

Układ celów Strategii został podporządkowany długookresowym priorytetom rozwoju regionalnego. Przy realizacji celów należy uwzględnić możliwość wystąpienia zmian uwarunkowań rozwoju, wskazanych w scenariuszach rozwoju. Za cel główny przyjęto „Zapewnienie wysokiej jakości życia poprzez trwały i zrównoważony przestrzennie rozwój województwa, służący wzrostowi znaczenia regionu w Europie i na świecie, przy poszanowaniu zasobów środowiska”. Jego realizacja odbywać się będzie poprzez pięć celów strategicznych. Do każdego celu przypisane zostały kierunki działań, z zaznaczeniem kierunków priorytetowych, oraz działania. Określone w Strategii rozwoju województwa mazowieckiego 2030+ działania są punktem wyjścia do formułowania zapisów regionalnego programu operacyjnego oraz innych dokumentów województwa mazowieckiego kształtujących politykę rozwoju regionu. W konsekwencji stanowią podstawę realizacji priorytetowych inwestycji i aktywności Samorządu Województwa Mazowieckiego. Sformułowane działania ułatwiają racjonalizację podejmowanych przez organy samorządu decyzji, służących rozwojowi regionu oraz poprawie jakości życia mieszkańców. Wytaczają linię rozwojową województwa, pozwalając na koncentrowanie finansów i wysiłku tam, gdzie przyniesie to największą wartość i korzyść.

Kierunki działań i działania – Mazowsze bogate kulturowo

Kierunki działań	Działania
Ochrona i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego	<ul style="list-style-type: none"> – wspieranie prac konserwatorskich (w tym restauratorskich, renowacyjnych, rewaloryzacyjnych), – rewitalizacja obiektów i obszarów zabytkowych oraz kulturowych – adaptacja obiektów zabytkowych do nowych funkcji, w tym kulturalnych, turystycznych i społecznych , – inwentaryzacja i digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego
Wykorzystanie walorów środowiska przyrodniczego, potencjału kulturowego i turystycznego dla rozwoju gospodarczego i promocji województwa	<ul style="list-style-type: none"> – zwiększenie atrakcyjności turystycznej w oparciu o walory kulturowe i przyrodnicze, – rozwój infrastruktury turystycznej i okołoturystycznej – wspieranie rozwoju różnych form turystyki, produktów oraz wydarzeń turystycznych – wspieranie działalności stowarzyszeń i organizacji, w tym o znaczeniu międzynarodowym – ochrona, pielęgnowanie i promowanie spuścizny kulturowej (materialnej i niematerialnej), w tym podnoszenie świadomości kulturowej – kreowanie ośrodków i kształtowanie regionalnej tożsamości kulturowej – wspieranie i promocja różnorodności kulturowej – wspieranie przedsiębiorczości i współpracy w obszarze kultury, dziedzictwa kulturowego i turystyki
Upowszechnianie kultury i twórczości	<ul style="list-style-type: none"> – rozwój infrastruktury kultury, wydarzeń i projektów kulturalnych

	<ul style="list-style-type: none"> - wspieranie rozwoju edukacji kulturalnej i artystycznej Wspieranie rozwoju przemysłu kreatywnego - wzmacnianie uczestnictwa w kulturze, w tym poprzez technologię cyfrową (e-kultura, digitalizacja)
Kreowanie miast i wsi jako centrów aktywności kulturalnej i turystycznej	<ul style="list-style-type: none"> - wspieranie ośrodków miejskich i wiejskich w upowszechnianiu potencjału kultury wraz z rozwojem funkcji turystycznych - promowanie potencjału kulturowego Warszawy

Kluczowe znaczenie dla zachowania zasobów dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń ma ochrona zabytków i obiektów odznaczających się dużą wartością historyczną i kulturową. Konieczna jest ochrona i wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego poprzez wspieranie prac konserwatorskich (w tym restauratorskich, renowacyjnych i rewaloryzacyjnych). W celu utrzymania obiektów zabytkowych i kulturowych w jak najlepszym stanie i zahamowania procesów degradacji należy zwrócić szczególną uwagę na rewitalizację obiektów i obszarów oraz ich adaptację do nowych funkcji, w tym kulturalnych, turystycznych i społecznych. Istotna jest również inwentaryzacja i digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego. Szczególne wsparcie w tym zakresie powinno dotyczyć zabytków objętych różnymi formami ochrony prawnej, m.in. pomników historii czy parków kulturowych. Niezbędna jest ochrona, pielęgnowanie i promowanie zróżnicowanej spuścizny kulturowej województwa, w tym podnoszenie świadomości kulturowej oraz wspieranie i promocja różnorodności kulturowej (m.in. dziedzictwa kulinarnego).

- **Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022-2025**

Program opieki nad zabytkami w województwie mazowieckim 2022-2025 został przyjęty uchwałą nr 169/21 przez Sejmik Województwa Mazowieckiego dnia 21 grudnia 2021 roku. Niniejszy Program stanowi uszczegółowienie dziedzinowe Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2030 Innowacyjne Mazowsze, zapisujące całość polityki opieki nad zabytkami samorządu województwa, jaka będzie realizowana do roku 2030 i dodatkowo wyznacza rezerwę programową zamierzeń co do opieki nad zabytkami przez kolejne dwa lata. W stosunku do ogólnej Strategii 2030 Innowacyjne Mazowsze niniejszy dokument jest więc strategicznym programem tematyczno-etapowym: ustanawia politykę publiczną w jednym zakresie tematycznym – opieki nad zabytkami, w horyzoncie 2025 r. Samorząd Województwa Mazowieckiego występuje w podwójnej roli: po pierwsze jako właściciel obiektów zabytkowych, a po drugie – jako jednostka samorządu terytorialnego poziomu regionalnego odpowiedzialna za wykonywanie zadań o charakterze wojewódzkim w zakresie opieki nad zabytkami na poziomie regionu. Samorząd województwa prowadzi politykę rozwoju województwa, na którą składa się wspieranie rozwoju kultury oraz sprawowanie opieki nad dziedzictwem kulturowym i jego racjonalne wykorzystywanie. Do zadań samorządu województwa w tym zakresie – na podstawie przepisów innych ustaw – należy w szczególności:

1. z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:
 - 1) uwzględnianie zadań ochrony zabytków i opieki nad zabytkami: przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województwa i planu zagospodarowania przestrzennego województwa,
 - 2) udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, na zasadach określonych w uchwale podjętej przez sejmik województwa,
 - 3) sporządzanie wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami.
2. z ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym: uwzględnianie w planie zagospodarowania przestrzennego województwa i planie zagospodarowania przestrzennego obszaru metropolitalnego systemu obszarów krajobrazu kulturowego oraz dziedzictwa kulturowego i zabytków.
3. z ustawy „krajobrazowej”¹ poprzez zmiany wprowadzone w innych ustawach:
 - 1) sporządzanie dla obszaru województwa audytu krajobrazowego.

Ponadto na podstawie odrębnych przepisów samorząd realizując swoje zadania w zakresie opieki nad zabytkami i dbałości o niematerialne dziedzictwo kulturowe może w szczególności:

1. popularyzowanie dobrych wzorów aktywnej opieki nad zabytkami i dziedzictwem kulturowym;

2. współpracowanie z jednostkami obu szczebli samorządu lokalnego w zakresie tworzenia prawnych form ochrony zabytków (parki kulturowe, plany miejscowe),
3. organizowanie przedsięwzięć edukacyjnych związanych z dziedzictwem kulturowym regionu oraz przedsięwzięcia promocyjne w tym zakresie,
4. prowadzenie promocji dziedzictwa materialnego i niematerialnego regionu,
5. organizowanie współpracy z uczelniami na rzecz realizacji POnZ,
6. obejmowanie patronatem Marszałka przedsięwzięcia w zakresie ochrony dziedzictwa.
 7. tworzenie katalogów wzorców budownictwa regionalnego charakterystycznego dla krajobrazów kulturowych poszczególnych części województwa
 8. wspieranie promocyjnie tradycyjnych produktów regionalnych,
 9. organizowanie spotkań i konferencji dotyczących problematyki dziedzictwa,
 10. wspieranie własne instytucji kultury w realizacji projektów i zadań dotyczących dziedzictwa kulturowego regionu.
 11. przyznawanie nagród i stypendiów osobom zajmującym się opieką nad zabytkami.

Ponadto samorząd województwa ma zadania jako właściciel zabytków. Do zadań tych wynikających z zapisów ustawowych należą przede wszystkim sprawowanie opieki nad zabytkami, do których samorząd województwa posiada tytuł prawny.

Generalny cel Programu jest zawarty w deklaracji jego misji. Wszystkie rozstrzygnięcia planistyczne i wykonawcze muszą być bezwzględnie zgodne z misją. Misji towarzyszy wizja strategiczna opieki nad zabytkami w regionie, będąca zapisem pożądanego stanu docelowego, jaki powinien być osiągnięty do 2025 r. wskutek pomyślnej realizacji Programu. Misja brzmi: „Podnieść skuteczność opieki nad zabytkami i dziedzictwem niematerialnym w województwie mazowieckim”. Z rozwinięcia misji wynikają trzy obszary strategiczne – trzy „obszary koncentracji działań” Programu. W każdym z obszarów wyznaczamy z kolei cele strategiczne, a cele będą realizowane poprzez przedsięwzięcia strategiczne.

Kluczowy problem	Obszar strategiczny	CEL
Niewystarczająca świadomość wartości dziedzictwa wśród interesariuszy, niewłaściwe postawy interesariuszy wobec dziedzictwa.	Edukacja kształtująca świadomość i postawy	Wsparcie edukacyjne samorządów lokalnych i właścicieli zabytków; Kształtowanie postawy zainteresowania dziedzictwem.
Potrzeba dalszej optymalizacji dostępu właścicieli zabytków do środków finansowych na opiekę nad zabytkami	Optymalizacja systemu dostępu właścicieli zabytków do środków	.Zoptymalizowanie systemu dotacji wojewódzkich , Dbałość o zabytki własne województwa
Potrzeba dalszego doskonalenia narzędzi działania w zakresie opieki nad zabytkami	Wypracowanie skutecznych narzędzi działania	Ograniczanie ryzyka utraty najbardziej zagrożonych elementów dziedzictwa Wzmocnienie potencjału promocyjnego zabytków.

Realizacją Programu zarządza: Sejmik Województwa, Zarząd Województwa, Departament Kultury, Promocji i Turystyki Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego w Warszawie.

Prawną ochronę zabytków w Polsce wprowadzono przed ponad wiekiem: w 1918 roku zaczął obowiązywać Dekret o ochronie dzieł i dóbr kultury. Dziesięć lat później zastąpiło go Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej (1928), które obowiązywało jeszcze długo po II wojnie światowej, aż do 1962 roku.

Obecnie obowiązujące formy ochrony zabytków wymienia art. 7 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz.U. z 2021 r. poz. 710, 954).

Formy ochrony zabytków to narzędzia prawne mające na celu zapewnienie warunków umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie, w szczególności poprzez zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla ich wartości oraz udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków. Ustawa przewiduje następujące formy ochrony zabytków:

1. wpis do rejestru zabytków,
2. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa,
3. uznanie za pomnik historii,
4. utworzenie parku kulturowego,
5. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ad. 1

Rejestr zabytków to jedyna bezpośrednia forma ochrony zabytków charakteryzująca się ustanowieniem pełnego nadzoru konserwatorskiego. Stosuje się ją do zabytków wybranej grupy. Wpis zabytku do rejestru odbywa się poprzez wydanie przez wojewódzkiego konserwatora zabytków decyzji administracyjnej oraz – po stwierdzeniu wykonalności decyzji – nadanie numeru rejestru. Jest to numer porządkowy w odpowiedniej księdze: A – dla zabytków nieruchomości, B – dla zabytków ruchomych, C – dla zabytków archeologicznych. Procedura wpisu zabytku do rejestru prowadzona jest na wniosek właściciela lub z inicjatywy Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Z wnioskiem o wpis do rejestru zabytku mogą występować również organizacje społeczne statutowo zajmujące się dziedzictwem. W województwie mazowieckim wg danych NID zanotowano:

1. 7 912 obiektów nieruchomości wpisanych do księgi A3 , 3 Dane NID (<https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/>, sierpień 2021) Dziennik Urzędowy Województwa Mazowieckiego – 35 – Poz. 12474 Załącznik do PONZWM 2022–2025
2. 20 727 obiektów ruchomych wpisanych do księgi B4
3. 407 zabytków archeologicznych wpisanych do księgi C5.

Ad. 2

Zabytki wpisane na Listę Skarbów Dziedzictwa to nowa forma ochrony, obowiązująca od 2016 r., dotyczy wyłącznie zabytków ruchomych. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego stworzył specjalną listę obiektów ruchomych o szczególnym znaczeniu dla dziedzictwa.

Ad. 3

Pomniki Historii -w świetle obowiązujących przepisów Pomnik Historii jest jedną z pięciu form ochrony zabytków Zgodnie z art. 15 Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice.

W województwie mazowieckim do września 2021 r. osiem obiektów uznane zostało przez Prezydenta RP za pomniki historii:

1. Warszawa – historyczny zespół miasta z Traktem Królewskim i Wilanowem uznane za Pomnik Historii zarządzeniem Prezydenta RP z 8 września 1994 roku;
2. Warszawa – Zespół Stacji Filtrów Williama Lindleya uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 4 stycznia 2012 roku;
3. Żyrardów – XIX-wieczna Osada Fabryczna uznana za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 4 stycznia 2012 roku;

4. Warszawa – zespół zabytkowych cmentarzy wyznaniowych na Powązkach uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 3 lipca 2014 r.
5. Płock – Wzgórze Tumskie uznane za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 20 kwietnia 2018 r.
6. Pułtusk – kolegiata pod wezwaniem Zwiastowania Najświętszej Maryi Pannie, uznana za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 10 grudnia 2018 roku;
7. Sulejówek – Milusin, zespół domu Marszałka Józefa Piłsudskiego uznany za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 13 sierpnia 2020 roku.
8. Czerwińsk nad Wisłą – dawne opactwo Kanoników Regularnych uznane za Pomnik Historii rozporządzeniem Prezydenta RP z 19 kwietnia 2021 r.

Ad. 4

Park kulturowy – to dotychczas najrzadziej stosowana forma ochrony obszarowej, stanowiona przez samorządy dla wyróżniających się krajobrazowo terenów, z charakterystycznymi dla nich zabytkami nieruchomymi. Gmina jest zobowiązana, aby równolegle uchwalić miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego określający zasady kształtowania chronionej przestrzeni z poszanowaniem zidentyfikowanych wartości. Park kulturowy tworzony jest w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

W województwie mazowieckim istnieją cztery parki kulturowe:

1. Park Kulturowy „Ossów Wrota Bitwy Warszawskiej 1920 roku”
2. Park Kulturowy Stary Radom
3. Wilanowski Park Kulturowy
4. Park Kulturowy Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Andrzejewie.

Ewidencje zabytków

Wojewódzka ewidencja zabytków i gminne ewidencje zabytków nie są formami ochrony zabytków w ścisłym rozumieniu (nie są wymienione w art. 7 UOZ), ale są sposobem zwiększenia skuteczności ochrony zabytków. Wojewódzka i gminne ewidencje zabytków są podstawowym źródłem informacji o zasobie zabytkowym. Na poziomie województwa prowadzonej przez WKZ w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa mazowieckiego, z kolei na poziomie gminy wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy. W skład gminnej ewidencji zabytków wchodzi zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także osobna grupa zabytków nieruchomych wyznaczonych przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z MWKZ. W wyniku nowelizacji ustawy w 2010 r. ewidencja zabytków zyskała kluczową funkcję w prawnym systemie ochrony zabytków, wywołuje skutki prawne, związane z powstaniem po stronie właściciela lub posiadacza zabytku określonych obowiązków, zbliżonych do tych, jakie powstają wraz z wpisem do rejestru zabytków. Obowiązki te w głównej mierze dotyczą dokonywania uzgodnień z WKZ w postępowaniach dotyczących wydawania: pozwolenia na budowę (w tym rozbiórkę obiektu), decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o lokalizacji celu publicznego i innych.

Trzy kluczowe grupy beneficjentów to właściciele zabytków, władze samorządowe i mieszkańcy poszczególnych wspólnot lokalnych województwa. Wszyscy oni mogą jednocześnie wspierać Program i korzystać z jego realizacji. Dlatego niezbędna jest praca promocyjno-komunikacyjna skierowana do tych grup adresatów, by zaakceptowali oni cele Programu i uznali je za własne.

Wnioski strategiczne wypływające z Programu zostały sformułowane w oparciu o praktykę wdrażania POnZWM w latach 2018–2021. Na podstawie rozeznania uzyskanego przy wdrażaniu projektów strategicznych tego programu identyfikowano trzy obszary kluczowych problemów i potrzeb, na które obecny Program 2022 – 2025 musi zaproponować odpowiedź. Są to:

1. Niewystarczająca świadomość wartości dziedzictwa wśród interesariuszy, niewłaściwe postawy interesariuszy wobec dziedzictwa,
2. Potrzeba dalszej optymalizacji dostępu do środków finansowych na opiekę nad zabytkami,

3. Potrzeba dalszego doskonalenia narzędzi działania w zakresie opieki nad zabytkami.

• Strategia Rozwoju Turystyki w województwie mazowieckim na lata 2023-2027

Strategia Rozwoju Turystyki w województwie mazowieckim na lata 2023-2027 została przyjęta uchwałą nr 157/23 przez Sejmik Województwa Mazowieckiego dnia 19 września 2023 r. Dokument ten stanowi kontynuację działań podejmowanych przez Samorząd Województwa Mazowieckiego w obszarze rozwoju turystyki. Celem strategii jest stworzenie klarownej i efektywnej ścieżki rozwoju turystyki w Województwie Mazowieckim na nadchodzące lata. Misją mazowieckiej turystyki jest atrakcyjna oferta turystyczna, służąca wzrostowi znaczenia regionu na turystycznej mapie Polski i Europy, przy poszanowaniu zasobów środowiska naturalnego. Wyzwania, stojące przed turystyką regionu, które zostały pogrupowane w ramach czterech celów strategicznych:

1. wyraziste i uporządkowane wewnętrznie produkty turystyczne,
2. zintegrowany marketing turystyczny,
3. wzmocnienie zaplecza rozwoju turystyki,
4. synergia działań turystyki z innymi sektorami.

Realizacja tych celów ma stanowić odpowiedź Samorządu Województwa Mazowieckiego na zdiagnozowane w dokumencie problemy w obszarze turystyki regionu. Strategia precyzuje także koncepcje wdrażania poprzez proponowane cele i programy oraz przykładowe, szczegółowe działania. Proces ewaluacji powinien jednak zakładać jej elastyczność, możliwość dynamicznych dostosowań do niezwykle szybkich, często nieprzewidywalnych zmian w otoczeniu. Strategia została na poziomie misji i wizji powiązana ze „Strategią rozwoju województwa mazowieckiego 2030+. Innowacyjne Mazowsze” 1 . Programując zaś jej część strategiczną i formując jej cele, przeanalizowano raport z wdrożenia „Strategii Rozwoju Turystyki w województwie mazowieckim na lata 2014-2022”. Dzięki zastosowanej metodologii prac, dokument jest wieloaspektowo osadzony na wynikach badań, analiz, odwołuje się do dokumentów wyższego rzędu i proponuje wsparcie rozwoju turystyki w województwie mazowieckim z uwzględnieniem wcześniejszych planów rozwoju turystyki. Stanowi więc kontynuację prac prowadzonych przez samorząd regionu, odpowiednio zmodyfikowaną, z uwzględnieniem sytuacji w regionie, kraju i na świecie.

Strategia składa się z części analizy uwarunkowań i trendów rozwoju turystyki w województwie i części strategicznej. Część strategiczna powstała na fundamencie wniosków wypływających z części analitycznej. Zapisane w niej cele są odpowiedzią na zdiagnozowane problemy kluczowe województwa w zakresie rozwoju turystyki. Wskazana w niej wizja jest obrazem mazowieckiej turystyki, którego osiągnięcie może przynieść ukierunkowanie działań z uwzględnieniem: • marki Mazowsze Serce Polski, • trendów i tendencji zaobserwowanych w otoczeniu regionalnym, krajowym i szerzej światowym, • analizy funkcjonalności i jakości mazowieckich produktów turystycznych, • oceny organizacji turystycznych funkcjonujących na obszarze województwa mazowieckiego. Głównym założeniem dotyczącym procesu wdrażania jest wykorzystanie wymiarów emocjonalnych marki: 92 empatia – to moje emocje, autentyczność – jest dla mnie wiarygodna, zrozumiałość przekazu – rozumiem ją, bohaterem jest odbiorca – czuje, że to o mnie, zakodowanie wartości – jest zgodna z moimi wartościami. “Strategia rozwoju turystyki w województwie mazowieckim na lata 2023-2027” powinna przedstawiać misję województwa w obszarze turystyki, której osiągnięcie umożliwi realizacja poszczególnych celów i programów strategicznych. Programy strategiczne powinny być odpowiedzią na zdiagnozowane problemy kluczowe województwa i zawierać propozycje rozwiązania tych problemów. Wizja i misja zakładane w dokumencie są ściśle powiązane z wizją i celem głównym „Strategii rozwoju województwa mazowieckiego 2030+. Innowacyjne Mazowsze” . Przyczyniają się bezpośrednio do podniesienia spójności terytorialnej, konkurencyjności, innowacyjności jak również pośrednio wzrostu gospodarczego i warunków życia mieszkańców. Przykładają także istotną wagę do wzrostu znaczenia obszaru metropolitalnego Warszawy w Europie.

W części strategicznej przedstawiono misję polityki turystycznej województwa i wizję mazowieckiej turystyki. Wskazano strategiczne cele oraz programy służące ich osiągnięciu.

Wyznaczona misja: Zapewnienie wysokiej jakości oferty turystycznej poprzez trwałe i zrównoważone przestrzennie wsparcie rozwoju funkcji turystycznej województwa, służące wzrostowi znaczenia regionu na turystycznej mapie Polski i Europy, przy poszanowaniu zasobów środowiska naturalnego.

Wizja: Województwo mazowieckie regionem gościnnym i serdecznym profesjonalnie przygotowanym aby zapewnić kompleksową obsługę wysokiej jakości. Dysponujące wyrazistymi produktami turystycznymi otwarte na Europę i Świat.

W wyniku diagnozy sytuacji turystyki w województwie przedstawiono propozycje rozwiązań problemów związanych z turystyką i przedstawiono cele strategiczne i programy służące realizacji tych celów.

Cel A: Wyraziste i uporządkowane wewnętrznie produkty turystyczne

Cel B: Zintegrowany marketing turystyczny.

Cel C: Wzmocnienie zaplecza rozwoju turystyki

Cel D: Synergia działań turystyki z innymi sektorami.

• **Strategia Rozwoju Kultury w województwie mazowieckim na lata 2023-2027**

Strategia Rozwoju Kultury w województwie mazowieckim na lata 2023-2027 jest planem strategicznym Samorządu Województwa Mazowieckiego, kształtującym działanie samorządu województwa w obszarze kultury w perspektywie pięciu lat. W tym znaczeniu strategia zapisuje politykę kulturalną Samorządu Województwa Mazowieckiego na lata 2023-2027. Przyjęta Strategia stanowi główny, kierunkowy i wieloletni instrument zarządzania rozwojem kultury przez Samorząd województwa Mazowieckiego. Na podstawie przeprowadzonej diagnozy zarekomendowano utrzymanie dotychczasowej misji polityki kulturalnej województwa mazowieckiego „Kultura łączy każdego”.

Dokument składa się z dwóch zasadniczych części: diagnostycznej i strategii. W części diagnostycznej przedstawiono syntetyczny obraz kultury w województwie mazowieckim. Diagnoza odwołuje się do obrazu statystycznego, wyników licznych badań, obrazu wynikającego ze źródeł zastanych oraz wniosków z konsultacji z licznymi środowiskami. Proces diagnostyczny uwzględniał analizę danych zastanych, analizę badań w obszarze kultury, analizę dokumentów strategicznych, analizę globalnych trendów mogących mieć wpływ na rozwój kultury, warsztaty diagnostyczno – konsultacyjne, badania ankietowe oraz konsultacje eksperckie. Głównym celem jest zapewnienie wysokiej jakości życia poprzez trwałe i zrównoważone przestrzennie rozwój województwa służący wzrostowi znaczenia regionu w Europie i na świecie, przy poszanowaniu zasobów środowiska. Diagnozę kończą wnioski strategiczne wraz ze zbiorczą analizą SWOT sektora kultury województwa mazowieckiego. W części strategii zaproponowano rozwiązania na przyszłość, oparte na metodach wnikliwego obserwowania świata i nieustającego adaptowania się do coraz szybciej zmieniających się okoliczności oraz zaktualizowano cele edukacyjne. Wyznaczono obszary strategiczne i zakres ich działań. W każdym z tych obszarów wyznaczono cele strategiczne, a w ramach celów – programy strategiczne, które będą realizowane w okresie obowiązywania strategii. Zestaw pól strategicznych i celów należy uważać za niezmienny w czasie realizacji strategii. Natomiast programy strategiczne w ramach poszczególnych celów mogą być w toku realizacji strategii uzupełniane w miarę potrzeb. Ponadto opracowano zasady wspólnej realizacji przedsięwzięć z zakresu „Strategii rozwoju kultury w województwie mazowieckim na lata 2023 – 2027”, które określają procedurę uzyskiwania wsparcia finansowego od samorządu Województwa Mazowieckiego na realizację przedsięwzięć zgodnych z założeniami i celami określonymi w strategii.

Obszar I: Mazowieckie podmioty kultury – narzędzie wsparcia sieciowania i integracji podmiotów kultury.

Obszar II: Mieszkaniec i gość województwa mazowieckiego – wartość integralna.

Obszar III: Współpraca międzysektorowa w województwie mazowieckim - wartość instrumentalna.

Cele strategiczne i operacyjne:

Cel strategiczny A: Aktywne podmioty kultury

Cel operacyjny A1: wzmacnianie mazowieckich kadr kultury

A2: wspieranie mazowieckich środowisk twórczych

Cel strategiczny B: Kultura blisko odbiorcy

Cel operacyjny B1 Wzmacnianie kapitału kulturowego

B2 Niwelowanie barier uczestnictwa

B3 Wzmacnianie edukacji i animacji kulturowej

Cel strategiczny C: Kultura buduje region

Cel operacyjny C1: Zarządzanie wiedzą o kulturze w regionie

C2: Ochrona i upowszechnianie materialnych i niematerialnych zasobów kultury w regionie

C3: Kultura integruje.

• Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego został przyjęty przez Sejmik Województwa Mazowieckiego Uchwałą nr 22/18 z dnia 19 grudnia 2018 r. Plan stanowi element systemu planowania przestrzennego i pełni w nim funkcję koordynacyjną między planowaniem krajowym a planowaniem lokalnym. Plan nie jest aktem prawa miejscowego – jest aktem kierownictwa wewnętrznego wiążącego organy i jednostki organizacyjne samorządu województwa. Dokument określa kierunki rozwoju regionu. Plan wskazuje szczegółowe zasady organizacji przestrzennej województwa, formułuje kierunki polityki przestrzennej. W Planie omówiono zagadnienie kultury, zasoby dziedzictwa kulturowego oraz na czym polega ochrona tego dziedzictwa.

Na obszarze województwa mazowieckiego zlokalizowane są obiekty i obszary o szczególnym znaczeniu dla kultury polskiej jak i światowej. Zasoby dziedzictwa kulturowego województwa mazowieckiego obejmują zabytki objęte formami ochrony prawnej oraz elementy dziedzictwa ujęte w gminnych ewidencjach zabytków. Formami ochrony objęte są:

1. Zabytki wpisane do rejestru zabytków, w tym:
 - 1) nieruchome,
 - 2) ruchome, obejmujące zabytki sztuki i rzemiosła artystycznego,
 - 3) archeologiczne,
2. Zabytki uznane za pomnik historii,
3. Parki kulturowe,
4. Zabytki ujęte w gminnych ewidencjach zabytków.

Na terenie województwa mazowieckiego występują obiekty i obszary uznane za dobra kultury współczesnej, których wskazanie ma na celu ich ochronę oraz zachowanie dla przyszłych pokoleń. Zasoby dóbr kultury współczesnej zdiagnozowano w oparciu o analizę studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin.

Województwo mazowieckie cechuje znaczne zróżnicowanie krajobrazów kulturowych, wśród których wyróżniają się te będące charakterystycznymi dla województwa mazowieckiego, a jednocześnie, z uwagi na specyficzne cechy, będące krajobrazami unikatowymi w skali kraju. Najbardziej charakterystycznymi krajobrazami kulturowymi na obszarze województwa mazowieckiego są:

- 1) krajobraz osadnictwa drobnoszlacheckiego z charakterystycznym typem drewnianej zabudowy zagrodowej – typowy dla północnej i wschodniej części województwa (m.in. powiaty: ciechanowski, przasnyski, makowski, ostrołęcki, ostrowski, sokołowski, siedlecki), ślady osadnictwa są stosunkowo liczne i stanowią wyraźny element krajobrazu, zagrożeniem jest jednak postępująca degradacja jego materialnych pozostałości,
- 2) krajobraz osadnictwa puszczańskiego związany z Puszcą Kampinoską – charakterystyczny dla części powiatów: nowodworskiego, sochaczewskiego i warszawskiego zachodniego, obecnie słabo zachowany. Zagrożeniem dla krajobrazu, oprócz postępującej degradacji obiektów (drewnianej zabudowy zagrodowej), jest szybkie tempo urbanizacji;
- 3) krajobraz osadnictwa olenderskiego – typowy dla terenów zalewowych doliny Wisły, którego najwyraźniejszymi elementami są: specyficzna zabudowa drewniana, ślady ingerencji osadników w otaczający teren (nasypy, wały, rowy melioracyjne) oraz występowanie urządzeń hydrotechnicznych, obecnie widoczna tendencja związana ze wzmożoną ochroną dziedzictwa kultury ludowej i krajobrazu osadnictwa olenderskiego, szczególnie na obszarze Urzecza.

W przedmiotowym planie zagospodarowania przestrzennego, dla ochrony zabytków, określono następujące działania:

1. Realizację zadań wskazanych w wojewódzkim programie opieki nad zabytkami;
2. Zachowanie i kreowanie ładu przestrzennego, zachowanie walorów krajobrazu kulturowego oraz kształtowanie pasm przyrodniczo-kulturowych o znaczeniu regionalnym poprzez:
 - 1) przeciwdziałanie negatywnym efektom urbanizacji i rurbanizacji;
 - 2) wzmacnianie przestrzennych walorów obiektów oraz układów przestrzennych (w tym obiektów i obszarów przemysłowych) poprzez rewitalizację, restaurację oraz rekultywację;
 - 3) ochronę, rewitalizację i rewaloryzację obiektów i obszarów historycznych (zwłaszcza architektury drewnianej i przemysłowej, dworskiej, obronnej, dorobku nauki i techniki) w tym zabytków mających znaczenie symboliczne;
 - 4) odbudowę i rekonstrukcję dóbr należących do światowego i krajowego dziedzictwa po zniszczeniu w wyniku konfliktów zbrojnych lub katastrof spowodowanych zagrożeniami naturalnymi;

- 5) wykorzystanie sieci miast historycznych oraz atrakcji krajobrazowo-architektonicznych m.in. dla wyznaczania szlaków turystyki kulturowej;
- 6) tworzenie muzeów, w tym Stacji Muzeum, Muzeum Centralnego Okręgu Przemysłowego na terenie dawnej Fabryki Broni oraz Centrum Nauki i – ochronę regionów etnograficznych oraz krain historycznych, jako cennych i charakterystycznych krajobrazów kulturowych, również jako element współpracy oraz rozwoju powiązań z sąsiadującymi województwami.

W zakresie zachowania ciągłości dziedzictwa kulturowego w Planie postuluje się następujące działania:

1. opracowanie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego;
2. opracowanie kryteriów oceny wartości i wyboru dóbr kultury współczesnej;
3. identyfikację wartościowych obiektów i obszarów dóbr kultury współczesnej o charakterze ponadlokalnym oraz ich ochronę poprzez ustalenia w gminnych dokumentach planistycznych (w tym miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego);
4. rozszerzenie listy miejsc objętych statusem pomnika historii o:
5. zachowanie ładu przestrzennego lub jego kreowanie, szczególnie w miejscach o istotnym znaczeniu dla dziedzictwa kulturowego poprzez:
6. ochronę i kształtowanie struktur przestrzennych historycznych miast i wsi w oparciu o ochronę ekspozycji i eksponowanie dominant architektonicznych;
7. kształtowanie przestrzeni publicznych w nawiązaniu do tradycji miejsca,
8. eksponowanie w strukturze przestrzennej ośrodków miejskich i wiejskich najcenniejszych zasobów dziedzictwa regionu (zwłaszcza obszaru Historycznego Centrum Warszawy wpisanego na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO oraz obszarów uznanych za pomnik historii) ,
9. kształtowanie i ochronę krajobrazów kulturowych m.in. poprzez utworzenie parków kulturowych.
10. adaptację obiektów zabytkowych dla współczesnych funkcji kulturalnych, turystycznych i edukacyjnych;
11. zagospodarowanie i udostępnianie stanowisk archeologicznych posiadających czytelną formę krajobrazową w celach dydaktycznych, naukowych i turystycznych;
12. współpracę międzyregionalną w zakresie zachowania i wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego (tradycji historycznych, śladów osadnictwa, dziedzictwa kultury ludowej) dla rozwoju produktów turystyki kulturowej;
13. kreowanie ośrodków budowania tożsamości kulturowej regionu.

• Strategia Rozwoju Powiatu Nowodworskiego na lata 2015-2030

Strategia Rozwoju Powiatu Nowodworskiego na lata 2015-2030 została przyjęta uchwałą nr XIV/89/2015 przez Radę Powiatu Nowodworskiego dnia 30 grudnia 2015 r. Jest to aktualizacja Programu obowiązującego w latach 2004-2013. Strategia jest najważniejszym dokumentem planistycznym i strategicznym, na podstawie którego samorząd realizuje obowiązek prowadzenia polityki rozwoju lokalnego.

Wyznaczona wizja powiatu nowodworskiego:

Powiat nowodworski rozwija się dynamicznie i zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju. Mieszkańcy powiatu mają dostęp do walorów środowiska, edukacji na wysokim poziomie, miejsc pracy, kultury, wypoczynku, opieki zdrowotnej przy jednoczesnym poczuciu bezpieczeństwa publicznego. Kapitał społeczny mieszkańców powiatu i wysoki poziom usług publicznych są gwarantem rozwoju demograficznego oraz wysokiego poziomu życia.

Wyznaczona misja:

Powiat nowodworski bezpiecznym, nowoczesnym i atrakcyjnym miejscem do życia, nauki i pracy.

Cel nadrzędny: Wielokierunkowy rozwój powiatu z wykorzystaniem kapitału społecznego, potencjału gospodarczego i przyrodniczego.

W Strategii wyznaczono siedem celów strategicznych wraz z celami operacyjnymi i działaniami. W obszarze ochrony zabytków wskazano na:

Cel strategiczny: Wzmacnianie tożsamości lokalnej i integracji społecznej.

Cel operacyjny: Wykorzystanie potencjału kulturowego dla rozwoju powiatu.

Działania:

1. inicjowanie i wspieranie edukacji kulturalnej;
2. tworzenie spójnej, wspólnej oferty kulturalnej na terenie powiatu;
3. tworze oferty zajęć pozalekcyjnych związanych z kulturą;

4. organizowanie, koordynowanie wydarzeń promujących lokalne dziedzictwo (konkursy, wystawy, foldery, imprezy cykliczne);
5. wspieranie powstawania miejsc integracji społecznej, zwłaszcza nastawionych na rozwijanie działalności artystycznej i kulturalnej;

Cel strategiczny: Wykorzystanie potencjału przyrodniczego i turystycznego.

Cele operacyjne:

1. Rozwój infrastruktury oraz spójnej oferty turystycznej.
2. Poprawa atrakcyjności turystycznej powiatu w oparciu o walory przyrodnicze.

Działania:

1. rozwój i modernizacja szlaków turystycznych;
2. wspieranie rozwoju infrastruktury turystycznej i wypoczynkowej;
3. utworzenie punktu informacji turystycznej;
4. wspieranie, inicjowanie działań dla powstania produktów lokalnych i turystycznych.

Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje Gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

GPOnZ zgodny jest z dokumentami:

- **Plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych**

Plan ochrony zabytków Gminy Nasielsk na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych został opracowany w 2008 r. Plan jest systematycznie aktualizowany.

Plan został wykonany zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Ochrona zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem.

- **Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Nasielsk**

Obecnie obowiązujące Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Nasielsk zostało przyjęte uchwałą nr LIII/394/10 Rady Miejskiej w Nasielsku z dnia 10 listopada 2010 r.

Studium jest narzędziem kształtowania polityki przestrzennej Samorządu. Nie jest ono aktem prawa miejscowego, ale jest dokumentem będącym wyrazem jego poglądów i postanowień związanych z rozwojem gminy. Jest to dokument planistyczny sporządzany dla obszaru całej gminy. Określona w Studium polityka przestrzenna jest zgodna z zasadami ustanowionymi przepisami prawa. Studium spełnia funkcje wytycznych do sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, stanowiących przepis gminny, które nie mogą naruszać ustaleń Studium.

W strukturze wewnętrznej gminy wyodrębniono następujące strefy funkcjonalno- -przestrzenne:
 Strefa A - miejska - strefa intensywnego rozwoju funkcji osadniczo - usługowych i produkcyjnych, w oparciu o ukształtowany ośrodek miejski, posiadający korzystne położenie i możliwości rozwoju. Obejmuje następujące jednostki osadnicze (ich części): miasto Nasielsk oraz sąsiednie - Mazewo Włociańskie, Kosewo, Stare Pieścirogi, Nowe Pieścirogi, Mogowo, Siennicę i Pniewo.

Strefa B - turystyki i wypoczynku, oparta na korzystnych uwarunkowaniach przyrodniczo - krajobrazowych rejonu i jego dotychczasowym zainwestowaniu. Obejmuje obszar doliny rzeki Wkry i dużych kompleksów leśnych wraz z będącymi w ich bezpośrednim sąsiedztwie rejonami wsi: Cieksyn, Andzin, Dobra Wola, Borkowo, Lelewo, Zaborze i Toruń Dworski. Strefa C - rolna - o dominującej funkcji rolniczej w oparciu o potencjał rolniczej przestrzeni produkcyjnej o korzystniejszych uwarunkowaniach glebowych. Obejmuje obszary, w trzech kompleksach: - zachodni - rejon wsi: Dobra Wola, Borkowo, Nowiny i Nowa Wrona, - środkowo - północny – rejon począwszy od wsi Studzianki, Mogowo, Dębinki i Lelewo, poprzez wsie położone na zachód i północ od miasta (Malczyn, Konary, Winniki oraz Lubomin, Jackowo Dworskie), aż po Kędzierzawice i Głodowo Wielkie, - wschodni – rejon od wsi Krzyczki Szumne, Chrcynno, Żabiczyn i Nuna do wschodniej granicy gminy.

Strefa D - rolno – leśna, obejmująca pozostały obszar gminy, tj. rejon wsi położonych bezpośrednio na zachód od miasta, na południe od miasta, aż do granicy południowej gminy oraz przy północno - wschodniej granicy miasta, charakteryzujące się mniej korzystnymi uwarunkowaniami glebowymi rolniczej przestrzeni produkcyjnej i większym udziałem powierzchni leśnych i zadrzewionych.

Wyznaczone w Studium cele rozwoju gminy wynikają ze wskazanych możliwości i problemów rozwoju gminy jak również z kierunków polityki przestrzennego zagospodarowania kraju. Rozwój rejonu powinien polegać na pełnym zaspokojeniu potrzeb społeczności lokalnej, przy jednoczesnym zrównoważonym zagospodarowywaniu terenów.

Jako wiodące cele rozwoju gminy można przyjąć:

1. Wzrost aktywizacji gospodarczej gminy poprzez:
 - 1) rozwój funkcji obsługi ruchu turystyczno-wypoczynkowego, szczególnie w ośrodkach: Nasielsk i Ciekosyn,
 - 2) promocję gminy (ich możliwości, szans rozwoju);
2. Ochrona i racjonalne kształtowanie środowiska przyrodniczego i kulturowego poprzez:
 - 1) zachowanie i wspomaganie istniejących walorów środowiska przyrodniczego,
 - 2) utrzymanie i rewaloryzacja zasobów materialnych dziedzictwa kulturowego,
 - 3) wprowadzenie zalesień i zadrzewień,
 - 4) racjonalne wykorzystanie surowców mineralnych z jednoczesną rekultywacją terenów poeksploatacyjnych.
3. Rozwój i usprawnienie systemów komunikacji i infrastruktury technicznej poprzez:
 - 1) wyznaczenie i realizacja tras i ścieżek rowerowych,
 - 2) wykorzystanie szlaku po linii kolei wąskotorowej Nasielsk – Pułtusk.

W Studium do objęcia ochroną wskazuje się:

1. Nasielski park kulturowy;
2. miejscowości o dobrze zachowanych historycznych układach przestrzennych. Są to, poza centralną częścią Nasielska, Ciekosyn i Psucin oraz rejon folwarku Kątne Cygany i rejon Nowej Wsi w mieście. Działania inwestycyjne w tych miejscowościach nie mogą zmieniać ich układu komunikacyjnego oraz charakteru zabudowy;
3. pozostałości po dawnych założeniach dworskich, które należy objąć ochroną dla zachowania tych jedynych już relikwów dawnej własności szlacheckiej (ziemiańskiej) oraz formy osadnictwa i gospodarki rolnej. Ich usytuowanie w powiązaniu z terenami atrakcyjnymi krajobrazowo i przyrodniczo, czy po prostu z terenami wsi, daje możliwość ich adaptacji, rewaloryzacji na cele usługowe i wypoczynkowe czy mieszkaniowe. Należy dążyć do zagospodarowania tych obiektów, nawet w sytuacji dużego stopnia ich zniszczenia, począwszy od ratowania resztek zabudowy i zieleni parkowej;
4. cmentarze (również te zamknięte – ściśle powiązane z historią miasta i rejonu) oraz figurki i krzyże przydrożne, często oznaczające miejsca dawnych mogił (nie można zatem zmieniać ich usytuowania) wymagają dbania i ochrony.

Poza tym zaleca się:

1. kontynuację rozplanowania przestrzennego winna uwzględniać ciągłość w kształtowaniu charakterystycznych dla nich parcelacji;
2. nowa zabudowa wiejska winna nawiązywać swym rozplanowaniem, skalą, materiałem i detalem do istniejącej w rejonie starej, tradycyjnej zabudowy. Tę zaś zabudowę należy adaptować na cele kulturowe, rekreacyjne, letniskowe czy usługowe. Nowa zabudowa mieszkaniowa winna być ograniczona do parterowej z poddaszem użytkowym (nie dotyczy miejscowości o charakterze osad miejskich – np. Studzianki).

Studium wskazuje na istotne problemy związane z obiektami zabytkowymi znajdującymi się na terenie gminy, m.in. zanik charakterystycznej w tej części Mazowsza architektury drewnianej, zanik charakteru wsi położonych wzdłuż linii kolejowych, które tracą swoją wiejską specyfikę i przekształcają się w małomiasteczkowe osady zamieszkałe przez ludzi dojeżdżających do pracy w mieście. Wyjątkami od tej reguły są wsie Ciekosyn i Psucin. Studium wskazuje również na konieczność przeprowadzenia badań archeologicznych na terenach położonych na zachód od miasta Nasielsk, gdzie podejrzewa się o występowanie śladów osadnictwa z racji dużego zagęszczenia stanowisk archeologicznych w Aleksandrowie, Andzinie, Chlebotkach, Ciekosynie, Kosewie i Starych Pieścirogach.

Parki zabytkowe chronione są mocą ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i pozostają pod nadzorem Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Wszystkie parki wymagają ochrony konserwatorskiej oraz

rewaloryzacji, co jest związane z procesem starzenia się drzewostanów oraz niszczycielską działalnością człowieka.

• Opracowanie ekofizjograficzne podstawowe dla Gminy Nasielsk

Celem opracowania ekofizjograficznego jest rozpoznanie i ocena uwarunkowań fizjograficznych dla określenia funkcji, struktury i intensywności zagospodarowania, eliminowania lub ograniczania zagrożeń środowiska przyrodniczego oraz zapewnienia trwałości podstawowych procesów przyrodniczych na terenie gminy Nasielsk.

Wartość krajobrazu gminy jest ściśle związana z jego stanem zagospodarowaniem, jak również warunkami przyrodniczymi. Walory krajobrazowe gminy kształtuje również jej środowisko kulturowe. Gmina Nasielsk jest w umiarkowanym stopniu zróżnicowana pod względem fizjonomii i typów krajobrazów. Decydują o tym mało zróżnicowana rzeźba terenu oraz zbliżone typy zagospodarowania i użytkowania przestrzeni. Występują tu głównie krajobrazy półnaturalne i kulturowe, typowe dla rejonu Mazowsza. Na obszarze gminy można wyróżnić następujące typy krajobrazów:

1. krajobraz miejski, w granicach miasta Nasielsk, z wyraźną strefą ścisłego centrum, objęty strefą ochrony konserwatorskiej;
2. krajobraz miejski i przemysłowy - osiedli i zabudowy wielorodzinnej, zabudowy jednorodzinnej i zabudowy przemysłowo – usługowej w granicach miasta Nasielska;
3. krajobraz dawnych wsi, głównie w sąsiedztwie linii kolejowej, które w skutek przeznaczenia dużych powierzchni pod zabudowę jednorodziną zmieniły swój charakter na typowo podmiejski. Obecnie dominuje tu zabudowa mieszkaniowa jednorodzinna z usługami;
4. krajobraz wiejski, z dominującą zabudową zagrodową obok zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej;
5. krajobraz rolniczy terenów pozostających w użytkowaniu rolniczym, jak i terenów odłogowanych;
6. krajobraz kompleksów leśnych w rejonie Ciekosyna, Chrcynna i Paulinowa;
7. krajobraz doliny rzeki Wkry oraz dolin rzecznych: Nasielnej, Klusówki i Naruszewki.

Na terenie gminy Nasielsk znajduje się 10 parków podworskich i 2 parki przykościelne. Obiekty te mają znacznie historyczne jak i przyrodnicze. Parki podworskie zostały założone w XIX w. w stylu krajobrazowym na glebach żyznych. Charakteryzują się wielowarstwową szatą roślinną. Ze względu na żyzne siedlisko, w składzie gatunkowym roślin dominują gatunki z siedlisk łąkowych. Najczęściej spotykane gatunki drzew to grab zwyczajny, lipa drobnolistna, dąb szypułkowy, jesion wyniosły. Ponadto obiekty te są również kolekcją gatunków obcych, ponieważ uwczesni właściciele dworów i parków sadzili również gatunki niezgodne z siedliskiem łąkowym. W tym aspekcie parki podworskie pełnią rolę „mini arboretów”. Stan zachowania szaty roślinnej parków podworskich w gminie Nasielsk jest dobry, pomimo, iż w niektórych obiektach parkowych park zajmuje obecnie niewielką powierzchnię. Zgodnie z Programem ochrony przyrody dla Nadleśnictwa Płońsk w granicach nadleśnictwa, w tym też w granicach gminy, występują gatunki objęte ochroną, jednak są to gatunki pospolicie i powszechnie występujące. Wśród stwierdzonych gatunków nie ma roślin zagrożonych wyginięciem (wpisanych do Polskiej Czerwonej Księgi Roślin czy Czerwonej listy roślin naczyniowych). Nie stwierdzono również obecności gatunków wpisanych do załącznika II Dyrektywy Siedliskowej (tzw.: „gatunków naturalnych”).

Z uwagi na wartości historyczne Starego Miasta, obiektów archeologicznych i przyrodniczo kulturowych, w zakresie ochrony dóbr kultury w granicach miasta wyznaczono układ urbanistyczny obejmujący: teren zwartej zabudowy Starego Miasta (w tym kościół parafialny pw. Św. Wojciecha oraz najbardziej wartościowy obszar układu urbanistycznego starego miasta. W granicach układu urbanistycznego obowiązuje ochrona: historycznego układu ulic i placów, podziałów parcelacyjnych, historycznego sposobu zabudowy posesji, historycznych nawarstwień kulturowych pod współczesną powierzchnią gruntu, układu zieleni, ukształtowania terenu. Rejon ulic: Warszawskiej, Starzyńskiego, Kwiatowej w Nasielsku to krajobraz zwartej zabudowy i zespołów zabudowy wielorodzinnej z lat 60-tych, 70-tych i 80-tych. Budynki z tego okresu mają proste geometryczne bryły i nie korespondują z charakterem przestrzeni niedużego miasta. Dodatkowo na ich wartość wizualną wpływa obecność towarzyszących zabudowie garaży i parkingów. Pozostałą przestrzeń miasta tworzy zabudowa domów jednorodzinnych z ogrodami przydomowymi, które cechuje względny ład przestrzenny. Obiektami niewątpliwie wpływającymi na odbiór krajobrazu miasta są tereny zakładów produkcyjnych i usługowych zlokalizowane w rejonie ulicy Przemysłowej i Płońskiej. Część wsi na terenie gminy, szczególnie położonych wzdłuż linii kolejowej, stopniowo przekształciła swój dawny charakter wiejski, przekształcając się w małomiasteczkowe osady. Tereny te cechują umiarkowane wartości wizualne, które są przede wszystkim uzależnione od wartości architektonicznej zabudowy. Pozostałe jednostki osadnicze reprezentują typowy krajobraz kulturowy wiejski, zabudowy zagrodowej i towarzyszących im budynków gospodarskich. Zabudowa występuje w rozproszeniu,

bądź zgrupowana jest w luźne pasma wzdłuż ulic. Miejscami jest ona zdewastowana i wymaga remontu. Jedyne w rejonie wsi Ciek syn i Psucin występują bardziej wartościowe układy przestrzenne oraz obiekty o wysokich wartościach kulturowych. I tak w Ciek synie jest to kościół parafialny p.w. św. Doroty oraz pozostałości parku podworskiego. Duży udział na terenie gminy stanowi krajobraz półnaturalny, otwarty wynikający z rolniczego użytkowania terenów. Tereny użytkowane rolniczo stanowią około aż 80% ogólnej powierzchni gminy. Szczególne wartościowa pod względem krajobrazowym na terenie gminy jest dolina rzeki Wkry, z uwagi na nadal bardzo wysoki stopień naturalności krajobrazu. Roztokowy, unikalny charakter rzeki, uzupełniają brzegi z jednej strony urwiste, z drugiej płaskie, co współdecyduje o wysokich walorach krajobrazowych rzeki. Dodatkowo wartość wizualną podnoszą towarzyszące rzece zbiorowiska roślinności wodnej i przywodnej oraz otaczające koryto rzeki kompleksy leśne i zadrzewienia. Obszarami o wyższej wartości krajobrazowej są również doliny rzek: Nasielnej, Klusówki i Naruszewki. Wartość krajobrazową doliny Wkry podkreśla fakt występowania oznakowanego szlaku turystycznego przebiegającego dnem doliny z Goławic do Ciek syna. Nieliczne pozostałe szlaki turystyczne związane są przede wszystkim z rejonem doliny Wkry i lasami gminy Pomiechówek. Wyróżniające w krajobrazie gminy są również parki podworskie w Chrcynnie, Czajkach, Głodowie Wielkim, Kosewie, Lelewie, Lubominie, Pianowie Daczki i Siennicy i przykościelny w Nasielsku. Pozostałości parków podworskich znajdują się także w Ciek synie, Kędzierzawicach i Paulinowie, i parku przykościelnego w Ciek synie. Ich wartość wizualna wynika przede wszystkim ze znacznie większego zróżnicowania gatunkowego roślin w stosunku do terenów sąsiednich oraz obecności dawnych podworskich zabudowań. Parki podworskie zostały założone w XIX w. w stylu krajobrazowym na glebach żyznych. Charakteryzują się wielowarstwową szatą roślinną, a liczne okazy drzew osiągnęły już znaczne rozmiary i cechują się bardzo wysoką wartością wizualną. Na szczególną uwagę zasługują zespół pałacowy w Chrcynnie, którego projektantem był znany architekt Henryk Marconi. Godne uwagi są również 2 dwory w kształcie willi włoskiej – w Kosewie (własność prywatna) i w Pianowie Daczki (własność prywatna). Pozostałe zespoły dworskie znajdują się w Lubominie (własność prywatna) i w Lelewie (dworek mansardowy - własność prywatna). Potwierdzeniem szczególnej wartości krajobrazowej fragmentów gminy Nasielsk, jest włączenie części jej obszarów w sieć obszarów chronionego krajobrazu. I tak dolina rzeki Wkry oraz towarzyszących jej dopływów doliny Naruszewki, Turki i Nasielnej objęte są ochroną w ramach Nadwrzańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu i Krysko-Jonieckiego Obszaru Chronionego Krajobrazu. Tereny kompleksów leśnych w rejonie Chrcynna i Paulinowa, dolina rzeki Klusówki znajdują się w granicach Nasielsko-Karniewskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu. Głównymi dominantami wizualnymi na terenie gminy są obiekty sakralne, wieża ciśnień przy stacji Nasielsk w Mogowie oraz maszty elektrowni wiatrowych w Dębinkach i Morgach. Wyróżniające krajobrazowe obiekty sakralne to zabytkowe bryły kościołów w Nasielsku i Ciek synie oraz kościół w Starych Pieścirogach. Kościół św. Wojciecha w Nasielsku został wzniesiony w latach 1899- 1904 w stylu neogotyckim według projektu architekta Józefa Piusa Dziekońskiego, na miejscu starszej gotyckiej budowli rozebranej w 1898 roku. Jest to świątynia trójnawowa i murowana z cegły. Kościół św. Doroty w Ciek synie to budowla gotycko-renesansowa, wzniesiona około 1569 r. Wieża ciśnień zlokalizowana jest w sąsiedztwie ruin byłego młyna i starej parowozowni. Wybudowana prawdopodobnie w 1928 r. miała za zadanie dostarczać wodę do parowozów. Do chwili obecnej w wieży znajduje się zbiornik o pojemności 4000 m³.

W granicach gminy znajdują się następujące obiekty i obszary objęte ochroną na mocy Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 roku o ochronie przyrody (Dz. U. z 2013 r. poz. 627 ze zm.):

1. Nasielsko- Karniewski Obszar Chronionego Krajobrazu,
2. Nadwkrzański Obszar Chronionego Krajobrazu,
3. Krysko-Joniecki Obszar Chronionego Krajobrazu,
4. Użytek ekologiczny „Psucin”,
5. 9 pomników przyrody nieożywionej i 2 pomniki przyrody ożywionej.

W granicach gminy znajduje się 9 pomników przyrody ożywionej i 2 pomniki przyrody nieożywionej. Najważniejszymi zabytkami gminy Nasielsk są, wpisane do rejestru zabytków:

1. kościoły w Nasielsku (z końca XIX w.) i w Ciek synie (z XV w.);
2. parki dworskie i podworskie z XIX w. w: Chrcynnie, Czajkach, Głodowie Wielkim, Kosewie, Lelewie, Lubominie, Pianowie Daczki i Siennicy;
3. budynki w Nasielsku: obecna szkoła podstawowa i dawny dom nauczyciela oraz obecna biblioteka;
4. dawny wiatrak w Krzyczkach Szumnych;
5. grodzisko wczesnohistoryczne „Kopiec” w Nasielsku;
6. cmentarzysko neolityczne w Zaborzu (stanowisko archeologiczne).

Pozostałe zabytki, ujęte w Gminnej Ewidencji Zabytków to:

1. park przykościelny w Nasielsku;
2. domy i kamienice w Nasielsku, położone przede wszystkim na starym mieście objętym strefą ochrony konserwatorskiej;
3. 3 zabytkowe kapliczki (w Popowie Borowym, Siennicy i Zaborzu);
4. dawny (nieczynny) cmentarz żydowski w Nasielsku.

Pozostałości parków podworskich znajdują się także w Ciekusynie, Kędzierzawicach i Paulinowie, a parku przykościelnego w Ciekusynie.

Na terenie gminy znajdują się relikty dwóch nieczynnych linii kolejowych:

1. Nasielsk - Legionowo przebiegający przez miejscowości: Mogowo, Budy Siennickie, Cegielnia Psucka; linia została uruchomiona wiosną 1939 roku i funkcjonowała tylko do września 1939 roku;
2. wąskotorowej Nasielsk - Pułtusk przebiegający przez miejscowości: Mogowo, Siennica, Nasielsk, Pniewo, Krzyczki; linia została uruchomiona w 1950 roku i funkcjonowała do 2002 roku, tory zostały zdemontowane w 2011 roku; aktualnie jest utworzona ścieżka pieszo -rowerowa trasą dawnej linii kolejowej.

• **Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy Nasielsk**

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wraz z aktami wykonawczymi określa przedmiot, formy i zasady ochrony zabytków i opieki nad nimi. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym wraz z aktami prawnymi określa procedurę sporządzania i zakres merytoryczny miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Obie te ustawy wraz z ww. aktami dają narzędzie ochrony zabytków – miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (MPZP). Ustawy te stanowią także podstawę uczestnictwa wojewódzkiego konserwatora zabytków w procedurze sporządzania miejscowych planów.

Ochrona dziedzictwa kulturowego i zabytków w MPZP dotyczy nie tylko konkretnych obiektów i obszarów zabytkowych, lecz także wszelkich aspektów zagospodarowania przestrzennego ustalanego w planie dla całego obszaru opracowania.

Zgodnie z treścią art. 18 i art. 19 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się m.in. przy sporządzaniu MPZP. W planach w szczególności:

1. uwzględnia się ustalenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
2. określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
3. ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami;
4. uwzględnia się ochronę:
 - 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
 - 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
 - 3) parków kulturowych;
5. uwzględnia się ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami;
6. w zależności od potrzeb, ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Zgodnie z powyższym MPZP gminy Nasielsk jako akty prawa miejscowego stanowią podstawę planowania przestrzennego. Mają one wiążące i nadrzędne znaczenie dla gospodarki nieruchomościami. Ustalenia dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazu w MPZP powinny sprzyjać ochronie otoczenia zabytków przed zbyt intensywną działalnością gospodarczą oraz umożliwić uniknięcie inwestycji, które mogłyby zubożyć krajobraz kulturowy.

Wykaz obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego na terenie Gminy Nasielsk:

1. Zmiana Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego Gm. Nasielsk obejmująca fragment wsi Krzyczki Pieniążki, zatwierdzona Uchwałą Rady Miejskiej w Nasielsku Nr XXV/161/96 z dnia 25 listopada 1996 r.
2. Zmiana Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego Gm. Nasielsk obejmująca fragment wsi Jaskółowo zatwierdzona, Uchwałą Rady Miejskiej w Nasielsku Nr XXIX/192/97 z dnia 3 kwietnia 1997 r.

3. Zmiana Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego Gm. Nasielsk dot. zespołu wsi: Borkowo, Ciekosyn, Dobra Wola, Lelewo, Nowiny, Nowa Wrona, w rejonie rzek: Wkry, Naruszewki, Nasielnej zatwierdzona Uchwałą Rady Miejskiej w Nasielsku Nr XXXVIII/273/98 z dnia 18 czerwca 1998 r.
4. Zmiana Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego Gm. Nasielsk fragment wsi: Lubomin, Pianowo, Psucin, Cegielnia Psucka, Miękoszynek, zatwierdzona Uchwałą Rady Miejskiej w Nasielsku Nr XXIX/204/01 z dnia 3 października 2001 r.
5. Zmiana Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego Gm. Nasielsk dot. fragmentu wsi Nuna zatwierdzona Uchwałą Rady Miejskiej w Nasielsku Nr XXXV/259/02 z dnia 26 czerwca 2002 r.
6. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gm. Nasielsk zespołu wsi: Mogowo, Siennica, Stare, zatwierdzony Uchwałą Rady Miejskiej w Nasielsku Nr V/48/03 z dnia 26 lutego 2003 r.
7. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gm. Nasielsk dot. fragmentu wsi Chrcynno, zatwierdzony Uchwałą Rady Miejskiej w Nasielsku Nr XII/89/03 z dnia 31 lipca 2003 r.
8. Zmiana Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego Gm. Nasielsk obejmująca wsie: Dębinki, Miękoszyn-Miękoszynek, Studzianki, zatwierdzona Uchwałą Rady Miejskiej w Nasielsku Nr XVII/117/03 z dnia 13 listopada 2003 r.
9. Zmiana Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego Gm. Nasielsk dot. wsi Paulinowo, zatwierdzona Uchwałą Rady Miejskiej w Nasielsku Nr XIX/127/03 z dnia 4 grudnia 2003 r.
10. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Nasielska dot. terenu przy ul. Piłsudskiego, zatwierdzony Uchwałą Rady Miejskiej w Nasielsku Nr XXVI/167/04 z dnia 29 kwietnia 2004 r.
11. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego kompleksu zabudowy mieszkaniowo-usługowej w rejonie: ul. Płońskiej, Kościuszki i frag. Wsi Kosewo gm. Nasielsk, zatwierdzony Uchwałą Rady Miejskiej w Nasielsku Nr XLVII/315/05 z dnia 21 września 2005 r. dnia 21 września 2005 r.
12. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego obszaru przy ul. Kolejowej w Nasielsku, zatwierdzony Uchwałą Rady Miejskiej w Nasielsku Nr XLVII/316/05 z dnia 21 września 2005 r. dnia 21 września 2005 r.
13. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Nasielsk dot. terenów we wsi Żabiczyn, zatwierdzony Uchwałą Rady Miejskiej w Nasielsku Nr LI/338/05 z dnia 8 grudnia 2005 r.
14. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Nasielsk dot. fragmentu wsi Ciekosyn, zatwierdzony Uchwałą Rady Miejskiej w Nasielsku Nr X/66/07 z dnia 6 czerwca 2007 r. z dnia 6 czerwca 2007 r.
15. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Nasielsk, obejmującego obszar wsi: Nowe Pieścirogi, Stare Pieścirogi, Mogowo (część), Morgi, Mokrzyce Włościańskie, zatwierdzony Uchwałą Rady Miejskiej w Nasielsku Nr XXXII/218/09 z dnia 29 stycznia 2009 r. dnia 29 stycznia 2009 r.
16. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Nasielsk, dot. frag. wsi Stare Pieścirogi, zatwierdzony Uchwałą Rady Miejskiej w Nasielsku Nr III/17/10 z dnia 22 grudnia 2010 r. dnia 22 grudnia 2010 r.
17. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Nasielsk dot. części wsi Budy Siennickie, zatwierdzony Uchwałą Rady Miejskiej w Nasielsku Nr XVIII/150/12 z dnia 23 lutego 2012 r. dnia 23 lutego 2012 r.
18. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Nasielsk, obejmujący obszar wsi Andzin, zatwierdzony Uchwałą Rady Miejskiej w Nasielsku Nr XXXVIII/273/13 z dnia 26 czerwca 2013 r.
19. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Nasielsk, obejmujący obszar wsi Lelewo, zatwierdzony Uchwałą Rady Miejskiej w Nasielsku Nr XLVI/330/13 z dnia 27 grudnia 2013 r. z dnia 27 grudnia 2013 r.
20. Zmiana Miejscowego Planu Ogólnego Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Nasielsk dot. wsi Dębinki, Miękoszyn - Miękoszynek, Studzianki zatwierdzona uchwałą Rady Miejskiej w Nasielsku Nr LVIII/406/14 z dnia 30 października 2014 r.
21. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Nasielsk obejmujący część wsi Zaborze, zatwierdzony uchwałą Rady Miejskiej w Nasielsku Nr XV/86/15 z dnia 8 października 2015 r. dnia 8 października 2015 r.
22. Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego dla część wsi Jaskółowo, gm. Nasielsk – Etap I zatwierdzonym Uchwałą Rady Miejskiej w Nasielsku Nr IV/31/19 z dnia 22 stycznia 2019 r.

5.2. Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

Krajobraz kulturowy to niepowtarzalny, indywidualny wizerunek miejsca, będący syntezą elementów przyrody i ukształtowania terenu oraz zachodzących na tym terenie procesów politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych, związanych z aktywnością człowieka. Ujawnia się poprzez dziedzictwo materialne, kształtujące krajobraz przyrodniczy na przestrzeni dziejów oraz dziedzictwo niematerialne – zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności, także związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są przekazywane z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzane przez ludzi w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Jego ochrona jest najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości kulturowej mieszkańców, identyfikującej jednostkę z określonym zespołem wartości, idei, zachowań i obyczajów, bazującej na świadomości historycznej i tradycji z nią związanej. Określenie tożsamości kulturowej jest teraz –w dobie upodmiotowienia się społeczności lokalnych postrzegających swój region, jako małą ojczyznę –szczególnie ważne.

5.2.1. Charakterystyka gminy

• POŁOŻENIE GEOGRAFICZNE

Gmina Nasielsk położona jest w środkowej części województwa mazowieckiego. Graniczy z gminami: Joniec, Nowe Miasto, Świercze, Winnica, Serock, Pomiechówek, Zakroczym. Siedziba gminy jest miasto Nasielsk, położone centralnie w stosunku do jej obszaru. Gmina usytuowana jest na obszarze Północnego Mazowsza, na południowo-wschodnim krańcu Wysoczyzny Ciechanowskiej.

Na obszarze gminy znajdują się 62 miejscowości, obejmujące jedno miasto i 65 sołectw. Gmina Nasielsk jest drugą co do ilości sołectw gminą w Polsce, a pierwszą w grupie gmin miejsko-wiejskich i wśród gmin mazowieckich.

• ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE

W ujęciu fizyczno-geograficznym, wg klasyfikacji Jerzego Kondrackiego, obszar gminy Nasielsk leży w makroregionie Nizina Północnomazowiecka, w południowo-zachodniej części wchodzącego w jego skład mezoregionu Wysoczyzna Ciechanowska i, w położonej na zachodnim brzegu Wkry niewielkiej części – mezoregionu Wysoczyzna Płńska.

Obszary leśne mają niewielki udział w powierzchni gminy – ok. 12%.

Dominującym elementem krajobrazu są pola uprawne. Towarzyszy im zabudowa o charakterze zwartym lub rozproszonym wraz z zielenią przyzagrodową. Tylko niewielkie powierzchnie zajmowane są przez zbiorowiska łąkowe i bagienne o charakterze naturalnym lub półnaturalnym.

Wody powierzchniowe na obszarze gminy Nasielsk to przede wszystkim rzeka Wkra, przepływająca przez jej zachodnią część. Cała dolina Wkry stanowi najbardziej atrakcyjną turystycznie część gminy Nasielsk, przyciągając gości spoza jej obszaru. Turystyczno-rekreacyjne walory Wkry ogranicza zanieczyszczenie jej wód, a także postępująca zabudowa lotniskowa i mieszkaniowa jej brzegów. Najbardziej znaczącym dopływem Wkry na obszarze gminy jest Nasielna, płynąca przezeń ze wschodu na zachód, w tym przez Nasielsk. Zbiorniki wód stojących na obszarze gminy są nieliczne i niewielkie. Są to twory naturalne, w zaawansowanym stadium zaniku, mają jednak znaczenie jako elementy krajobrazu i ekosystemów. Największy to jezioro Zieleń w południowo-zachodniej części gminy.

Okolo 21,5 % obszaru gminy Nasielsk objęte jest prawnymi formami ochrony przyrody. Główną formą ochrony walorów przyrodniczych gminy Nasielsk są obszary chronionego krajobrazu – na jej terenie znajdują się fragmenty trzech takich obszarów:

1. Nasielsko-Karniewskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu o największej powierzchni na terenie gminy,
2. Nadwkrzańskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu,
3. Krysko-Jonieckiego Obszaru Chronionego Krajobrazu.

Obszary Chronionego Krajobrazu (OChK): Nasielsko-Karniewski, Nadwkrzański i Krysko-Joniecki stanowią część systemu OChK w województwie mazowieckim, który powiązany jest z Krajową Siecią Ekologiczną ECONET-POLSKA. W sieci tej dolina Wkry stanowi korytarz ekologiczny o znaczeniu krajowym – jako obszar umożliwiający rozprzestrzenianie się gatunków oraz swobodną migrację zwierząt wędrownych. Na terenie gminy Nasielsk uznany został za podlegający ochronie użytek ekologiczny „Psucin” o powierzchni 9,12 ha, położony w południowej części gminy.

W gminie Nasielsk znajduje się 26 pomników przyrody. Są to na ogół okazałe drzewa (pojedyncze lub ich grupy): dęby, lipy, jesiony, świerki, sosny, grusze, klon lub głązy narzutowe. Najwięcej pomników jest w Ciekusynie i Konarach.

Na terenie gminy Nasielsk znajdują się parki (lub pozostałości parków):

1. 1 pałacowy – we wsi Chrcynno o pow. 5,4 ha,
2. 8 dworskich – we wsi Czajki o pow. 7,9 ha, we wsi Głodowo Wielkie o pow. 3,25 ha, we wsi Kędzierzawice, we wsi Kosewo Dworskie o pow. 4,9 ha, we wsi Lelewo o pow. 5,3 ha, we wsi Lubomin o pow. 7,1 ha, we wsi Pianowo-Daczki o pow. 4,9 ha, we wsi Siennica,
3. 1 kościelny – w mieście Nasielsk o pow. 7,0 ha.

5.2.2. Rys historyczny gminy Nasielsk¹

Pierwsza wzmianka o Nasielsku pojawia się w „Falsyfikacie mogileńskim”, dokumencie opisującym nadania na rzecz klasztoru benedyktynów w Mogilnie, pierwotnie datowanym na 1065 rok, choć według niektórych źródeł powstałym w roku 1155. Nasielsk wymieniany jest w nim wraz z Gruduskiem, Zakroczymiem, Serockiem, Rypinem, Stupskiem, Ciechanowem, Wyszogrodem i Pułtuskim. Istnieje duże prawdopodobieństwo, że zakonnicy pobierali stąd nie tylko tzw. dziesięcinę, ale prowadzili też działalność duszpasterską. W tym bowiem czasie w grodach urzędował zazwyczaj nie tylko pan grodowy (późniejszy kasztelan) ze swymi pomocnikami, ale i kapelan opiekujący się kaplicą grodową. W wypadku „Nasielska nad Nosielną w pułtuskim” jest to tym bardziej prawdopodobne, że istniał tu nie tylko gród – ośrodek administracyjny i punkt obronny, ale i znaczna osada targowa. Doszukiwanie się początków parafii w połowie XI w. jest z pewnością zasadne. Świadczyć o tym może też imię patrona parafii, ponieważ większość kościołów i parafii, w których pracowali benedyktyni jest pod wezwaniem św. Wojciecha. Przypuszcza się, że w tym okresie był już w Nasielsku niewielki kościół drewniany. W innym dokumencie z 1155 r., Bolesław Kędzierzawy nadaje część Nasielska (Nową Wieś) klasztorowi w Czerwińsku. Pojawiają się w nim m.in. wzmianki o istnieniu warowni w Nasielsku, co tylko potwierdza obronną funkcję, jaką pełnił gród w XII w. Kolejnego przekazania części Nasielska na własność czerwińskiego klasztoru dokonał w roku 1257 książę mazowiecki Siemowit, przekazując wieś kościelną, czyli wieś Koski, która w tamtym czasie stanowiła 1/3 całego grodu. Pięćdziesiąt lat później datowana jest ostatnia wzmianka z XIII w. – wiadomość o istnieniu kasztelana nasielskiego, którym był „comes Thomas castellanus de Nosylk”. Jest to zarazem pierwszy dokument mówiący o istnieniu kasztelanii nasielskiej, czyli przedstawicielstwa władzy monarszej. Dnia 11 listopada 1386 r. książę mazowiecki Janusz I nadaje pozostałe 2/3 Nasielska na własność swemu ulubionemu rycerzowi Jakuszowi z Radzanowa, zwanemu Białym, którego rodzina posiadała Nasielsk przez ponad dwieście sześćdziesiąt – do 1647 r. W 1440 r. w mieście wybucha pożar, w wyniku którego zniszczony zostaje drewniany kościół. W celu zrehabilitowania tej niepowetowanej straty, opat czerwiński Andrzej wraz z Pawłem – proboszczem nasielskim, w 1445 r. kończą budowę nowego, murowanego kościoła w klasztornej części miasta. W czasie, kiedy proboszczami byli książę diecezjalni, wpływ na obsadę tych stanów mieli nie tylko biskupi, ale i książę (a następnie rodzina Nosilskich, będąca współwłaścicielami Nasielska) oraz opat klasztoru czerwińskiego. Sytuacja uległa zmianie, gdy dzięki staraniom opata Ambrożego, papież Leon X włączył w 1513 r. parafię Nasielsk do uposażenia Kanoników Regularnych przy najbliższym wakansie na funkcji proboszcza, który nastąpił rok później, gdy probostwa zrzekł się ks. Jakub Broliński, kanonik płocki. Od tej chwili parafia nasielska stała się parafią zakonną. Proboszczami byli zakonnicy wyznaczani przez Kapitułę Kanoników Regularnych. W Nasielsku powstała filia czerwińskiego klasztoru (prepozytura). Przebywał w niej prepozyt sprawujący funkcję proboszcza i dwóch lub trzech zakonników pełniących obowiązki wikariuszy. Kanonicy z Czerwińska zarządzali nasielską parafią aż do kasaty zakonu w XIX w. Odtąd opaci mieli wyłączne prawo do obsadzania probostwa i to zakonnikami z klasztoru czerwińskiego. Wywołało to konflikt z właścicielami Nasielska i jego krewnymi, którzy chcieli dalej mieć wpływ na obsadę tego stanowiska.

W 1532 r. Zygmunt I Stary, przedostatni z dynastii Jagiellonów, ustanawia w mieście targ tygodniowy, który początkowo ma miejsce w każdy poniedziałek, oraz trzy coroczne jarmarki, wyznaczone na św. Wojciecha, św. Jakuba Apostoła i św. Barbarę. Targ później został przeniesiony na niedzielę przy jednoczesnym ustanowieniu drugiego dnia targowego – środy. Warto dodać, że współcześnie targi nie odbywają się w dni ustalone na przestrzeni wieków. W tym samym roku przekazuje Nasielsk Janowi Nosielskiemu, podskarbiemu Ziemi Zakroczymskiej, co w kontekście włączenia Nasielska do uposażenia Kanoników

¹ Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2020-2023 Gminy Nasielsk

Regularnych i konfliktu z tym związanego, stało się podłożem bardziej zdecydowanych działań, o czym świadczy fakt, że tego samego roku opat czerwiński Jakub Sobolewski wniósł sprawę przed sąd biskupa płockiego Piotra Gamrata przeciwko Janowi Nosilskiemu o napad i zranienie go. W późniejszym czasie nastąpił jeszcze ostrzejszy zatarg. Diedzic Nasielska, pozwany przez opata Jakuba Kulę przed sąd biskupi. po przegranej procesie zabił opata. Następca opata w 1547 r. wraz z prepozytem (ówczesnym proboszczem Nasielska) ustalili zasady uposażenia probostwa. Składało się na nie 5 łanów i 20 morgów ziemi i dziesięcina z całej parafii, co przynosiło około 100 kop groszy dochodu. Na podstawie zawartej umowy opat zatrzymywał dla siebie tylko dziesięcinę z Żabiczyna, dziesięcinę z Pieścirogów przeznaczając na koszty napraw kościoła, a reszta miała pozostawać do rozporządzania prepozyta.

W 1647 r. Nasielsk przeszedł po dokładnie 261 latach w ręce rodziny Wesslerów. Pierwszym właścicielem z nowej rodziny jest starosta ostrowski, wojewoda płocki i podczaszy koronny – Jan Wessel. Następujące po tym fakcie lata 1655-1676, czyli okres potopu szwedzkiego, doprowadziły do wyludnienia wielu okolicznych wsi oraz samego miasta – zostało w nim jedynie 128 osób. Niewiele więcej wiadomo na temat losów rejonu Nasielska w tamtym czasie.

Bogatsze wzmianki pojawiają się w XVIII w. – w 1741 r. ponownie konsekrowano wyremontowany kościół w Nasielsku. Konsekracji dokonał opat ks. biskupa Marcin Załuski, biskupa drezdeński. W 1773 r. przeprowadzono w kraju reformę szkolnictwa. W nasielskiej parafii proboszczowie nadal jednak utrzymują szkołę. Świadczą o tym zapiski z 1779 r., 1781 r., a nawet z 1838 r. Co ciekawe, pierwszym znanym z imienia nauczycielem w Nasielsku był Szczepan z Czajkowa, o którym informacje pojawiają się już w dokumentach z 1476 r. W 1779 r. król Stanisław August Poniatowski potwierdza na prośbę mieszczan przywileje ustanawiające dni odbywania targów i jarmarków, otrzymywane kolejno od królów: Zygmunta I (1532 r.), Władysława IV (1647 r.) i Jana III Sobieskiego (1683 r.). Wbrew przewidywaniom nie stymuluje to jednak rozwoju miasta. Pewne ożywienie nastąpiło na przełomie XVIII i XIX wieku, co uwidoczniło się we wzroście liczby mieszkańców z 774 w 1777 r. do 2197 w 1810 r. W 1795 r. kończy się okres posiadania Nasielska przez rodzinę Wesslerów. Jego nowym właścicielem zostaje hrabia Stanisław z Lubrawca Dembski, wojewoda brzesko-kujawski, który utrzymał tę funkcję przez czterdzieści kolejnych lat.

W wigilię Bożego Narodzenia, 24 grudnia 1806 r., pod Nasielskiem dochodzi do zaciętej, lecz nierozstrzygniętej potyczki między francuską armią generała Davouta z rosyjskim korpusem Ostermana – Tołstoja. Z kolei w 1819 r., po 305 latach nieobecności do parafii wróciło duchowieństwo świeckie (diecezjalne), podległe bezpośrednio biskupowi płockiemu. Ostatnimi proboszczami spośród zakonników byli Jan Tański i Wojciech Wyrzykowski. W 1834 r., Bank Polski wykupił w banku w Berlinie miasto Nasielsk, zastawione przez hrabiego Stanisława Dembskiego. W początkach XIX w. hrabia zastawił Nasielsk. W 1834 r. Bank Polski wykupił miasto i sprzedał je w 1838 r. Józefowi Koźmińskiemu. Ten w 1845 r. odsprzedał je Aleksandrowi Kurtzowi, przeciwko któremu w 1847 r. zbuntowała się społeczność żydowska, broniąc się przed monopolizacją wyrobu wódki przez zakłady Kurtza. Buntownicy pobili strażników miejskich i domagali się zniesienia ograniczeń w produkcji wódki, co spowodowało wezwanie wojska w celu zaprowadzenia porządku – w aktach wypadek ten zanotowano jako tzw. „bunt starozakonnych”. Od 1866 r. miasto stało się własnością skarbu państwa. Nasielsk poważnie ucierpiał w czasie pożarów w latach 1868, 1891 i 1894. Zniszczeniu uległo wówczas ponad 75% zabudowy rynku, a konieczność odbudowy doprowadziła do wprowadzenia regulacji przestrzeni miejskiej. Pomimo tych wydarzeń miasto nie zahamowało swojego rozwoju. Ma to związek m.in. z uruchomieniem w 1877 r. kolei łączącej Nasielsk z Warszawą i Gdańskiem. Rozwojowi sprzyjało także kolejne połączenie kolejowe uruchomione w 1924 r. z Toruniem i Sierpcem.

Dnia 4 lutego 1905 r., na fali wydarzeń związanych z ówczesną rewolucją, chłopcy w gminie Nasielsk zażądali wprowadzenia jako urzędowego języka polskiego w gminie i odmówili podpisania protokołu zebrania, gdyż wójt nie zgodził się napisać go po polsku. Był to pierwszy przejaw wydarzeń pro-rewolucyjnych w powiecie pułuskim.

Piętnaście lat później, w dniach 13-25 sierpnia 1920 r. pod Nasielskiem miała miejsce słynna „Bitwa Warszawska” – ciężkie boje z bolszewikami, które rozstrzygnęły losy polsko-bolszewickiej kampanii wojennej 1919-1921. Bitwa została rozegrana zgodnie z planem operacyjnym opracowanym wg koncepcji J. Piłsudskiego przez szefa Sztabu Generalnego generała T. Rozwadowskiego, pułkownika T. Piskora oraz kapitana B. Regulskiego. Rozpoczęła się 13 sierpnia obroną wschodnich przedpoli Warszawy i północno-wschodnich przedpoli Modlina. Siły polskie zostały zmuszone do wycofania się w rejonie Radzymina na drugą linię obrony, wyznaczoną przez ciąg wzniesień między Nieporętem a Rembertowem. Obrona na kierunku modlińskim trwała do dnia 14 sierpnia, przechodząc następnie w działania zaczepne (5 armia generała W. Sikorskiego do 20 sierpnia odzyskała Nasielsk, Serock, Pułusk, Ciechanów, Przasnysz oraz Mławę). Dnia 15 sierpnia przez kaliski 203. Pułk Ułanów zdobył sztab 4. armii sowieckiej w Ciechanowie, a z nim – kancelarię armii, magazyny oraz jedną z dwóch radiostacji, służących Rosjanom do łączności z dowództwem w Mińsku. Dzięki przestrojeniu polskiego

nadajnika na częstotliwość sowiecką i rozpoczęciu zagłuszania ich nadajników, druga z sowieckich radiostacji nie mogła odebrać rozkazów z Mińska. Brak łączności praktycznie wyeliminował więc 4. armię z bitwy o Warszawę. Faza obronna na kierunku warszawskim trwała do dnia 16 sierpnia przechodząc następnie w rozstrzygające kontrnatarcie tzw. grupy manewrowej (5 dywizji piechoty, 1 brygada kawalerii) dowodzonej przez J. Piłsudskiego, która przełamując linie obrony radzieckiej w rejonie Kocka i Cycowa przedostała się na tyły wojsk atakujących Warszawę, wyzwalając następnie Białą Podlaską, Łuków, Międzyrzec Podlaski, Siedlce. 19 sierpnia armia polska zmusiła armię M.N. Tuchaczewskiego do odwrotu nad Niemen. 19-25 sierpnia jednostki Wojska Polskiego wyzwoliły szereg miejscowości (m.in. Brześć Litewski, Białystok, Łomżę, Ostrołękę), docierając do granicy z Prusami Wschodnim i odcinając drogę odwrotu głównie siłom bolszewickim. W wyniku bitwy po stronie polskiej zginęło ok. 4,5 tys. żołnierzy, 22 tys. zostało rannych i 10 tys. zaginionych. Straty radzieckie nie są dokładnie znane, wg szacunków 25 tys. poległych lub było ciężko rannych, 60 tys. trafiło do polskiej niewoli, zaś 45 tys. zostało internowanych przez Niemców.

W czasie II wojny światowej miasto i gmina Nasielsk zostały włączone do tzw. Rejencji Ciechanowskiej – niemieckiej jednostki administracyjnej, przez co oficjalnie weszła w skład Rzeszy Niemieckiej. Do jesieni 1940 r. siedzibą gminy była wieś Chrcynno, później Niemcy przenieśli ją do miasta Nasielska. W dniu 10 kwietnia 1940 r. aresztowany i wywieziony do obozu został Feliks Rostkowski, długoletni burmistrz Nasielska, który jako jeden z nielicznych przeżył obóz i powrócił do Nasielska. W 1941 r. Niemcy zamienili kościół neogotycki w skład żydowskich mebli. Do użytku wiernych pozostawiono jedynie zakrystię. W 1942 r. Niemcy aresztowali ks. dziekana Stanisława Pujdo. Po rocznym pobycie w więzieniu w Nowym Dworze został umieszczony w obozie koncentracyjnym w Dachau. Aresztowany, a następnie powieszony został także wikariusz ks. Bronisław Dobrowolski, członek Armii Krajowej. Parafię obsługiwał przybyły z Ciechanowa ks. Konrad Gąsiorowski. W latach 1941-1943 w domu piętrowym z podwórzem o powierzchni 1.500 m² przy ul. Berka Joselewicza (obecnie ul. Starzyńskiego – teren byłej mleczarni i teren Liceum Ogólnokształcącego) znajdował się obóz pracy nie istniejący w niemieckim wykazie obozów pracy. Nie powstrzymywało to jednak mieszkańców przed działaniami podziemnymi. We wsi Ruszkowo Maria Sienkiewicz – siostrzenica Henryka Sienkiewicza – prowadziła tajne nauczanie. Niestety, nie dane było jej dożyć końca wojny – zmarła pod koniec okupacji i została pochowana na cmentarzu w Ciekosynie.

W 1945 r. Artyleria radziecka, a następnie niemiecka uszkodziły mury, dach i sklepienie świątyni. Od pierwszych dni po wyzwoleniu Nasielska rozpoczęły się intensywne prace przy usuwaniu zniszczeń w kościele. Początkowo pracami kierował ks. Stanisław Mazurczak, skierowany tymczasowo do Nasielska. Wkrótce z obozu powrócił ks. dziekan Stanisław Pujdo. Osłabiony obozowym życiem nie był jednak w stanie przeprowadzić gruntownego remontu świątyni. Zmarł w 1948 r. Straty osobowe gminy Nasielsk w czasie hitlerowskiej okupacji wyniosły 6650 osób, tj. 35% ogółu tamtejszej ludności. Również w 1945 r. Jadwiga Rostkowska stworzyła przy szkole powszechnej klasę gimnazjalną stanowiącą podwaliny późniejszego liceum ogólnokształcącego im. Jarosława Iwaszkiewicza i publicznego gimnazjum przy LO w Nasielsku.

Po wojnie, w latach 1945-1975 administracyjnie Nasielsk należał do województwa warszawskiego, w latach 1975-1998 do województwa ciechanowskiego, a od 1999 r. do województwa mazowieckiego (powiat nowodworski, gmina Nasielsk).

5.3. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. formami ochrony zabytków są:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
3. uznanie za pomnik historii;
4. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Na obszarze gminy Nasielsk funkcjonują następujące formy ochrony zabytków, jest to wpis do rejestru zabytków, ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej.

5.3.1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków

Na terenie gminy Nasielsk znajduje się 23 zabytków/zespołów nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, w tym 1 stanowisko archeologiczne (Tabela nr 1). Są to jedne z najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego na terenie gminy. Obiekty te objęte są wszelkimi rygorami prawnymi wynikającymi z treści odpowiednich aktów prawnych, w tym przede wszystkim – rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wszelkie działania podejmowane przy tego typu obiektach wymagają pisemnego pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Nasielsk

LP.	MIEJSCOWOŚĆ ADRES	OBIEKT	NR REJESTRU ZABYTEKÓW	DATA REJESTRU ZABYTEKÓW
1	Chrcynno	park	A-77	1959-11-20
2	Chrcynno	dwór	A-77	1959-11-20
3	Ciekosyn	kościół parafialny św. Doroty	A-57	1954-05-10
4	Czajki	park	A-167	1976-03-01
5	Głodowo Wielkie	park	A-337	1989-04-14
6	Kosewo	dwór	A-253	1991-10-23
7	Kosewo	park	A-253	1991-10-25
8	Krzyczki Szumne	wiatrak	A-853	2009-03-30
9	Lelewo	zespół podworski	A-270	1993-04-05
10	Lelewo	dwór	A-270	1993-04-05
11	Lelewo	stajnia	A-270	1993-04-05
12	Lelewo	stodoła	A-270	1993-04-05
13	Lelewo	park	A-270	1993-04-05
14	Mazewo Dworskie „A”	d. dom modlitewny	A-1334	2016-04-07
15	Nasielsk, ul. Kwiatowa	Cmentarz żydowski	A-1583	2020-07-14
16	Nasielsk, Piłsudskiego 6	dom	A-994	2010-11-23
17	Nasielsk, Staszica 1	szkoła	A-1068	2009-07-13
18	Nasielsk, Szkolna 1A	dom nauczyciela	A-827	2008-12-15
19	Mogowo	Wieża ciśnień	A-1647	2021-07-15
20	Nasielsk	kościół farny pw. Św. Wojciecha	A-158	1972-04-10
21	Pianowo Daczki	park	A-169	1976-03-01
22	Siennica	park	A-286	1989-12-18
STANOWISKO ARCHEOLOGICZNE				
23	Nasielsk	grodzisko (XII – XIII w. n. e.)	C – 139	1952-01-02

Kościół parafialny św. Doroty, Ciekosyn

Zdjęcia nr 1, 2. Kościół parafialny św. Doroty, Ciekosyn

Najstarsza wzmianka źródłowa świadcząca o istnieniu tutejszej parafii pochodzi z 1423 r. Według informacji z 1449 r. uposażony był przez Falentę. Obecna, murowana świątynia wzniesiona była około 1569 r. przez warsztat Jana Baptysty Wenecjanina, z funduszków Jakuba Bielińskiego, sufragana plockiego i jego bratanków Jana Borukowskiego z sąsiedniego Borkowa, biskupa przemyskiego i Piotra, kanonika plockiego i opata benedyktynów w Płocku. Konsekracji świątyni dokonał w 1580 r. bp Jakub Bieliński. Równocześnie z kościołem ufundowano kaplicę św. Anny – była to fundacja Borukowskich i Lelewskich. W 1719 r. kościół był restaurowany kosztem Jana Borukowskiego. Gruntownemu remontowi poddany był w latach 1823, 1867-1879 oraz 1909-1911 według projektu architekta Stefana Szyllera. Uszkodzony w czasie II wojny światowej, restaurowany był w latach 1947-1948 oraz 1975-1976.

Kościół sklepiony charakterystyczną ornamentowaną kolebką, określaną jako tzw. „grupa pułtуска”. Jest to budowla gotycko-renesansowa, orientowana, murowana z cegły, z prostokątną nawą i węższym prezbiterium. Ołtarz główny jest renesansowo-manierystyczny z około 1600 r., ołtarze boczne także manierystyczne. W 1952 r. polichromię wykonał S. Domurat. Ks. Tadeusz Kamiński zakupił 17-głosowe organy i wybudował plebanię; ks. Józef Janicki położył blachę ocynkowaną na części dachu kościoła oraz przeprowadził konserwację ołtarzy, ambony i chrzcielnicy. Ks. Adam Staniszewski odrestaurował ołtarz główny i zakupił dębowe ławki. Za duszpasterzowania ks. Józefa Szczecińskiego, została wykonana pozioma izolacja kościoła. Zaczęto również wymieniać więźbę dachową.

Obecnie, za duszpasterzowania ks. Józefa Szczecińskiego, została wykonana pozioma izolacja kościoła. Zaczęto również wymieniać więźbę dachową. Od początku 2012 r. pod kierownictwem ks. Krzysztofa Krawczaka w świątyni prowadzone są prace remontowe. Do tej pory zakończono renowację organów i podłogi chóru, odnowiono i przemaalowano ściany oraz położycono ołtarz główny. Obecnie trwają prace konserwatorskie i roboty budowlane polegające na remoncie elewacji, tynków wewnętrznych oraz naprawa poszycia dachowego z wymianą orynnowania.²

Kościół farny pw. Św. Wojciecha, Nasielsk

Zdjęcia nr 3, 4. Kościół farny pw. Św. Wojciecha, Nasielsk

² Ciekosyn. Parafia pw. św. Doroty. Rys historyczny. diecezja.plock.pl. (data dostępu 01.10.2024 r.)

Obecny kościół powstał w latach 1899-1909, na miejscu starego kościoła gotyckiego z lat 1445-1461. Powodem zbudowania nowego kościoła była rosnąca w szybkim tempie liczba parafian, jak i pogarszający się stan starego kościoła, mimo kilkukrotnych na przestrzeni wieków remontów.

W 1896 r. proboszcz parafii ks. Piotr Krasieński podjął decyzję o budowie nowego kościoła. Pierwotnie budowla miała stanąć w innym miejscu, lecz po zapewnieniach późniejszego jej projektanta i budowniczego inż. Józefa Dziekońskiego (budowniczego min. katedry warszawsko-praskiej św. Floriana i białostockiej katedry pw. Wniebowzięcia NMP), że mury nie będą chłoneły wilgoci, kościół wzniesiono na dotychczasowym, podmokłym terenie. W 1898 r. przystąpiono do rozbiórki starego kościoła i rozpoczęto budowę nowego.

Kościół obliczony na 7 tysięcy wiernych, podczas konsekracji przez ks. biskupa Antoniego Juliana Nowowiejskiego w maju 1909 r., znów nie pomieścił wszystkich chętnych chcących zobaczyć nową świątynię. W latach 1911-1914 kontynuowano prace nad wyposażeniem świątyni – kupiono m.in.: nowe 11-głosowe organy, wykończono ambonę i ołtarz, a nowy proboszcz zakupił artystycznie wykonane stacje drogi krzyżowej. Kościół orientowany, usytuowany u zbiegu ulic: Św. Wojciecha, Żwirki i Wigury oraz Kościelnej. Murowany z cegły, nietynkowany. Wieżba dachowa drewniana, stolcowo-płatwiowa ze stojącymi stolcami. Dach odeskowany kryty blachą cynkowaną (dawniej dachówką).

Budynek założony na planie krzyża łacińskiego z apsydami przy prezbiterium oraz przy ramionach transeptu z wieżą od zachodu i sygnaturą na skrzyżowaniu nawy z transeptem. Układ wnętrza bazylikowy, trójnawowy. Bryła budynku zwarta, jednokondygnacyjna nakryta dachem dwuspadowym oraz dachami pulpitowymi nad nawami bocznymi. Wieża i sygnaturka nakryte hełmami wielopłociowymi.

We wnętrzu bogaty wystrój neogotycki stolarki (ławy, ambona, konfesjonały), dekoracyjne witraże w nawach bocznych oraz monumentalny ołtarz boczny w prawym ramieniu transeptu.

Kościół ogrodzony murowanym murem z bramami z cegły silikatowej. Daszki słupków bram kryte łupkiem. Skrzydła bram i furtek stalowe, sztachetowe.

W obrębie muru kościelnego, w południowo-wschodnim narożu znajduje się kiosk. Jest to obiekt wolnostojący, drewniany z bali. Wieżba dachowa drewniana, stolcowo-płatwiowa ze stolcami stojącymi, z zaskrzynieniem. Dach odeskowany, kryty blachą cynkową. Kiosk na planie kwadratu. Bryła zwarta, jednokondygnacyjna, niepodpiwniczona, nakryta dachem półszczytowym o łuku ostrym wklęsło-wypukłym. Elewacja frontowa z dwoma oknami. W elewacji tylnej wejście. Szczyty dachu ozdobione półokrągłymi otworami z promieniście rozchodzącymi się listwami oraz koronkowym obramieniem łuku szczytu.

Dom nauczyciela, ul. Staszica 1A, Nasielsk

Zdjęcie nr 5. Dom nauczyciela, ul. Staszica 1A, Nasielsk (w trakcie przebudowy)

Zdjęcie nr 6. Dom nauczyciela, ul. Staszica 1A, Nasielsk (po przebudowie)

Budynek został wzniesiony w 1925 r., staraniem ówczesnych władz miejskich według projektu Zdzisława Rabika. Przeznaczony na mieszkanie służbowe dyrektora szkoły. Po wojnie zamieniony na pracownicze mieszkania dla nauczycieli.

Budynek położony jest na terenie szkolnym, na prostokątnej działce w narożniku ulicy Szkolnej i Polnej. Jest to budynek murowany, obustronnie tynkowany, na cokole, zwieńczony profilowanym gzymsem. Na planie zbliżonego do kwadratu prostokąta. Trójdziałowy, dział środkowy wąski, w formie poprzecznego korytarza z wydzielonymi przy ścianie wschodniej magazynkami. Budynek parterowy, z użytkowanym poddaszem, podpiwniczony, nakryty czterospadowym dachem z lukarnami na osi każdej połąci. Lukarna frontowa nakryta daszkiem dwuspadowym, pozostałe daszkiem trójpłociowym.

Budynek został przebudowany. Obecnie w budynku mieści się Nasielski Dom Historii i Edukacji. Jest to instytucja szerząca dziedzictwo niematerialne, która rozpoczęła swoją działalność 15 września 2021 roku. Powołana została po to, by dawać świadectwo długiej i bogatej historii Nasielska oraz najbliższej okolicy określanej mianem ziemi nasielskiej.

Szkoła, ul. Szkolna 1, Nasielsk

Zdjęcia nr 7, 8. Szkoła, ul. Szkolna 1, Nasielsk

Budynek szkoły usytuowany na trójkątnej działce ograniczonej od zachodu ul. Szkolną, od południa ul. Polną i od wschodu ul. Staszica.

Obiekt na planie dwóch prostokątów. Część południowa nieznacznie szersza. Ściany wzniesione z cegły, otynkowane. Układ konstrukcyjny podłużny, 2,5-traktowy, z osiowym korytarzem zakończonym z obu stron klatką schodową. Bryła złożona. Budynek całkowicie podpiwniczony, dwukondygnacyjny z wysokim parterem. Od północy nakryty czterospadowym dachem, z trzema facjatami od wschodu, północy i zachodu. Nakryty dachami trójspadowymi, w kalenicy dachu cylindryczna sygnaturka, nakryta wielokątnym daszkiem stożkowym, część południowa budynku od zachodu nakryta dachem trójspadowym, od wschodu nad dobudowaną częścią dach płaski.

Budynek mieszkalny, ob. biblioteka, ul. Piłsudskiego 6, Nasielsk

Zdjęcie nr 9. Budynek mieszkalny, ob. biblioteka, ul. Piłsudskiego 6, Nasielsk

Budynek usytuowany dawniej w zwartej zabudowie, obecnie wolnostojący. Obiekt na planie prostokąta, z płytkim, środkowym ryzalitem od wschodu i ryzalitem bocznym klatki schodowej i kwadratowym gankiem od zachodu. Bryła prosta, budynek częściowo, płytko podpiwniczony, dwukondygnacyjny, z mieszkalnym poddaszem, nakryty dachem dwuspadowym, od wschodu i zachodu dwie facjaty przekryte dachami dwuspadowymi. Ściany wzniesione z cegły. Budynek posadowiony na fundamentach kamiennych, otynkowany.

Elewacja od ulicy (wschodnia) sześciosiowa, z trzykondygnacyjnym, dwuosiowym płytkim ryzalitem zwieńczonym pełną attyką, zamkniętą łukiem odcinkowym z prostymi spływami. Otwory ujęte w kanelowane, pionowe opaski, wyrobione w tynku, zwieńczone profilowanymi nadokiennikami, zamkniętymi łukiem odcinkowym i trójkątnymi naczółkami, w poziomie parterów i pierwszego piętra przebiegają profilowane gzymsy. Na pierwszym piętrze dwa balkony na rzucie prostokąta, powyżej umieszczony centralnie mały balkon.

Budynek obecnie pełni funkcję biblioteki miejsko-gminnej.

Wiatrak koźlak, Krzyczki Szumne³

Zdjęcie nr 10. Wiatrak koźlak, Krzyczki Szumne

Wiatrak koźlak zlokalizowany w Krzyczkach Szumnych został wzniesiony 2 ćw. XIX w., według pierwotnego planu konstrukcji z XV w.. Dawniej był on kryty gontem obecnie blachodachówką. Konstrukcja drewniana, słupowo-ramowa bez pokrycia zewnętrznego. Do obecnych czasów zachowała się nie tylko konstrukcja, ale również wewnątrz w postaci drewnianych wałów i przekładni. Szkielet Wiatraka stanowią drewniane belki zarówno oryginalne jak i w części zrekonstruowane. Wszystkie oryginalne belki wymagają konserwacji lub rekonstrukcji. Wiatrak posiada zrekonstruowane drewniane skrzydła. Posiada także w pełni zachowaną pierwotną wewnętrzną konstrukcję, wraz ze znaczną większością elementów napędu oraz urządzeń przemiałowych.

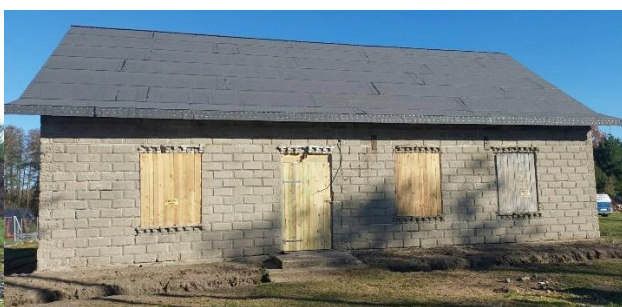
Urządzenia przemiałowe i napędowe zachowały się w stanie dobrym, w celu zachowania powyższego stanu niezbędne jest zabezpieczenie i konserwacja tych części. Obecnie Wiatrak wykorzystywany jest rekreacyjnie przez obiekt hotelowy Nosselia – możliwe są z niego zjazdy tyrolskie na linie o długości 130 m, jest to najdłuższy taki zjazd na Mazowszu.

Wiatrak został przeniesiony do Krzyczek Szumnych w 2005 r. i od tego czasu góruje na wzgórzu.

Dawny dom modlitewny, Mazewo Dworskie „A”

Zdjęcie nr 11. Dawny dom modlitewny, Mazewo Dworskie „A” (przed remontem)

Zdjęcie nr 12. Dawny dom modlitewny, Mazewo Dworskie „A” (po remoncie)

Budynek posiada prostą bryłę i konstrukcję oraz skromną formę, co nieznacznie odróżniało je od okolicznej zabudowy mieszkaniowej. Obiekt pierwotnie leżący w granicach sąsiedniej wsi Słustowo, wzniesiony sposobem gospodarczym przez okolicznych mieszkańców w 1937 r. Po zakończeniu II wojny światowej i przesiedleniu ludności pochodzenia niemieckiego, obiekt został przeznaczony na świetlicę wiejską. Na początku XXI w. budynek został wyłączony z użytkowania. W listopadzie 2024 roku zostały zakończone prace konserwatorskie i roboty budowlane. Gmina Nasielsk pozyskała na w/w inwestycję dofinansowanie z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków w wysokości 190 114,88 zł. Wartość inwestycji wyniosła 210 548,94 zł. Budynek obecnie nieużytkowany.

³ <http://przewodnik.gosilver.pl/atracje-wiatrak-kozlowy>

Zespół dworsko-parkowy, Chrcynno

Zdjęcia nr 13, 14. Zespół dworsko-parkowy, Chrcynno

Pałac wybudowany w 1845 r. przez Józefa Koźmińskiego według projektu Henryka Marconiego. Pałac został doszczętnie zniszczony w 1945 r. przez wycofujące się wojska sowieckie. Przez kilka dekad pozostawał niezabezpieczony i ulegał dalszej destrukcji. Dopiero lata 2 tysięczne przyniosły obiektowi gruntowną renowację i przywrócenie do dawnego wyglądu według oryginalnych projektów. W 1993 r. ruiny pałacu z parkiem zostały zakupione przez prywatnego inwestora, gdzie nadal obiekt podlegał dalszej ruinie. Dopiero w latem 1999 r. zakupiony przez kolejnych inwestorów. W 2000 r. podjęta została decyzja o odbudowie pałacu, która została zakończona w 2004 r. Właściciele zrezygnowali z odbudowy przylegającego do korpusu głównego skrzydła bocznego, który to ma przypominać burzliwe losy pałacu. Pałac wraz z otoczeniem został zaadaptowany na stadninę koni.

Pałac murowany z cegły, otynkowany, na planie prostokąta, podpiwniczony, dwupiętrowy, z poddaszem przekrytym czterospadowym dachem, połacie z dachówki. Elewacja frontowa 9 osiowa z trzy osiowym ryzalitem środkowym. Ryzalit dwupiętrowy wyposażony w ostrołukowe okna i wejścia do przedsionku, całość zwieńczona zamkniętą uskokowo ścianą szczytową. Ryzalit spięty z dwóch stron oktogalnymi filarami. Do bryły korpusu dostawiona jest czworoboczna wieża. Skromne dekoracje elewacji ograniczają się do opasek okiennych, przypór i stylizowanych zwieńczeń.

Pałac poddany gruntownej renowacji i przywrócony do dawnego wyglądu.

Zespół dworsko-parkowy, Kosewo

Zdjęcia nr 15, 16. Zespół dworsko-parkowy, Kosewo

Zespół dworski ufundowany został w połowie XIX w. przez marszałka szlachty Guberni Płockiej – Hilarego Ostrowskiego h. Dobrowo-Horab. W latach 1912-1919 własność rodziny Weyherów a od 1919 r. do 1945 r. w posiadaniu Cecyli Dobieckiej, która prowadziła sierociniec.

Dwór w stylu klasycyzm z 2 poł. XIX w. Nieduży parterowy dwór z poddaszem użytkowym, posadowiony na planie prostokąta z piętrową boczną wieżą. Obiekt po częściowym remoncie do zamieszkania.

Zespół dworsko-parkowy, Lelewo

Zdjęcia nr 17, 18. Zespół dworsko-parkowy, Lelewo

Początki zespołu sięgają czasów średniowiecznych. Była to siedziba rodziny Junoszków-Lelewskich. Około połowy XIX w. właścicielem majątku był Gustaw Ciechowski. W 1884 r. majątek miał około 450 ha. Zabudowa folwarku składała się z jednego budynku murowanego i 15 drewnianych, w tym dworu. Prawdopodobnie w czasie I wojny światowej lub 1920 r. budynki zostały zniszczone, następnie majątek rozparcelowano.

Obecna zabudowa powstała około 1925 r. Właścicielem był wówczas S. Horn. Wielkość majątku zmniejszyła się do 50 ha, potem do 16 ha. Po 1945 r. majątek odzyskała rodzina Horna – żona, która sprzedała zespół ks. Kamińskiemu. Spadkobierczyni księdza, jego siostra, sprzedała całość w 1973 r. COBR Aparatury Badawczej i Dydaktycznej w Warszawie, który utworzył tu placówkę terenową⁴.

Zespół usytuowany jest w oddaleniu od zabudowań wsi Lelewo, na wschodnim brzegu rzeki Wkry. Historyczna zabudowa: dwór, stodoła, ruiny wozowni (stanie) usytuowane przy wewnętrznej drodze, w centralnej części terenu.

Budynek dworu wzniesiony w około 1925 r., potem nieco przekształcony, parterowy, nakryty dachem naczółkowym, z wystawką dachową na osi elewacji frontowej, nakrytą dachem dwuspadowym z naczółkiem i nowszą drewnianą werandą na osi elewacji ogrodowej.

Stodoła prawdopodobnie z połowy lat 20-tych XX w., usytuowana przy dworze wewnętrznej zespołu, na południowy - wschód od dworu, równoległe do niego. Jest to obiekt o cechach stylowych nawiązujących do dworu. Bryła budynku zróżnicowana przestrzennie, z jednoprzestrzenną częścią środkową, kryty wysokim dwuspadowym dachem z naczółkami. Po obu stronach przylegają niższe części.

Budynek gospodarczy, ob. w stanie ruiny (dawna stajnia i wozownia) znajduje się przy drodze wewnętrznej na południowy – wschód od stodoły. Budynek powstał w tym samym czasie co dwór i stodoła, po zniszczeniu wcześniejszej drewnianej zabudowy folwarku. Zachowany jeszcze w 1983 r., po 1987 r. zawaleniu uległ dach. Obecnie zachowane fundamenty i fragmenty ścian przyziemia z prefabrykowanymi betonowymi słupami nośnymi. Układ rzutu jeszcze czytelny, zbliżony do kwadratu, trzypasmowy, z szerokim pasmem środkowym.

PARKI

Gmina Nasielsk bogata jest w formy zaprojektowanej zieleni, czyli parki. Większość parków założona została w XIX lub na początku XX w. Reprezentują styl krajobrazowy. Są to zespoły cennej, wielogatunkowej roślinności drzewiastej, wymagające bezwzględnej ochrony. Drzewostan parkowy tworzą najczęściej rodzime gatunki drzew jak: lipa drobnolistna, dąb szypułkowy, grab pospolity, jesion wyniosły, klon zwyczajny, świerk pospolity.

Stan zachowania parków określić można jako średni. W większości parków układy alei są czytelne, w mniejszym lub większym stopniu zachowały pierwotny drzewostan, jednak zagospodarowanie przestrzenne terenu parków jest średnie.

Park, Chrcynno

Park pochodzi z połowy XIX w., powierzchnia około 5,4 ha. Jest to park krajobrazowy, dobrze zachowany, usytuowany na płaskim terenie, wysoki starodrzew, w którym znajdują się 250-letnie drzewa. Układ alejek, ścieżek i stawów czytelny.

⁴ Karta ewidencyjna zabytku z 1997 r.

Park, Czajki

Park przydworski. Obecny drzewostan jest pozostałością założenia parkowego pochodzącego z połowy XIX w. Park stanowił otoczenie dworu. Park ma figurę zbliżoną do nieregularnego trapezu, wydłużonego wzdłuż osi północ-południe. Główna oś parku przebiega centralnie w kierunku wschód – zachód i dzieli park na dwie prawie równe części. W części południowej kiedyś znajdował się sad, obecnie są to pola uprawne.

Park, Głodowo Wielkie

Park znajduje się na południowy - wschód od zabudowań wiejskich, na uboczu. Teren na kształt zbliżony do prostokąta, o dłuższym boku z południa na północ. Przez środek prowadzi droga, która prowadzi do wsi, dzieli park na dwie części zachodnią i wschodnią. Na północy znajduje się dość duży staw.

Park, Kosewo

Park dworski, krajobrazowy, mocno zmieniony w stosunku do pierwotnego stanu. Powstał w 2 połowie XIX w. W okresie powojennym rozebrano budynki gospodarcze folwarku, ostatecznie został zniszczony dwór przez pożar oraz wycięto znaczną część drzewostanu. Park nie posiada ogrodzenia, za wyjątkiem fragmentów na północnym obrzeżu. W północnej części parku znajdują się trzy położone stawy połączone wzajemnie rowem. Główną oś kompozycyjną parku stanowi zdewastowana aleja dojazdowa prowadząca od południowej granicy parku przed dwór.

Park, Lelewo

Park krajobrazowy, pochodzi z połowy XVIII w., powiększony w połowie XIX w. Nierówno ukształtowany, usytuowany po północno – wschodniej stronie rzeki Wkry. Posiada figurę zbliżoną do rozciągniętego wzdłuż rzeki trapezu. Park z okazałymi, pomnikowymi okazałymi drzewami. W parku na skarpie, na rzece Wkrą znajduje się taras widokowy, w pobliżu na cokole kamienna figura. Brak śladów dróg, zachowały się poszczególne elementy roślinne, stawy i architektura parkowa. Na terenie parku dawny dwór nie istnieje.

Park, Lubomin

Park krajobrazowy powstał w 1 połowie XIX w. W okresie powojennym nastąpiła likwidacja zabudowy gospodarczej folwarku. Park ma kształt zbliżony do trapezu wydłużonego w kierunku północ – południe. Od strony północnej występują dwa stawy, przez jeden z nich przepływa rów. Na południe od stawów występuje park rekreacyjny oraz teren dawnego folwarku. Park ma zatarte, ale czytelne we fragmentach drogi. Drzewostan zachowany w dobrym stanie i utrzymał swój krajobrazowy charakter. W centrum parku dwór.

Park, Siennica

Park krajobrazowy pochodzi z 2 połowy XIX w. Park obecnie nie posiada ogrodzenia, jedynie od wschodu znajduje się krótki odcinek płotu. Park ma kształt zbliżony do trapezu i ograniczony jest rowem odwadniającym od strony północnej, wschodniej i południowej, od zachodu ścianą zwartego drzewostanu parkowego. Park zajmuje około 1,2 ha, usytuowany jest na terenie płaskim. Na terenie parku nie ma dworu ani innych budynków. Park po II wojnie światowej, uległ znacznej dewastacji. Zachował się wjazd oraz fragmenty układu komunikacyjnego w północnej oraz zachodniej części założenia.

5.3.2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków

Zgodnie z art. 3 pkt 1 i 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytek ruchomy to rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będących dziełem człowieka lub związanych z jego działalnością, stanowiących świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków podlegają ochronie konserwatorskiej wynikającej z przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Właściciel lub posiadacz zabytku ruchomego zobowiązany jest między innymi do:

- zapewnienia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobiegania zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremniania niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałania kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę.

- kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnienia zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Najcenniejsze zabytki ruchome z terenu gminy Nasielsk wpisane są do rejestru zabytków ruchomych. Stanowią one wyposażenie dwóch kościołów z terenu gminy – w Ciekusynie i Nasielsku. Jednak ze względów bezpieczeństwa nie publikuje się szczegółowych danych dotyczących tych obiektów (Tabela nr 2).

Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Nasielsk

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ADRES	OBIEKT	NR i DATA REJESTRU ZABYTEKÓW
1	Ciekusyn	kościół parafialny pw. św. Doroty 05-192 Ciekusyn, Piłsudskiego 10	ołtarz wraz z obrazami; 6 rzeźb	B-156 2008-01-28
2	Ciekusyn	kościół parafialny pw. św. Doroty 05-192 Ciekusyn, Piłsudskiego 10	organy neogotyckie	B-300 2011-01-25
3	Ciekusyn	kościół parafialny pw. św. Doroty 05-192 Ciekusyn, Piłsudskiego 10	2 ołtarze boczne	B-311 2012-02-27
4	Nasielsk	kościół par. pw. św. Wojciecha ul. św. Wojciecha 13, 05-190 Nasielsk	31 obiektów wyposażenia kościoła	26B 1970-04-29
5	Nasielsk	kościół par. pw. św. Wojciecha ul. św. Wojciecha 13, 05-190 Nasielsk	organy	B-9/2000 2000-07-31

5.4. Zabytki w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminy mają dbać między innymi o: „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie” oraz zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków”. Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy: „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska”, czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
- 2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- 3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Szczegółowe wytyczne na temat opracowania i prowadzenia gminnej ewidencji zabytków zostały określone w Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.

Konsekwencją ujęcia obiektów lub obszarów niewpisanych do rejestru zabytków w gminnej ewidencji zabytków jest obowiązek uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków planowanych przy nich działań za pośrednictwem właściwego organu gminy lub organu administracji architektoniczno-budowlanej. Uzgodnienia z wojewódzkim konserwatorem zabytków w odniesieniu do ww. ustawy obiektów prowadzone są na etapie wydania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o lokalizacji linii kolejowej (art. 53. ust. 4 pkt 2, art. 60 ust. 1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym) Zarządzeniem nr 180a/19 Burmistrza Nasielska z dnia 5 grudnia 2019 r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Nasielsk oraz aktualizowana Zarządzeniem nr 52/22 Burmistrza Nasielska z dnia 16 maja 2022 r. w sprawie włączenia obiektów do Gminnej Ewidencji Zabytków. oraz na etapie wydania decyzji o pozwoleniu na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego (art. 39 ust. 3 ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane). Ponadto właściciele lub posiadacze zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków mają obowiązek zawiadomienia wojewódzkiego konserwatora zabytków o wszelkich zagrożeniach, niekorzystnych zmianach oraz o zmianie stanu prawnego zabytku. Mają też obowiązek uczestniczenia w kosztach badań archeologicznych prowadzonych na swoim terenie.

O zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty wójt (burmistrz, prezydent miasta) zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem.

Zawiadomienie o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków umieszcza się na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej do czasu zamieszczenia informacji odpowiednio o włączeniu karty adresowej zabytku, o włączeniu nowej karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo o wyłączeniu karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków. Ponadto Wójt (burmistrz, prezydent miasta) o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku albo o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków zawiadamia właściciela lub posiadacza zabytku albo nieruchomości lub rzeczy ruchomej, która przestała być zabytkiem, na co najmniej 14 dni przed planowanym terminem włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków albo wyłączenia tej karty z gminnej ewidencji zabytków.

Ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U. 2010 r. Nr 75, poz. 474) istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków, poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o ustaleniu warunków zabudowy i zagospodarowania terenu (WZIZT) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym. Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana.

Gminna ewidencja zabytków jest dokumentem otwartym. Powinna być stale weryfikowana i aktualizowana.

Gminna ewidencja zabytków została przyjęta Zarządzeniem nr 180a/19 Burmistrza Nasielska z dnia 5 grudnia 2019 r. w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Nasielsk oraz aktualizowana Zarządzeniem nr 52/22 Burmistrza Nasielska z dnia 16 maja 2022 r. w sprawie włączenia obiektów do Gminnej Ewidencji Zabytków. Zdecydowana większość ujętych w ewidencji obiektów skoncentrowana jest w samym Nasielsku, wokół rynku oraz przy ulicach Kilińskiego, Kościuszki i Piłsudskiego.

Tabela nr 3. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków gminy Nasielsk

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ADRES	NR DZIAŁKI	OBIEKT	DATOWANIE	NR REJ.	DATA WPISU
1	Chrcynno	Przy drodze do miejscowości Żabiczyn	289	Zespół dworsko-parkowy: dwór, park	XIX w.		
2	Chrcynno	Przy drodze do miejscowości Żabiczyn	289	Park w zespole dworsko-parkowym	Poł. XIX w.	A-77	20.11.1959
3	Chrcynno	Przy drodze do miejscowości Żabiczyn	289	Dwór w zespole dworsko-parkowym	XIX w.	A-77	20.11.1959
4	Cieksyn	ul. Floriańska 15	208/2	Kościół parafialny pw. św. Doroty	3 ćw. XVI w., lata 1909-1911	A-57	10.05.1959
5	Czajki	k. nr 1	11/1, 11/2, 11/3, 11/4, 11/5, 11/6, 11/12, 11/13, 11/14, 11/23, 11/24, 11/25, 11/28, 11/29, 11/30, 11/31, 11/33, 11/35, 11/37, 11/40	Park	Poł. XIX w.	A-167	01.03.1976
6	Głodowo Wielkie	nr 68	146, 156, 167, 168, 169, 170,	Park	2 poł. XIX w.	A-337	14.04.1989

			183/2, 184/2, 184/4, 187/4				
7	Konary	Cmentarz ewangelicki	48		1855 r.		
8	Kosewo	nr 39	159	Zespół podworski: dwór, park	XIX w.		
9	Kosewo	nr 39	159	Dwór w zespole podworskim	1920 r.	A-253	23.10.1991
10	Kosewo	nr 39	159	Park w zespole podworskim	II poł. XIX w.	A-253	25.10.1991
11	Krzyczki Szumne	nr 44	8, 9/4, 9/6	Szkoła, ob. restauracja	1924 r.		
12	Krzyczki Szumne	nr 44	4	Wiatrak	2 ćw. XIX w.	A-853	30.03.2009
13	Lelewo	nr 76	14/1, 14/2, 16/3, 16/4, 18/2, 112/5, 112/6, 112/38	Zespół podworski: dwór, park, stodoła, stajnia i wozownia	XIX/XX w.	A-270	05.04.1993
14	Lelewo	nr 76	16/4	Stodoła w zespole podworskim	ok. 1925 r.	A-270	05.04.1993
15	Lelewo	nr 76	16/4	Dwór w zespole podworskim	ok. 1925 r.	A-270	05.04.1993
16	Lelewo	nr 76	16/4	Stajnia i wozownia w zespole podworskim (rozebrana)	ok. 1925 r.	A-270	05.04.1993
17	Lelewo	nr 76	14/1, 14/2, 16/3, 16/4, 18/2, 112/5, 112/6, 112/38	Park w zespole podworskim	Poł. XVIII w., XIX w.	A-270	05.04.1993
18	Lubomin	nr 65	47/5	Dwór	XIX w.		
19	Lubomin	nr 65	45, 47/2, 47/5	Park dworski	I poł. XIX w.		
20	Mazewo Dworskie 'A'	nr 60	94/3	Dom modlitewny, ob. budynek nieużytkowany	1937 r.	A-1334	07.04.2016
21	Nasielsk	Ul. Kwiatowa	839	Cmentarz żydowski	XVIII w.	A-1583	14.07.2020.
22	Nasielsk			Układ urbanistyczny	1386 r.		
23	Nasielsk	Cmentarna/Franciszka a Żwirki i Stanisława Wigury	555/2, 555/4, 555/5, 556/2, 556/3, 556/4, 556/5, 557/2, 557/3, 558/2, 558/3, 559/2, 559/3, 560, 561/3, 562/4, 563/2, 563/3, 564/2, 564/3, 565/2, 565/3, 566/1, 566/3, 589/1, 589/2, 589/3, 570	Cmentarz parafialny	I poł. XIX w.		

24	Nasielsk	ul. Folwark 17	581	Dom	1925 r.		
25	Nasielsk	ul. Folwark 19	580	Dom	1930 r.		
26	Nasielsk	Kilińskiego 5	760/3	Kamienica	pocz. XX w.		
27	Nasielsk	Kilińskiego 6	1380/5	Kamienica	XIX/XX w.		
28	Nasielsk	Kilińskiego 8	1381/1	Kamienica	XIX/XX w.		
29	Nasielsk	Kilińskiego 9	762/8	Kamienica	XIX/XX w.		
30	Nasielsk	Kilińskiego 9a	762/7	Kamienica	pocz. XX w.		
31	Nasielsk	Kilińskiego 13	770	Kamienica	pocz. XX w.		
32	Nasielsk	Kościelna 6	641	Kamienica	pocz. XX w.		
33	Nasielsk	Kościelna 14	637/3	Dom	pocz. XX w.		
34	Nasielsk	Kościelna 19 (d.15)	647/1	Dom	2 poł. XIX w.		
35	Nasielsk	Kościelna 20-22	634, 635	Dom	pocz. XX w.		
36	Nasielsk	Kościelna 24	633	Budynek mieszkalno - usługowy	k. XIX w.		
37	Nasielsk	Tadeusza Kościuszki 2/ Młynarska 1	697	Kamienica	ok. 1920 r.		
38	Nasielsk	Kościuszki 3	1086	Kamienica	1926 r.		
39	Nasielsk	Kościuszki 4 (d. 4/6)	696	Kamienica	XIX/XX w.		
40	Nasielsk	Kościuszki 19 (d. 21)	1077/2	Kamienica	pocz. XX w.		
41	Nasielsk	Kościuszki 24/26	660	Dom	pocz. XX w.		
42	Nasielsk	Kościuszki 30	658	Kamienica	Pocz. XX w.		
43	Nasielsk	Kozia 2 (d. Składowa 2)	670	Kamienica	1920 r.		
44	Nasielsk	Kwiatowa	839	Cmentarz żydowski	XVII w.		
45	Nasielsk	Młynarska 9	687/1	Kamienica	XX w.		
46	Nasielsk	Młynarska 15	684	Kamienica	Pocz. XX w.		
47	Nasielsk	Młynarska 28	717	Dom	Ok. 1920 r.		
48	Nasielsk	Piłsudskiego 2	1166	Dom	1925 r.		
49	Nasielsk	Piłsudskiego 6	1177/2	Kamienica	pocz. XX w.	A-994	23.11.2010
50	Nasielsk	Piłsudskiego 17	1325	Kamienica	k. XIX w.		
51	Nasielsk	Piłsudskiego 31-33	1336/4, 1337/4	Dom	Pocz. XX w.		
52	Nasielsk	Piłsudskiego 35	1338	Dom	1925 r.		
53	Nasielsk	Płońska/Lipowa	2512	Cmentarz wojenny	1915 r.		
54	Nasielsk	Polskiej Organizacji Wojskowej 3	1144/4, 1144/5	Dom	1923/1930 r.		
55	Nasielsk	Polskiej Organizacji Wojskowej 5	1145	Dom	po 1920 r.		
56	Nasielsk	Rynek 1	726	Kamienica	ok. 1900 r.		
57	Nasielsk	Rynek 2/3	727, 728	Kamienica	po 1900 r.		
58	Nasielsk	Rynek 4/4a	729, 730	Kamienica	po 1900 r.		
59	Nasielsk	Rynek 8	733	Kamienica	po 1900 r.		
60	Nasielsk	Rynek 9	734	Kamienica	po 1900 r.		
61	Nasielsk	Rynek 10	735	Kamienica	po 1900 r.		
62	Nasielsk	Rynek 11	736	Dom, ob. budynek usługowy	po 1900 r.		
63	Nasielsk	Rynek 12	737	Kamienica	po 1900 r.		

64	Nasielsk	Rynek 17/18	746, 747	Kamienica	1892 r.		
65	Nasielsk	Rynek 19	775/1	Kamienica	XIX/XX w.		
66	Nasielsk	Rynek 21/ Kilińskiego 23	779	Kamienica	pocz. XX w.		
67	Nasielsk	Rynek 22/ Kilińskiego 21	769/1	Kamienica	XIX/XX w.		
68	Nasielsk	Rynek 24	767	Kamienica	pocz. XX w.		
69	Nasielsk	Rynek 25	766	Kamienica	1928 r.		
70	Nasielsk	Rynek 29	762/6	Kamienica	XIX/XX w.		
71	Nasielsk	Rynek 30	762/10	Kamienica	po 1900 r.		
72	Nasielsk	Rynek 32/33	754, 755	Kamienica	XIX/XX w.		
73	Nasielsk	Rynek 34/35	752, 753	Kamienica	XIX/XX w.		
74	Nasielsk	Rynek 36/37	749, 751	Kamienica	XIX/XX w.		
75	Nasielsk	Staszica 1	1154/7	Szkoła Podstawowa nr 1 im. Konstytucji 3 Maja	ok. 1925 r.	A-1068	13.07.2009
76	Nasielsk	Szkolna 1A	1154/2	Dom nauczyciela	ok. 1925 r.	A-827	15.12.2008
77	Nasielsk	Św. Wojciecha 1	608/6	Kamienica	1900 r.		
78	Nasielsk	Św. Wojciecha 3	609	Kamienica	1920 r.		
79	Nasielsk	Św. Wojciecha 9	612	Kamienica	XX w.		
80	Nasielsk	Warszawska 1	1380/4	Kamienica	ok. 1920 r.		
81	Nasielsk	Warszawska 2	1134	Kamienica	1904 r.		
82	Nasielsk	Warszawska 18	1142/2	Dom	Pocz. XX w.		
83	Nasielsk	Warszawska 68	1370/3	Dom	1926 r.		
84	Nasielsk	Warszawska	937/11	Transformator	ok. 1920 r.		
85	Nasielsk	Żwirki i Wigury 1/ Św. Wojciecha/ Kościelna	2079	Kiosk przy kościółce farnym pw. Św. Wojciecha	pocz. XX w.		
86	Nasielsk	Żwirki i Wigury 1/ Św. Wojciecha/ Kościelna	2079	Kościół farny pw. Św. Wojciecha	1898 r.	A-158	10.04.1972
87	Nasielsk	Żwirki i Wigury 1/ Św. Wojciecha/ Kościelna, przy kościółce	590/1, 602/4, 615/1, 615/2, 617, 619/1, 619/2, 631/1, 645, 2078/1, 2079	Park przy kościółce farnym pw. Św. Wojciecha	XIX w.		
88	Nasielsk	Żwirki i Wigury 1/ Św. Wojciecha/ Kościelna	2078/1	Plebania, ob. dom katechetyczny	XVI w., poł. XIX w.		
89	Mogowo		67/11	Wieża ciśnień	Ok. 1924 r.	A-1647	15.07.2021.
90	Pianowo- Daczki	nr 37	66/2	Pałacyk	ok. 1900 r.		
91	Pianowo- Daczki	nr 37	43/2, 43/3, 43/5, 66/1, 66/2, 66/3, 83, 85, 91	Park	XIX w.	A-169	01.03.1976 i 15.05.2010
92	Siennica	ul. Generała Władysława Sikorskiego nr 63	88/1, 257, 299/3, 299/4	Park	2 poł. XIX w.	A-286	18.12.1989

* obiekty zaznaczone na niebiesko wpisane są do rejestru zabytków

5.5. Zabytki archeologiczne

Zgodnie z art. 3 pkt. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zabytkiem archeologicznym jest zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy będący tym wytworem.

Przedmiotem ochrony są zatem nie tylko poszczególne wytwory człowieka, ale i ich kulturowy kontekst – razem tworzą integralną całość, w terminologii naukowej zwaną stanowiskiem archeologicznym. Wydzielony wytwór określa się natomiast mianem artefaktu. Stanowiskiem archeologicznym jest obszar występowania archeologicznych zabytków nieruchomych i ruchomych jako spójnej całości, zaś artefaktem jest wydzielony, indywidualny zabytek ruchomy, np. pozyskany w trakcie badań archeologicznych. Wzajemne powiązanie przestrzenne poszczególnych nieruchomych i ruchomych części stanowiska archeologicznego stanowi właściwą, oryginalną i niepowtarzalną substancję zabytku archeologicznego.

Obszar gminy Nasielsk został rozpoznany stosowaną obecnie metodą powszechnej inwentaryzacji zabytków archeologicznych Polski pod nazwą Archeologiczne Zdjęcie Polski. Stanowiska zewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski: 48-64, 49-63, 49-64, 49-65, 50-64, 50-65, 51-65. Jedno stanowisko z terenu gminy wpisane jest do rejestru zabytków.

Grodzisko w Nasielsku to przykład nizinnego grodziska pierścieniowatego. Jako pozostałość umocnień z okresu wczesnego średniowiecza jest cennym zabytkiem archeologicznym, które wpisane jest do rejestru zabytków. Grodzisko zwane „Kopcem” znajduje się w północno-wschodniej części miasta. Leży pośród bagnistych łąk w dolinie rzeczki Nasielnej, na jej prawym brzegu. „Kopiec” jest grodziskiem pierścieniowatym. Ma formę płaskiego wzniesienia o wysokości ok. 2 i średnicy ok. 80 m. Średnica majdanu, czyli wewnętrznej części grodziska wynosi ok. 30 m. Teren grodziska jest dzisiaj nieużytkiem. Grodzisko położone jest na gruntach prywatnych, ok. 200 m na południe od drogi ziemnej (ul. Brzozowa)⁵.

Tabela nr 4. Spis stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków z terenu gminy Nasielsk

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	OBSZAR/ NR STANOWISKA	OKREŚLENIE OBIEKTU
1	Aleksandrowo	50-64/35	cmentarzysko (wczesna epoka żelaza)
2	Andzin	49-63/31	ślady osadnictwa (średniowiecze, okres nowożytny)
3	Andzin	49-63/32	ślad osadnictwa (wczesne średniowiecze)
4	Andzin	49-63/33	ślad osadnictwa (wczesne średniowiecze)
5	Andzin	49-63/34	ślady osadnictwa (późne średniowiecze, okres nowożytny)
6	Andzin	49-63/35	ślad osadnictwa (późne średniowiecze)
7	Andzin	49-63/36	ślady osadnictwa (późne średniowiecze, okres nowożytny)
8	Budy Siennickie	50-64/6	osada (XIV – XVI w.)
9	Budy Siennickie	50-64/30	ślad osadnictwa (neolit), osada (epoka brązu)
10	Cegielnia Psucka	50-64/24	ślad osadnictwa (starożytność)
11	Cegielnia Psucka	50-64/25	osada (starożytność, neolit), ślady osadnictwa (wczesna epoka brązu, wczesne średniowiecze)
12	Cegielnia Psucka	50-64/26	osada (starożytność, neolit), cmentarzysko (okres lateński/okres wpływów rzymskich)
13	Chechnówka	50-65/1	ślad osadnictwa
14	Chlebiotki	49-63/27	ślad osadnictwa (wczesne średniowiecze), osada (okres nowożytny)
15	Chlebiotki	49-64/17	ślady osadnictwa (starożytność, epoka kamienia, epoka brązu, średniowiecze, nowożytność), osada (wczesne średniowiecze)
16	Chlebiotki	49-64/18	ślad osadnictwa (wczesne średniowiecze), osada (średniowiecze, nowożytność)
17	Chlebiotki	49-64/19	ślad osadnictwa (epoka kamienia – wczesna epoka brązu), osada (wczesne średniowiecze, nowożytność)

⁵ Agnieszka Oniszczyk, OT NID w Warszawie, 19.08.2015 r.

18	Chlebiotki	49-64/20	chata (wczesne średniowiecze, średniowiecze) – odsłonięcie warstwy kulturowej oraz przypuszczalnych elementów konstrukcyjnych (kamienie)
19	Chlebiotki	49-64/21	śląd osadnictwa (epoka brązu)
20	Chlebiotki	49-64/22	osada (wczesne średniowiecze, średniowiecze)
21	Chlebiotki	49-64/23	ślady osadnictwa (wczesne średniowiecze, średniowiecze, nowożytność)
22	Chlebiotki	49-64/24	ślady osadnictwa (średniowiecze, nowożytność)
23	Chlebiotki	49-64/25	osada (nowożytność)
24	Chlebiotki	49-64/26	osada (wczesne średniowiecze, średniowiecze, nowożytność)
25	Chlebiotki	49-64/27	ślady osadnictwa (starożytność, epoka brązu, wczesne średniowiecze, średniowiecze, nowożytność)
26	Chlebiotki	49-64/28	ślady osadnictwa (starożytność, wczesne średniowiecze, średniowiecze, nowożytność)
27	Chlebiotki	49-64/29	osada (późne średniowiecze - nowożytność)
28	Chlebiotki	49-64/30	osada (wczesne średniowiecze, późne średniowiecze – nowożytność)
29	Chlebiotki	49-64/31	ślady osadnictwa (starożytność, wczesne średniowiecze), osada (późne średniowiecze)
30	Chlebiotki	49-64/32	śląd osadnictwa (starożytność), osada (wczesne średniowiecze, średniowiecze, nowożytność)
31	Chlebiotki	49-64/33	ślady osadnictwa (wczesna epoka brązu, średniowiecze, nowożytność)
32	Chrcynno	49-65/1	śląd osadnictwa (starożytność)
33	Cieksyn	49-63/43	śląd osadnictwa (nowożytność)
34	Cieksyn	49-63/44	ślady osadnictwa (wczesne średniowiecze, nowożytność)
35	Cieksyn	49-63/45	ślady osadnictwa (późne średniowiecze, nowożytność)
36	Cieksyn	49-63/46	ślady osadnictwa (średniowiecze, nowożytność)
37	Cieksyn	49-63/47	osada (wczesne średniowiecze, okres nowożytny)
38	Cieksyn	49-63/48	ślady osadnictwa (epoka kamienia, wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze, okres nowożytny)
39	Cieksyn	49-63/49	śląd osadnictwa (średniowiecze), osada (okres nowożytny)
40	Cieksyn	49-63/50	kultura świderska (paleolit)
41	Cieksyn – Popielżyn	49-63/51	-
42	Czajki	50-64/37	osada (nowożytność)
43	Dąbrowa	49-65/35	osada (epoka brązu / epoka żelaza), śląd osadnictwa (wczesne średniowiecze)
44	Dębinki	50-64/19	osada (neolit)
45	Gatka	50-65/9	śląd osadnictwa (starożytność)
46	Głodowo Wielkie	49-64/96	ślady osadnictwa (epoka kamienia – epoka brązu, starożytność)
47	Głodowo Wielkie	49-64/97	ślady osadnictwa (średniowiecze, nowożytność)
48	Głodowo Wielkie	49-64/98	osada (późne średniowiecze – nowożytność)
49	Głodowo Wielkie	49-64/99	ślady osadnictwa (starożytność, średniowiecze), osada (nowożytność)
50	Głodowo Wielkie	49-64/100	śląd osadnictwa (średniowiecze)
51	Głodowo Wielkie	49-64/101	śląd osadnictwa (nowożytność)
52	Głodowo Wielkie	49-64/102	śląd osadnictwa (nowożytność)
53	Głodowo Wielkie	49-64/103	śląd osadnictwa (nowożytność)
54	Głodowo Wielkie	49-64/104	śląd osadnictwa (średniowiecze)
55	Głodowo Wielkie	49-64/105	śląd osadnictwa (średniowiecze)
56	Głodowo Wielkie	49-64/106	ślady osadnictwa (średniowiecze, nowożytność)
57	Głodowo Wielkie	49-65/3	śląd osadnictwa (starożytność), osada (epoka brązu, okres wpływów rzymskich, wczesne średniowiecze)
58	Głodowo Wielkie	49-65/4	ślady osadnictwa (starożytność, średniowiecze)

59	Głodowo Wielkie	49-65/5	śląd osadnictwa (starożytność), osada (XI-XIII w. n. e./XIV-XVI w. n. e.)
60	Głodowo Wielkie	49-65/6	śląd osadnictwa (starożytność)
61	Głodowo Wielkie	49-65/7	osada (okres wpływów rzymskich)
62	Głodowo Wielkie	49-65/8	osada (XIV – XV w. n. e.)
63	Głodowo Wielkie	49-65/9	osada (XIV – XVI w. n. e.)
64	Głodowo Wielkie	49-65/10	osada (epoka brązu, XII – XIV w. n. e.)
65	Głodowo Wielkie	49-65/11	śląd osadnictwa (starożytność), osada (XIII – XIV w. n. e.)
66	Głodowo Wielkie	49-65/12	śląd osadnictwa (wczesne średniowiecze)
67	Jackowo (Dworskie)	48-64/18	osada (XIV-XVIII w.)
68	Jackowo (Dworskie)	48-64/22	osada i cmentarzysko (okres rzymski), osada (XII-XIII w.)
69	Jackowo (Dworskie)	48-64/23	śląd osadnictwa (starożytność), osada (epoka brązu, okres halsztacki), ślad osadnictwa (XIV-XVI w.)
70	Jackowo (Dworskie)	48-64/35	osada (wczesne średniowiecze)
71	Jackowo (Dworskie)	48-64/36	ślady osadnictwa (starożytność, okres wpływów rzymskich), osada (XII w.)
72	Jackowo (Dworskie)	48-64/42	osada (epoka brązu)
73	Jackowo (Dworskie)	48-64/43	osada (XI-XIII w.)
74	Jackowo (Dworskie)	48-64/44	osada (XI-XIII w.), ślady osadnictwa (XIV-XVI w.)
75	Jackowo (Dworskie)	48-64/45	osada (XII-XIII w., XIV-XVI w.)
76	Jackowo (Dworskie)	48-64/46	osada (XIII w., XIV-XVIII w.)
77	Jackowo (Dworskie)	48-64/47	osada (XIII w.)
78	Jackowo (Dworskie)	48-64/55	osada (XIII w., XIV-XV w.)
79	Jackowo (Dworskie)	48-64/56	osada (XII-XIII w.)
80	Jaskółowo	50-65/6	osada (epoka brązu, XII – XIII w.)
81	Jaskółowo	50-65/7	ślady osadnictwa (okres halsztacki – okres lateński)
82	Jaskółowo	50-65/8	osada (okres wpływów rzymskich)
83	Kątno	49-64/6	ślady osadnictwa (epoka kamienia, epoka brązu, halsztat)
84	Kątno	49-64/7	śląd osadnictwa (wczesne średniowiecze), osada (średniowiecze, nowożytność)
85	Kątno	49-64/8	ślady osadnictwa (epoka kamienia – wczesna epoka żelaza, średniowiecze, nowożytność), osada (epoka brązu)
86	Kątno	49-64/9	śląd osadnictwa (starożytność), osada (wczesne średniowiecze, średniowiecze, nowożytność)
87	Kątno	49-64/10	ślady osadnictwa (epoka brązu – wczesna epoka żelaza, wczesne średniowiecze, średniowiecze, nowożytność)
88	Kątno	49-64/11	śląd osadnictwa (wczesne średniowiecze)
89	Kątno	49-64/12	ślady osadnictwa (starożytność, późne średniowiecze), osada (epoka brązu – wczesna epoka żelaza)
90	Kątno	49-64/13	śląd osadnictwa (wczesne średniowiecze), osada (średniowiecze, nowożytność)
91	Kędzierzawice	48-64/2	osada (średniowiecze XII-XIII w. i XIV-XV w.)
92	Kędzierzawice	48-64/3	śląd osadnictwa (epoka kamienia/późny okres wpływów rzymskich), osada (XIII-XIV w.)
93	Konary	49-63/22	osada (okres wpływów rzymskich, ślad osadnictwa (nowożytność)
94	Konary	49-63/23	śląd osadnictwa (starożytność), osada (wczesne średniowiecze, średniowiecze, nowożytność)
95	Konary	49-63/24	osada (wczesne średniowiecze, średniowiecze, okres nowożytny)
96	Konary	49-63/25	śląd osadnictwa (starożytność), osada (okres nowożytny)
97	Konary	49-63/26	osada (średniowiecze), ślad osadnictwa (nowożytność)
98	Kosewo	49-64/14	śląd osadnictwa (epoka kamienia – epoka brązu), osada (późne średniowiecze – nowożytność)
99	Kosewo	49-64/15	śląd osadnictwa (epoka kamienia – wczesna epoka brązu)

100	Kosewo	49-64/16	śląd osadnictwa (średniowiecze)
101	Krogule	50-64/28	śląd osadnictwa (starożytność)
102	Krogule	50-64/31	śląd osadnictwa (starożytność)
103	Krzyczki-Pieniążki	49-65/13	osada (XIV–XVII w. n. e.)
104	Lubomin	48-64/11	osada (wczesne średniowiecze i XV-XVII w.)
105	Lubomin	48-64/12	śląd osadnictwa (starożytność, XIII w.), osada XIV-XVII w.)
106	Lubomin	48-64/19	śląd osadnictwa (późny okres rzymski), osada (XIII-XIV w.)
107	Lubomin	48-64/20	osada (XII-XIV w.)
108	Lubomin	48-64/21	śląd osadnictwa (epoka brązu, okres rzymski, XIII-XIV w.)
109	Malczyn	49-63/28	osada (wczesne średniowiecze, nowożytność)
110	Malczyn	49-63/29	śląd osadnictwa (wczesne średniowiecze)
111	Malczyn	49-63/30	śląd osadnictwa (okres nowożytny)
112	Mazewo Dworskie	48-64/13	osada (późny okres lateński, wczesny okres wpływów rzymskich)
113	Mazewo Dworskie	48-64/14	śląd osadnictwa (XIII w.), osada (XIV-XVI w.)
114	Mazewo Dworskie	48-64/15	śląd osadnictwa (okres rzymski)
115	Mazewo Dworskie	49-64/1	ślady osadnictwa (wczesne średniowiecze, średniowiecze, nowożytność)
116	Mazewo Włociańskie	49-64/2	śląd osadnictwa (wczesne średniowiecze), osada (średniowiecze, nowożytność)
117	Mazewo Włociańskie	49-64/3	ślady osadnictwa (starożytność, wczesne średniowiecze, średniowiecze, nowożytność)
118	Mazewo Włociańskie	49-64/4	śląd osadnictwa (wczesne średniowiecze), osada (średniowiecze, nowożytność)
119	Mazewo Włociańskie	49-64/5	ślady osadnictwa (wczesne średniowiecze, średniowiecze, nowożytność)
120	Miękoszyn	50-64/15	śląd osadnictwa (XIII w.), osada (XV–XVII w.)
121	Miękoszyn	50-64/17	śląd osadnictwa (nowożytny), osada (XIII w.)
122	Miękoszyn	50-64/18	osada (wczesne średniowiecze)
123	Młodzianowo	50-64/29	osada (starożytność)
124	Młodzianowo	50-64/32	śląd osadnictwa (starożytność)
125	Mogowo	50-64/1	osada (starożytność, XVII – XVIII w.), cmentarzysko (epoka brązu)
126	Mogowo	50-64/2	śląd osadnictwa (XV w., XVI w.), osada (epoka brązu)
127	Mogowo	50-64/3	śląd osadnictwa (neolit)
128	Morgi	50-64/4	ślady osadnictwa (okres halsztacki, okres wpływów rzymskich), osada (mezolit), cmentarzysko (epoka brązu)
129	Morgi	50-64/5	osada (mezolit, epoka brązu)
130	Morgi	50-64/38	osada (nowożytność)
131	Nasielsk	49-64/37	grodzisko (XII–XIII w. n. e.)
132	Nasielsk	49-64/38	osada (wczesne średniowiecze), ślady osadnictwa (średniowiecze, nowożytność)
133	Nasielsk	49-64/39	śląd osadnictwa (nowożytność)
134	Nasielsk	49-64/40	ślady osadnictwa (średniowiecze, nowożytność)
135	Nasielsk	49-64/41	osada (późne średniowiecze – nowożytność)
136	Nasielsk	49-64/42	ślady osadnictwa (wczesne średniowiecze, średniowiecze, nowożytność)
137	Nasielsk	49-64/43	osada (późne średniowiecze – nowożytność)
138	Nasielsk	49-64/44	ślady osadnictwa (średniowiecze, nowożytność)
139	Nasielsk	49-64/45	ślady osadnictwa (starożytność, wczesne średniowiecze, nowożytność)
140	Nasielsk	49-64/46	ślady osadnictwa (epoka kamienia, nowożytność)
141	Nasielsk	49-64/47	ślady osadnictwa (epoka kamienia – epoka brązu, halsztat, wczesne średniowiecze, nowożytność)

142	Nasielsk	49-64/48	osada (neolit – wczesna epoka brązu, późne średniowiecze – nowożytność)
143	Nasielsk	49-64/49	ślady osadnictwa (średniowiecze, nowożytność)
144	Nasielsk	49-64/50	ślady osadnictwa (późne średniowiecze, nowożytność)
145	Nasielsk	49-64/51	osada (epoka brązu – wczesna epoka żelaza, późne średniowiecze, nowożytność)
146	Nasielsk	49-64/52	osada (wyroby krzemienne; neolit - wczesna epoka żelaza), ślad osadnictwa (epoka brązu – wczesna epoka żelaza)
147	Nasielsk	49-64/53	osada (wczesne średniowiecze, średniowiecze, nowożytność)
148	Nasielsk	49-64/54	ślady osadnictwa (epoka kamienia, nowożytność)
149	Nasielsk	49-64/55	osada (epoka brązu, późne średniowiecze – nowożytność)
150	Nasielsk	49-64/56	ślad osadnictwa (wczesne średniowiecze), osada (III-IV okres epoki brązu, późne średniowiecze – nowożytność)
151	Nasielsk	49-64/57	ślady osadnictwa (starożytność, wczesne średniowiecze), osada (średniowiecze, nowożytność)
152	Nasielsk	49-64/58	ślad osadnictwa (nowożytność)
153	Nasielsk	49-64/59	ślad osadnictwa (nowożytność)
154	Nasielsk	49-64/60	ślad osadnictwa (średniowiecze)
155	Nasielsk	49-64/61	osada (nowożytność)
156	Nasielsk	49-64/62	ślady osadnictwa (wczesne średniowiecze, średniowiecze, nowożytność)
157	Nasielsk	49-64/63	ślady osadnictwa (starożytność, wczesne średniowiecze), osada (późne średniowiecze, nowożytność)
158	Nasielsk	49-64/64	ślady osadnictwa (wczesne średniowiecze, średniowiecze, nowożytność)
159	Nasielsk	49-64/65	osada (późne średniowiecze – nowożytność)
160	Nasielsk	49-64/66	ślady osadnictwa (neolit, wczesne średniowiecze), osada (wczesna epoka brązu, średniowiecze, nowożytność)
161	Nasielsk	49-64/67	ślad osadnictwa (neolit – epoka brązu)
162	Nasielsk	49-64/68	ślady osadnictwa (wczesne średniowiecze, średniowiecze)
163	Nasielsk	49-64/69	ślad osadnictwa (nowożytność)
164	Nasielsk	49-64/70	ślad osadnictwa (nowożytność)
165	Nasielsk	49-64/71	ślad osadnictwa (średniowiecze, nowożytność)
166	Nasielsk	49-64/72	ślady osadnictwa (wczesne średniowiecze, średniowiecze), osada (nowożytność)
167	Nasielsk	49-64/73	ślad osadnictwa (nowożytność)
168	Nasielsk	49-64/74	ślad osadnictwa (średniowiecze, nowożytność)
169	Nasielsk	49-64/75	ślad osadnictwa (nowożytność)
170	Nasielsk	49-64/76	ślad osadnictwa (średniowiecze, nowożytność)
171	Nasielsk	49-64/77	osada (wczesne średniowiecze, średniowiecze)
172	Nasielsk	49-64/78	ślad osadnictwa (średniowiecze, nowożytność)
173	Nasielsk	49-64/79	ślady osadnictwa (wczesne średniowiecze, średniowiecze, nowożytność)
174	Nasielsk	49-64/80	ślady osadnictwa (wczesne średniowiecze), osada (średniowiecze, nowożytność)
175	Nasielsk	49-64/81	ślad osadnictwa (średniowiecze), osada (nowożytność)
176	Nasielsk	49-64/82	osada (średniowiecze, nowożytność)
177	Nasielsk	49-64/83	ślady osadnictwa (wczesne średniowiecze), osada (średniowiecze, nowożytność)
178	Nasielsk	49-64/84	ślad osadnictwa (średniowiecze, nowożytność)
179	Nasielsk	49-64/85	ślady osadnictwa (wczesne średniowiecze, średniowiecze, nowożytność)
180	Nasielsk	49-64/86	ślad osadnictwa (średniowiecze, nowożytność)
181	Nasielsk	49-64/87	ślad osadnictwa (średniowiecze, nowożytność)
182	Nasielsk	49-64/88	ślad osadnictwa (średniowiecze), osada (nowożytność)

183	Nasielsk	49-64/89	ślady osadnictwa (wczesne średniowiecze, średniowiecze), osada (nowożytność)
184	Nasielsk	49-64/90	śląd osadnictwa (średniowiecze, nowożytność)
185	Nasielsk	49-64/91	śląd osadnictwa (wczesne średniowiecze), osada (średniowiecze), miasto (nowożytność)
186	Nasielsk	49-64/92	osada (średniowiecze, nowożytność)
187	Nasielsk	49-64/93	naczynia gliniane
188	Nasielsk	49-64/112	Relikt pomostu młyna z I poł. XV w. osada – XV-XVIII w.
189	Nuna	50-64/39	Osada (?)
190	Nuna	50-64/40	osada (wczesne średniowiecze, nowożytność)
191	Nuna	50-65/10	osada (wczesne średniowiecze, nowożytność)
192	Nuna	50-65/11	osada (starożytność)
193	Nuna	50-65/12	osada (starożytność)
194	Pianowo-Daczki	48-64/1	osada (średniowiecze XII-XIII w.)
195	Pianowo-Daczki	48-64/58	osada (XIII-XIV w.), ślad osadnictwa (XV-XVI w.)
196	Pianowo-Daczki	48-64/59	śląd osadnictwa (starożytność), osada (XIV-XVI w.)
197	Pianowo-Daczki	48-64/61	śląd osadnictwa (starożytność)
198	Pianowo-Daczki	49-64/94	śląd osadnictwa (neolit – wczesna epoka brązu)
199	Pianowo-Daczki	49-64/95	ślady osadnictwa (średniowiecze, nowożytność)
200	Pieścirogi Stare	49-64/34	ślady osadnictwa (epoka kamienia, średniowiecze, nowożytność)
201	Pieścirogi Stare	49-64/35	ślady osadnictwa (starożytność, epoka kamienia – epoka brązu, wczesne średniowiecze), osada (późne średniowiecze – nowożytność)
202	Pniewo	49-64/107	ślady osadnictwa (epoka kamienia – epoka brązu, starożytność)
203	Pniewo	49-64/108	osada (wczesne średniowiecze, średniowiecze), ślad osadnictwa (nowożytność)
204	Pniewo	49-64/109	osada (średniowiecze), ślad osadnictwa (nowożytność)
205	Pniewo	49-64/110	śląd osadnictwa (epoka kamienia – epoka brązu)
206	Pniewo	49-64/111	śląd osadnictwa (nowożytność)
207	Pniewo	49-65/14	osada (XIV–XV w. n. e.)
208	Pniewska Górka	49-65/2	ślady osadnictwa (starożytność, neolit, okres wpływów rzymskich, średniowiecze), osada (epoka brązu/epoka żelaza)
209	Popowo Borowe	50-65/2	śląd osadnictwa (neolit)
210	Popowo Borowe	50-65/3	osada (XV – XVI w.)
211	Popowo Borowe	50-65/4	osada (XII – XIII w.)
212	Popowo Borowe	50-65/5	ślady osadnictwa (mezolit - neolit, epoka brązu – okres lateński)
213	Popowo Borowe	50-65/13	osada (starożytność, wczesne średniowiecze, nowożytność)
214	Popowo Borowe	51-65/23	osada (wczesne średniowiecze, nowożytność)
215	Popowo Borowe	51-65/24	osada (nowożytność)
216	Popowo Północne	49-65/30	ślady osadnictwa (starożytność, epoka brązu), osada (wczesne średniowiecze)
217	Psucin	50-64/16	śląd osadnictwa (starożytność)
218	Psucin	50-64/20	ślady osadnictwa (wczesne średniowiecze, nowożytność)
219	Psucin	50-64/27	osada (starożytność), ślad osadnictwa (XII – XIII w.)
220	Siennica	49-64/36	ślady osadnictwa (wczesne średniowiecze, nowożytność)
221	Słustowo	48-64/16	śląd osadnictwa (starożytność)
222	Studzianki	50-64/7	osada (XIV – XVI w.)
223	Studzianki	50-64/8	osada (neolit)
224	Studzianki	50-64/9	śląd osadnictwa (wczesne średniowiecze), osada (starożytność, XV- XVI w.)
225	Studzianki	50-64/10	śląd osadnictwa (XI – XIII w.)
226	Studzianki	50-64/11	osada (XIII – XVI w.)
227	Studzianki	50-64/12	osada (XIII – XIV w., XV – XVII w.)
228	Studzianki	50-64/14	śląd osadnictwa (starożytność), osada (I – II okres epoki brązu)

229	Studzianki	50-64/21	śląd osadnictwa (okres halszacki)
230	Studzianki	50-64/22	śląd osadnictwa (starożytność), osada (wczesna epoka brązu)
231	Studzianki	50-64/23	osada (XV – XVI w.)
232	Wągradno	50-64/34	ślady osadnictwa (starożytność, XVI – XVII w.)
233	Wiktorowo	49-63/37	śląd osadnictwa (starożytność)
234	Wiktorowo	49-63/38	śląd osadnictwa (późne średniowiecze)
235	Wiktorowo	49-63/39	śląd osadnictwa (okres nowożytny)
236	Wiktorowo	49-63/40	śląd osadnictwa (późne średniowiecze)
237	Wiktorowo	49-63/41	śląd osadnictwa (okres nowożytny)
238	Wiktorowo	49-63/42	śląd osadnictwa (późne średniowiecze, okres nowożytny)

* obiekt zaznaczony na niebiesko wpisany jest do rejestru zabytków

• ZASADY OCHRONY STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH

Poszczególne zasady ochrony stanowisk archeologicznych są doprecyzowane w procesie formułowania ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, z uwzględnieniem indywidualnej specyfiki danego stanowiska archeologicznego oraz przy rozpoznaniu możliwych dla niego zagrożeń. Przepisy te należy ująć w postaci nakazów, zakazów, dopuszczeń i ograniczeń w użytkowaniu terenów. Ponadto zapisy planu muszą spełniać wymogi norm prawnych ustalone w rozporządzeniu Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 czerwca 2002 r. w sprawie „Zasad techniki prawodawczej” (t. j. Dz. U. z 2016 r. poz. 283).

Nie wyklucza się odkrycia w przyszłości kolejnych stanowisk archeologicznych (zwłaszcza w wyniku nowych badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski), które należy uwzględnić na dalszym etapie procesu planowania przestrzennego.

Zgodnie z art. 32 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

1. Kto, w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, odkrył przedmiot, co do którego istnieje przypuszczenie, iż jest on zabytkiem, jest obowiązany:

- 1) wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot;
- 2) zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia;
- 3) niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

2. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) jest obowiązany niezwłocznie, nie dłużej niż w terminie 3 dni, przekazać wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków przyjęte zawiadomienie, o którym mowa w ust. 1 pkt 3.

3. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany w terminie 5 dni od dnia przyjęcia zawiadomienia, o którym mowa w ust. 1 pkt 3 i ust. 2, dokonać oględzin odkrytego przedmiotu.

4. Jeżeli w terminie, określonym w ust. 3, wojewódzki konserwator zabytków nie dokona oględzin odkrytego przedmiotu, przerwane roboty mogą być kontynuowane.

5. Po dokonaniu oględzin odkrytego przedmiotu wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję:

- 1) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot nie jest zabytkiem;
- 2) pozwalającą na kontynuację przerwanych robót, jeżeli odkryty przedmiot jest zabytkiem, a kontynuacja robót nie doprowadzi do jego zniszczenia lub uszkodzenia;
- 3) nakazującą dalsze wstrzymanie robót i przeprowadzenie, na koszt osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej finansującej te roboty, badań archeologicznych w niezbędnym zakresie.

6. Roboty nie mogą być wstrzymane na okres dłuższy niż miesiąc od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.

7. Jeżeli w trakcie badań archeologicznych zostanie odkryty zabytek posiadający wyjątkową wartość, wojewódzki konserwator zabytków może wydać decyzję o przedłużeniu okresu wstrzymania robót. Okres wstrzymania robót nie może być jednak dłuższy niż 6 miesięcy od dnia doręczenia decyzji, o której mowa w ust. 5 pkt 3.

8. Po zakończeniu badań archeologicznych, o których mowa w ust. 5 pkt 3, wojewódzki konserwator zabytków wydaje decyzję pozwalającą na kontynuację przerwanych robót.

Kto bez pozwolenia albo wbrew warunkom pozwolenia poszukuje ukrytych lub porzuconych zabytków, w tym przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2 (art. 109 c. ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Ochrona właściwa zabytkom archeologicznym powinna być przypisana również do zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych historycznych miast i wsi, nawet jeśli nie zostały one osobno ujęte w ewidencji zabytków archeologicznych. Obszary te z natury rzeczy spełniają kryterium zabytku archeologicznego przewidzianego w art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. a ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tj. pozostałości

terenowej historycznego osadnictwa. W tym przypadku z reguły dopuszczone może być zagospodarowanie wynikające z potrzeb zabudowy; obszar ciągłego osadnictwa historycznego podlega bowiem nieustannemu rozwojowi aż do czasów współczesnych i bezzasadne jest hamowanie tego procesu. Natomiast ze względu na zagrożenie dla substancji nawarstwień kulturowych, jakie niesie ze sobą naruszanie struktury gruntu, wszelkie zamierzenia budowlane na obszarze historycznego miasta bądź wsi winny być objęte obowiązkiem przeprowadzenia niezbędnych badań archeologicznych.

Art. 108. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

1. Kto niszczy lub uszkadza zabytek, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.
2. Jeżeli sprawca czynu określonego w ust. 1 działa nieumyślnie, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.
3. W razie skazania za przestępstwo określone w ust. 1 polegające na zniszczeniu zabytku sąd orzeka na rzecz Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków nawiązkę w wysokości do wartości zniszczonego zabytku.
4. W razie skazania za przestępstwo określone w ust. 1 polegające na uszkodzeniu zabytku sąd orzeka obowiązek przywrócenia stanu poprzedniego, a jeśli obowiązek taki nie byłby wykonalny – nawiązkę na rzecz Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków w wysokości do wartości uszkodzenia zabytku.
5. W razie skazania za przestępstwo określone w ust. 2 sąd może orzec na rzecz Narodowego Funduszu Ochrony Zabytków nawiązkę w wysokości od trzykrotnego do trzydziestokrotnego minimalnego wynagrodzenia.

Prowadzenie poszukiwań zabytków bez pozwolenia jest przestępstwem ściganym z urzędu – art. 36 ust. 1 pkt. 12 ustawy o ochronie zabytków. Znalazcy przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest zabytkiem, jest obowiązany wstrzymać wszelkie roboty mogące uszkodzić lub zniszczyć odkryty przedmiot; zabezpieczyć, przy użyciu dostępnych środków, ten przedmiot i miejsce jego odkrycia; niezwłocznie zawiadomić o tym właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a jeśli nie jest to możliwe, właściwego wójta (burmistrza, prezydenta miasta).

Dla wszystkich stanowisk archeologicznych przeznaczonych do trwałego zachowania sugerowanym docelowym przeznaczeniem terenu jest utworzenie obszaru zieleni urządzonej, zwłaszcza niskiej (głównie dla stanowisk archeologicznych o własnej formie terenowej), ewentualnie użytku zielonego (dla stanowisk archeologicznych płaskich). Rozrost systemu korzennego dużych drzew uszkadza bowiem nawarstwienia kulturowe oraz obiekty i ruchome zabytki archeologiczne. W przypadku stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenach leśnych, należy sformułować zasady prowadzenia gospodarki leśnej uwzględniające potrzebę ochrony zabytku.

W przypadku, gdy obszar stanowiska archeologicznego o własnej formie terenowej lub wpisane do rejestru zabytków objęte został miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego dopuszczającym zainwestowanie lub zagospodarowanie, należy dążyć do zmiany tego planu, aby wyeliminować lub zminimalizować zagrożenie dla zabytku. Szczególny priorytet należy przyznać stanowiskom archeologicznym o własnej formie terenowej, z obszarów których należy usuwać wszelkie funkcje stwarzające zagrożenie dla substancji zabytku.

W przypadku kolizji z wszystkimi stanowiskami archeologicznymi należy wprowadzić zapisy umożliwiające przeprowadzenie niezbędnych badań archeologicznych zagrożonych zniszczeniem, na które należy uzyskać pozwolenie od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

5.6. Dziedzictwo niematerialne

Dziedzictwo niematerialne to tradycja, żywe przejawy kultury odziedziczone po przodkach i przekazywane kolejnym pokoleniom. Jest to niezmiernie ważny aspekt dziedzictwa kulturowego, istotny w procesie kształtowania tożsamości każdej grupy społecznej i jednostki. Dziedzictwo niematerialne obejmuje tradycje i przekazy ustne, w tym język – jako narzędzie przekazu, spektakle i widowiska, zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne, wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki, umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 2003 r., kładzie nacisk na ochronę praktyk, wyobrażeń, przekazów, wiedzy i umiejętności oraz na związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową. Dziedziczenie tradycji, jej utrwalanie i przekazywanie kolejnym pokoleniom stanowi zasadniczą formę jej ochrony. W projekcie Programu ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, przygotowanego przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, założono wdrożenie celowych działań, które powinny odbywać się na płaszczyźnie krajowej, regionalnej i lokalnej.

Obowiązkiem władz gminy jest podjęcie działań mających na celu zapewnienie przetrwania niematerialnego dziedzictwa kulturowego, w tym jego identyfikację, dokumentację, badanie, zachowanie,

zabezpieczenie, promowanie, wzmacnianie i przekazywanie, w szczególności przez edukację formalną i nieformalną, jak również rewitalizację różnych aspektów tego dziedzictwa.

Tradycje ludowe prezentowane są głównie na imprezach lokalnych, takich jak dożynki, czyli święto plonów, czy na imprezach o zasięgu regionalnym jak festyny. W gminie dożynki obchodzone są hucznie. Obchodom tym towarzyszą śpiew zespołów ludowych, tańce, liczne wystawy, kiermasze i konkursy. Kolejnym etapem świętowania jest składanie wieńców dożynkowych.

Charakterystyczna jest religijność tutejszego społeczeństwa ujawniająca się w dbałości o wszelkie obiekty sakralne, również kapliczki przydrożne i krzyże, przy których odbywają się np. niektóre wiejskie nabożeństwa, opierają się lokalne wierzenia, które stanowią miejsca kultu.

Do dziedzictwa niematerialnego gminy Nasielsk można zaliczyć przede wszystkim miejsca pamięci związane z dwiema wojnami światowymi, w tym istotną z historycznego punktu widzenia Bitwą Warszawską. Najważniejsza z nich znajduje się na cmentarzu parafialnym w Nasielsku. Z prawej strony alei głównej, przy murze cmentarnym, zlokalizowana jest mogiła zbiorowa 60 żołnierzy polskich poległych w walkach o Nasielsk w sierpniu 1920 r. Na mogile postawiony jest nowy pomnik oraz tablice i elementy pomnika wystawionego przed II wojną światową. Znajduje się tam informacja: „Tu spoczywają Żołnierze Wojska Polskiego z grupy operacyjnej gen. Aleksandra osińskiego 5 Armii dowodzonej przez gen. Władysława Sikorskiego polegli podczas Bitwy Warszawskiej w walkach z bolszewikami o Nasielsk w sierpniu 1920 r. Cześć ich pamięci.”

W pobliżu mogiły zbiorowej znajdują się dwa pojedyncze groby: nieznanego żołnierza i Tadeusza Wajchta, ochotnika 233 pp.

W miejscowości Borkowo znajduje się pomnik bohaterów 1920 roku. Pomnik upamiętnia bitwę nad Wkrą w sierpniu 1920 roku oraz pozostałości mostu, o który toczyły się w 1920 roku walki. Walka toczyła się z bolszewikami w ramach tzw. „bitwy warszawskiej”. W Borkowie, co roku, zawsze w sobotę po 15 sierpnia odbywa się uroczystość ku pamięci bohaterów wojny polsko-bolszewickiej w związku z rocznicą „Bitwy nad Wkrą”.

Ponadto przy drodze wyjazdowej z Nasielska w kierunku na Płońsk znajduje się cmentarz żołnierzy napoleońskich i żołnierzy niemieckich poległych podczas I wojny światowej. Żołnierze niemieccy byli tu grzebani podczas obu wojen światowych. Szczątki żołnierzy poległych podczas II wojny światowej zostały ekshumowane na cmentarz niemiecki w Mławce. Pierwotnie na terenie cmentarza znajdowały się betonowe nagrobki. Z ocalałych kamiennych elementów ułożono krzyż.

Turystyka w gminie rozwija się głównie w rejonie doliny Wkry oraz jej bezpośredniego sąsiedztwa. Walory przyrodniczo-krajobrazowe i położenie w bezpośrednim sąsiedztwie aglomeracji warszawskiej sprawiły, że wsie Ciekryn, Lelewo i Borkowo mają charakter miejscowości letniskowych. W miejscowościach tych można także rozbić namiot, wynająć kwaterę, aby łowić ryby i zbierać grzyby. Zabudowa letniskowa skoncentrowana jest przede wszystkim w rejonach Ciekryna, Borkowa i Lelewa. Pozostała zabudowa usytuowana jest w rejonach Dobrej Woli, Nowin, Nowej Wrony i Zaborza.

Działalność w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz kształtowania współczesnego środowiska kulturowego na terenie gminy Nasielsk prowadzi w szczególności Nasielski Ośrodek Kultury (NOK). Został on powołany do życia uchwałą Rady Miejskiej z dnia 24 lutego 1997 r. Siedzibą NOK jest budynek kina Niwa w Nasielsku, które prowadzi nieprzerwanie działalność od 1957 r. NOK organizuje wiele imprez o zasięgu regionalnym oraz lokalnym, a także wspiera inne instytucje w organizowaniu imprez. W NOK działają m.in.: koło plastyczne, sekcja nauki gry na gitarze i perkusji, zespoły muzyczne: Whatever, LockHead, Dropsy, Dolina Rytmu. NOK jest też wydawcą lokalnego dwutygodnika Życie Nasielska.

Inna ważna kulturalno-oświatowa instytucja to Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna (MGBP), która powstała w 1949 r. W ramach MGBP w Nasielsku działa pracownia internetowa oraz Pracownia Dokumentacji Dziejów Miasta i Regionu. MGBP w Nasielsku zajmuje corocznie czołowe miejsca w konkursie „Z kart szelestem” organizowanym przez Mazowieckie Centrum Kultury i Sztuki w kategorii „Najciekawsza inicjatywa promująca czytelnictwo” oraz „Najaktywniejsza Biblioteka” na szczeblu województwa mazowieckiego. Cyklicznie w miesiącu maju od pięciu lat prowadzona jest akcja „Cała Polska czyta dzieciom”. W stałym programie działalności biblioteki są akcje „Zima wmieście” oraz „Lato w mieście”. Biblioteka organizuje imprezy okolicznościowe takie jak: Walentynki, Andrzejkki, Mikołajki, Dzień Matki, Dzień Nauczyciela, konkurs plastyczny, konkurs strażacki, konkurs na najlepszego czytelnika itp. Biblioteka posiada filie biblioteczne w Nowych Pięcirogach oraz w Ciekrynie.

Kolejną instytucją szerzącą dziedzictwo niematerialne jest Nasielski Dom Edukacji i Historii, który rozpoczął swoją działalność 15 września 2021 roku. Powołany został po to, by dawać świadectwo długiej i bogatej historii Nasielska oraz najbliższej okolicy określanej mianem ziemi nasielskiej. Ekspozycję obiektu stanowi 11 wystaw tematycznych związanych z przeszłością Ziemi Nasielskiej, od wczesnego

średniowiecza do współczesności. Są nimi: „Nasielsk w średniowieczu”, „Wojna 1920 r. na ziemi nasielskiej”, „Diaspora żydowska w Nasielsku”, „Nasielski Węzeł Kolejowy”, „Sto zdjęć na stulecie”, „Nasielski Hufiec ZHP”, „Nasielska OSP”, „Ocalić od zapomnienia”, „Nasielsk Wczoraj i Dziś”, „Napoleon w Nasielsku”, „Stu zasłużonych nasielszczan”. W placówce znajduje się również Punkt Informacji Turystycznej, czyli miejsce poświęcone turystyce lokalnej.

Działalność kulturalno-oświatowa jest także realizowana w świetlicach wiejskich.

Na terenie gminy działają także następujące organizacje społeczne:

- Nasielska Fundacja Wspierania i Rozwoju Edukacji,
- Nasielskie Towarzystwo Kultury (NTK),
- Fundacja Ochrony Zabytków Militarnych,
- Stowarzyszenie „Nasielsk w dziejach”,
- Skafander Stowarzyszenie Artystyczno-Społeczne,
- Stowarzyszenie Dolina Wkry w Ciekusynie.

Corocznie organizowane są okazjonalne i cykliczne imprezy, jak również realizowane są projekty wykorzystujące, obok lokalnych, unijne i krajowe środki finansowe. Na cykliczne imprezy kulturalne i sportowe, niektóre organizowane od kilkunastu lat, składają się (nazwa imprezy i miesiąc imprezy/organizator):

- WOŚP; Styczeń/Nasielski Ośrodek Kultury; Nasielski Ośrodek Kultury.
- Konkurs recytatorski „Warszawska Syrenka”; Marzec/Nasielski Ośrodek Kultury; Nasielski Ośrodek Kultury.
- Festiwal Rockowy; Kwiecień/Nasielski Ośrodek Kultury; Nasielski Ośrodek Kultury.
- Święto Strażaka; Maj/teren Gminy Nasielsk; Burmistrz Nasielska.
- Festiwal Piosenki Dziecięcej i Młodzieżowej „O Złotą Nutkę”; Maj/Nasielski Ośrodek Kultury; Nasielski Ośrodek Kultury.
- PROMIENI; Maj/Dom Pomocy Społecznej w Nasielsku; Dom Pomocy Społecznej w Nasielsku (jednostka podlega powiatowi nowodworskiemu).
- Rocznica ustanowienia św. Wojciecha Patronem Miasta Nasielsk; Kwiecień/Maj/Nasielsk; Parafia pw. św. Wojciecha w Nasielsku; Burmistrz Nasielska, Proboszcz Parafii.
- Upamiętnienie Żołnierzy Wyklętych w Gminie Nasielsk Czerwiec/Popowo Borowe; Burmistrz Nasielska.
- Rocznica „Bitwy nad Wkrą”; 15 sierpnia/cmentarz w Nasielsku; Burmistrz Nasielska.
- Rocznica „Bitwy nad Wkrą”; Sobota po 15 sierpnia/Borkowo; Burmistrz Nasielska Nasielski Ośrodek Kultury.
- Święto Ziemniaka; Wrzesień/Popowo Borowe; Szkoła Podstawowa w Popowie Borowym.
- Dzień Papięski; Październik/Kościół w Nasielsku; Parafia pw. św. Wojciecha w Nasielsku.
- Konkurs Recytatorski „Polska Poezja Patriotyczna”; Listopad/Nasielski Ośrodek Kultury; Nasielski Ośrodek Kultury.
- Narodowe Święto Niepodległości, Rocznica nadania praw miejskich Nasielskowi, przyznanie nagrody „Lew Nasielska”; Listopad/Nasielsk; Burmistrz Nasielska.
- Mikołajkowy Festiwal Dobrych Bajek; Grudzień/kino „Niwa”; Nasielski Ośrodek Kultury.
- Koncert Bożonarodzeniowy; Grudzień/Kościół w Nasielsku; Parafia pw. św. Wojciecha w Nasielsku
- Jarmark Bożonarodzeniowy, grudzień – Park im. Św. Jana Pała II w Nasielsku .

Wyjątkową atrakcją turystyczną w naszej gminie jest **Szlak kolorowych drzew w Ciekusynie**. W jego skład wchodzi cztery unikalne drzewa-rzeźby: Drzewo Różowe, Drzewo Pomarańczowe, Drzewo Cytrynowe oraz Drzewo Turkusowe, których twórcami są Kinga i Mirosław Szczypek ze Stowarzyszenia Artystyczno-Społecznego SKAFANDER oraz Jarosław Urbański artysta rzeźbiarz z Chojnic. Warto też wspomnieć o pięknie wykonanej wiacie przystankowej i mostku „Amigos”. Oprócz koloroterapii drzewa – rzeźby są miejscami wielu wydarzeń kulturalnych, spektakli teatralnych, działań happeningowych, jak i spotkań społecznych. Przykładem tego mogą być cykliczne Wigilie dla mieszkańców Ciekusyna i okolic, czy też Jare Święto. Drzewa koncentrują wokół siebie ludzi, zbliżają, uwrażliwiają na kulturę i sztukę.

Ciekawostką turystyczną gminy jest także rowerowy "SZLAK 100-LECIA BITWY WARSZAWSKIEJ". Trasa szlaku stanowi swoistą obwodnicę gminy – główny szlak turystyczny Nasielska dla rowerzystów. Pozwala ona poznać turystom obszar rozległej i bogatej w walory oraz przybliży aspekty historyczne Ziemi Nasielskiej. Dzięki stacjom PKP – Studzianki, Ciekusyn i Nasielski – usytuowanym na trasie czarnego szlaku rowerowego, powstał ważny dla turystów węzeł komunikacyjny, umożliwiający przyjazd do

gminy Nasielsk z innych części Mazowsza. Tematem przewodnim szlaku jest Bitwa Warszawska 1920 r. wpisująca się w historyczny rys gminy Nasielsk upamiętniająca walki z 1920 roku tj. „Bitwę nad Wkrą” i „Bitwę o Nasielsk”. Szlak wyznaczony został przez tereny i miejsca (bądź w ich pobliżu) związane z tamtymi wydarzeniami, do których zaliczamy m.in. cmentarze (w Nasielsku i Ciekusynie), pomnik i stary most w Borkowie, las w Ciekusynie, rzeka Wkra oraz murale w Nasielsku.

W 2023 roku 2023 r. otworzono nowe, zrewitalizowane, przyjazne oblicze skweru im. Jana Pawła II. Jest to piękny teren, który nie tylko poprawia estetykę Nasielska, ale również stanowi wizytówkę miasta oraz przestrzeń publiczną do miłego spędzenia czasu i stwarza warunki do organizacji imprez miejskich takich jak jarmarki, pikniki, festyny, wystawy, czy występy artystyczne. Nowy Skwer łączy nowoczesną małą architekturę z zachowaniem elementów historycznych oraz zielenią, pamięć z wypoczynkiem, relaksem i zabawą, starszych z młodszymi. Symbolicznie łączy teraźniejszość i przyszłość z przeszłością. Nasielski Rynek przeszedł ogromną przemianę, a cała okolica nabrała nowego charakteru.

• Patron Nasielska⁶

W 2008 r. zrodziła się koncepcja, aby również Nasielsk dołączył do grona miast posiadających świętego patrona. Z taką inicjatywą wystąpił do Rady Miejskiej w Nasielsku Burmistrz Nasielska – Pan Bernard Dariusz Mucha.

Zamysłem Burmistrza była łączność w jednej osobie patrona miasta i patrona nasielskiej parafii, czyli Świętego Wojciecha. Pierwszym etapem w drodze do ustanowienia patrona Nasielska była pozytywna decyzja Rady Miejskiej w Nasielsku. Stało się to faktem w dniu 30 października 2008 r., kiedy to Rada – na wniosek Burmistrza Nasielska, po zaopiniowaniu przez Komisję Oświaty, Kultury i Sportu Rady Miejskiej w Nasielsku – podjęła Uchwałę Nr XXVIII/188/08 w sprawie ustanowienia św. Wojciecha Patronem Miasta Nasielsk. W preambule wspomnianej Uchwały Rada Miejska zaznaczyła i podkreśliła, iż ustanawia św. Wojciecha Patronem Miasta Nasielska dla uhonorowania wielowiekowej czci, jaką społeczność Miasta Nasielska otaczała i nadal otacza św. Wojciecha.

Po podjęciu uchwały rozpoczęła się „kościelna” część starań o uzyskanie patrona. W dniu 15 października 2009 r. Ojciec Święty Benedykt XVI oficjalnie ustanowił św. Wojciecha, Biskupa i Męczennika, Patronem Miasta Nasielska. W uchwale w sprawie ustanowienia św. Wojciecha Patronem Miasta Nasielsk podjętej przez Radę Miejską w Nasielsku znalazł się również zapis, iż jako święto Patrona Miasta Nasielsk ustanawia się dzień 23 kwietnia, który jest też od początku istnienia nasielskiej parafii dniem odpustowym.

W Gminie Nasielsk zostało wyróżnionych 100 Nasielszczan. Stworzono listę zasłużonych Nasielszczan w stulecie odzyskania Niepodległości. Zarządzeniem Burmistrza został powołany Gminny Komitet ds. wyłonienia 100 zasłużonych Nasielszczan w stulecie odzyskania Niepodległości. Spis wyróżnionych osób znajduje się na stronie internetowej Urzędu Miejskiej.

5.7. Najważniejsze zabytki gminy Nasielsk

Najtrwalszym śladem przeszłości, tradycji, historycznych wydarzeń związanych ze skrawkiem Ziemi Nasielskiej są zabytki architektury.

Istotnym elementem krajobrazu kulturowego gminy Nasielsk są założenia parkowe. Większość z nich pierwotnie stanowiła element zespołów dworskich, jednak w chwili obecnej jedynie trzy z nich wchodzi w ich skład. Z racji upływu czasu granice parków są w większości zatarte, przez co nieczytelny jest ich dokładny obszar oraz układ kompozycyjny. Drzewostan jest zachowany w stanie dobrym.

Na szczególną uwagę zasługują wspomniane trzy założenia dworskie z XIX w. zlokalizowane w Chrcynnie, Kosewie oraz Lelewie. Dwa pierwsze składają się z dworu i parku, natomiast ostatnie na swoim terenie posiada dodatkowo dwa budynki gospodarcze: stodołę oraz pozostałości stajni. Wszystkie obiekty są utrzymane w nienagannym stanie.

Z tego samego okresu pochodzi również kościół farny św. Wojciecha w Nasielsku, który jest bardzo dobrym przykładem sakralnej architektury neogotyckiej. Poważnie uszkodzony w czasie II wojny światowej jest ważnym elementem zasobu zabytkowego gminy oraz samego miasta.

Do najważniejszych obiektów z terenu gminy Nasielsk należą:

⁶ <https://nasielsk.pl/gmina/historia-i-tradycje/dzieje-miasta/patron> (data dostępu 01.10.2024 r.)

- murowany, neogotycki kościół farny św. Wojciecha w Nasielsku;
- kościół parafialny św. Doroty w Ciekusynie, w ścianach którego wmurowane są kule armatnie pochodzące z okresu wojny polsko-bolszewickiej.
- budynek szkoły w Krzyczkach Szumnych, która jest jednym z nielicznych, zachowanych obiektów architektury drewnianej na terenie gminy;
- wiatrak w Krzyczkach Szumnych, ostatni zachowany na terenie całej gminy;
- zespoły dworskie w Chrcynnie, Kosewie i Lelewie;
- pałacyk z 1900 r. zlokalizowany w Pianowie-Daczkach;
- nasielska „baszta”, która powstała w ok. 1920 r. i stanowiła funkcję transformatora. W 2014 r. „basztę” odrestaurowano i nadano jej nowy blask. Dziś miejsce to stanowi pewnego rodzaju centralne miejsce Nasielska.

Zdjęcie nr 19. Nasielska „baszta”

Zdjęcie nr 20. Pałacyk, Pianowo-Daczki

Zdjęcia nr 21, 22. Budynek szkoły w Krzyczkach Szumnych

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych technik analitycznych, pozwalających na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego – silne strony, słabe strony, szanse i zagrożenia.

Czynniki rozwoju podzielić można – ze względu na ich pochodzenie – na wewnętrzne, na które społeczność lokalna ma wpływ (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne – umiejscowione w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność lokalna nie ma bezpośredniego wpływu. Jednocześnie czynniki te można podzielić według kryterium charakteru wpływu na społeczność lokalną, dzięki czemu wyróżnić można czynniki: pozytywne, czyli atuty i szanse, oraz negatywne, czyli słabości i zagrożenia.

W Tabeli nr 5 zostały przedstawione silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia dotyczące zasobu zabytkowego, warunków dla realizacji działań w zakresie inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac budowlanych w odniesieniu do nieruchomości zabytkowych, jak również upowszechniania i promowania dziedzictwa materialnego i niematerialnego dla rozwoju gminy Nasielsk, które w zakresie walorów i zasobów dziedzictwa kulturowego i tożsamości regionalnej posiada bardzo duży potencjał, co jest związane z wysokimi walorami krajobrazu kulturowego, bogatą historią, istnieniem wielu cennych obiektów reprezentujących różne kultury.

Tabela nr 5. Analiza SWOT

CZYNNIKI WEWNĘTRZNE I ZEWNĘTRZNE MAJĄCE WPLYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY NASIELSK	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • zachowany historyczny układ urbanistyczny miasta Nasielsk; • zachowane w dobrym stanie obiekty sakralne, tj. kościół św. Wojciecha w Nasielsku oraz kościół św. Doroty w Ciekusynie; • zabytkowe, unikatowe zespoły dworsko-parkowe; • historia gminy bogata w wydarzenia militarne mające miejsce na jej terenie; • zaktualizowana gminna ewidencja zabytków; • opracowane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego gminy uwzględniające ochronę dziedzictwa kulturowego oraz wyznaczone strefy ochrony konserwatorskiej; • występowanie stanowisk archeologicznych; • tereny objęte prawnymi formami ochrony przyrody; • aktywna działalność organizacji i stowarzyszeń, m.in. Nasielski Ośrodek Kultury, Miejsko-Gminna Biblioteka Publiczna, świetlice wiejskie; • przynależność gminy Nasielsk do Lokalnej Grupy Działania Zielone Mosty Narwi. 	<ul style="list-style-type: none"> • stan zabezpieczenia niektórych obiektów zabytkowych, postępujący proces ich niszczenia; • niewystarczające środki z budżetu gminy przeznaczane na ochronę zabytków; • stosunkowo niewielka dbałość właścicieli o obiekty wpisane do gminnej ewidencji zabytków; • zły stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych; • mieszana struktura własnościowa, utrudniająca porozumienie w sprawie remontów; • degradacja elementów historycznych układów przestrzennych poprzez lokalizację nowej zabudowy; • zaniedbane założenia parkowe, wymagające rewitalizacji.
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • wzrastająca liczba właściwie przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych; • kreatywność inwestorów turystycznych; • położenie w pobliżu międzynarodowego lotniska w Modlinie; • położenie w bezpośrednim sąsiedztwie aglomeracji warszawskiej; • rozwój szlaków turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym; • kreowanie nowych obszarów i produktów turystycznych w oparciu o atrakcyjny sposób zagospodarowania obiektów zabytkowych; • systematyczne opracowywanie aktualizacji dokumentów na poziomie gminy; • rosnąca rola samorządu włączającego się w sferę ochrony dziedzictwa; 	<ul style="list-style-type: none"> • odpływ wysoko wykwalifikowanej kadry z terenu gminy, migracja zarobkowa młodszych pokoleń i związane z tym zatracanie więzi z regionem; • brak realnych systematycznych zachęt dla prywatnych inwestycji w zabytki; • pogarszający się stan techniczny niektórych obiektów zabytkowych na terenie gminy; • bardzo wysokie koszty remontów obiektów zabytkowych; • zanik tradycji i tożsamości lokalnej, związany ze zmianą stylu życia; • skomplikowane procedury w ubieganiu się o środki zewnętrzne skutkujące stosunkowo niewielkim wykorzystaniem środków z Unii Europejskiej, zwłaszcza przez osoby prywatne; • działania inwestycyjne prowadzone m.in. przez prywatnych właścicieli obiektów, w których interes indywidualny inwestora jest przedkładany nad dobro społeczne, tj. dobro zabytku;

<ul style="list-style-type: none">• rozwój współpracy między władzami gminy Nasielsk z władzami powiatu nowodworskiego;• wprowadzenie i egzekwowanie polityki ochrony walorów środowiska naturalnego i kształtowania przestrzennego;• możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł, w tym ze środków Unii Europejskiej;• wzrost dotacji na prace z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, w tym na prace konserwatorskie;• wypracowanie form współpracy jednostek działających na rzecz ochrony zabytków – organów rządowych, samorządowych i organizacji społecznych.	<ul style="list-style-type: none">• samowola budowlana – wprowadzanie elementów obcych, nowej zabudowy, np. nieprzemyślanej, niezgodnej z historyczną kolorystyką oraz samowola reklamowa;• niedostosowanie sposobu użytkowania niektórych obiektów zabytkowych do ich charakteru.
--	---

7. Założenia programowe oraz zasady oceny realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego w różnych dziedzinach życia społecznego. Realizacja wyznaczonych celów wymaga przede wszystkim zmiany w świadomości, szczególnie w obszarze odpowiedzialności, jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska kulturowego i naturalnego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne, a także wyznaczone kierunki rozwoju miasta. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów zmienili swoje podejście, przyczyniając się w ten sposób do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa główne cele GPOnZ, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

W GPOnZ wyznaczono trzy priorytety, kierunki działań oraz zadania, co stanowi kontynuację Programu Opieki nad Zabytkami na lata 2013-2016 Gminy Nasielsk. Zostały one sformułowane w perspektywie wieloletniej i wykraczają często poza czteroletni okres obowiązywania GPOnZ. Możliwy jest podział realizacji zadań na podokresy w powiązaniu z ustawowym obowiązkiem złożenia po 2 latach przez władze gminy sprawozdania z częściowego wykonania GPOnZ. Wykonanie takiego sprawozdania, powinno być poprzedzone oceną poziomu realizacji GPOnZ, która powinna uwzględniać: wykonanie zadań, które zostały przyjęte do realizacji w czteroletnim okresie obowiązywania GPOnZ oraz efektywność ich wykonania. Sposób weryfikacji zadań został ujęty w ostatniej kolumnie w Tabeli nr 6, 7 i 8.

W związku z wyznaczonymi celami głównymi samorząd w kwestii dziedzictwa kulturowego powinien kierować się następującymi priorytetami:

Priorytet I. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy.

Priorytet II. Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej.

Priorytet III. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.

Tabela nr 6. Kierunki działań i zadania w ramach Priorytetu nr I

PRIORYTET I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju gospodarczo-społecznego gminy.		
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Podjęcie działań mających na celu podniesienie atrakcyjności krajobrazu kulturowego gminy na potrzeby edukacyjne, społeczne i turystyczne.	Promowanie istniejących wartości krajobrazowych gminy oraz atrakcyjnych przestrzeni widokowych, w tym ochrona historycznego tła krajobrazowego.	jakie zaplanowano/podjęto/zrealizowano zadania, ilość oznaczonych obiektów zabytkowych, dróg, tras turystycznych, z kim współpracowano, jakich obiektów dotyczyły działania, wartość poniesionych środków
	Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych cmentarzach.	jakie przeprowadzono prace, gdzie, czy były to prace tylko bieżące czy dla konkretnych nagrobków, wartość poniesionych środków

	Oznakowanie wszystkich cmentarzy ujętych w gminnej ewidencji zabytków oraz ustawienie tablic informacyjnych o obiekcie.	czy oznakowano cmentarze, które, czy i gdzie umieszczono tablice, wartość poniesionych środków
	Współpraca z organizacjami turystycznymi w zakresie ustalenia potrzeb rozwoju bazy turystycznej i propagowania walorów gminy oraz utworzenie informacji turystycznej.	jakie podjęto działania, z kim, czego dotyczyły, co zaplanowano, czy utworzono informację turystyczną, w jakiej formie
	Opracowanie zasad dotyczących umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych w obszarze zabytkowej części miasta Nasielsk.	czy opracowano zasady dotyczące umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych, czy zasady te były przestrzegane
	Wspieranie działań instytucji i organizacji zajmujących się promowaniem kultury i dziedzictwa materialnego na terenie gminy.	jakie podjęto/zrealizowano/zaplanowano działania, wartość poniesionych/zaplanowanych środków, z kim współpracowano, jakich obiektów dotyczyły działania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.	Utrzymanie obiektów zabytkowych we właściwym stanie technicznym i estetycznym oraz prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych, stanowiących własność gminy.	jakie podjęto/zrealizowano/zaplanowano działania, wartość poniesionych/zaplanowanych środków, przy jakich obiektach
	Prowadzenie okresowych kontroli stanu zachowania obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków stanowiących własność gminy, w celu wytypowania najbardziej zagrożonych, wymagających niezbędnych remontów, na tej podstawie opracowanie planu remontów.	ilość przeprowadzonych kontroli, dla jakich obiektów, czy wytypowano najbardziej zagrożone, wymagające niezbędnych remontów, czy opracowano plan remontu, dla jakich obiektów, wartość poniesionych/ zaplanowanych środków
	Stały monitoring oraz aplikowanie o środki z programów wspierających rewitalizację obiektów zabytkowych oraz ochronę dziedzictwa kulturowego.	forma monitoringu, czy aplikowano o środki, czy udało się je pozyskać, czy procedura trwa

Tabela nr 7. Kierunki działań i zadania w ramach Priorytetu nr II

PRIORYTET II: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej		
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego.	Poprawa zapisów oraz rozszerzenie ich w miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w obszarze zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, szczególnie w obszarze stref ochrony konserwatorskiej w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.	czy w mpzp wprowadzono zmiany, jakie, w jakich mpzp, czy utworzono nowe zawierające zasady dla ochrony krajobrazu kulturowego
	Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.	jakie podjęto/zrealizowano/zaplanowano działania, wartość poniesionych/zaplanowanych środków

Rozszerzenie zasobów prawnych form ochrony zabytków gminy.	Zadania dla gminnej ewidencji zabytków: 1. Zakładanie nowych kart adresowych dla zabytków dotychczas nierozpoznanych i nie uwzględnionych w ewidencji, a istotnych dla obrazu dziedzictwa kulturowego na terenie gminy; 2. Systematyczne uzupełnianie kart adresowych o uzyskane nowe dane i aktualizowaną w przypadku zmian w wyniku rozbiórek i remontów dokumentację fotograficzną; 3. Skreślenia z ewidencji obiektów nieistniejących oraz takich, które utraciły cechy zabytkowe w wyniku modernizacji. Wszelkie działania przy obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków wymagają opiniowania, uzgodnienia lub pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.	Ilość przeprowadzonych aktualizacji, czy dodano/usunięto obiekt z ewidencji, czy przyjęto zmianę Zarządzeniem dla gminnej ewidencji zabytków
	Uwzględnienie postulatów ochrony dziedzictwa kulturowego i walorów przyrodniczych w treści dokumentów planistycznych, między innymi przy zmianie istniejących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.	w jakich dokumentach znalazły się zapisy, czego dotyczyły
	Bieżące zbieranie informacji od właścicieli obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków i objętych strefą konserwatorską, dotyczących przeprowadzonych remontów.	czy zebrano informację, w jakiej formie, z kim współpracowano, ich wyniki
	Okresowa aktualizacja Planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.	czy plan był aktualizowany

Tabela nr 8. Kierunki działań i zadania w ramach Priorytetu nr III

PRIORYTET III: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.		
KIERUNKI DZIAŁAŃ	ZADANIA	SPOSÓB WERYFIKACJI
Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym.	Opracowanie nowych szlaków turystycznych, wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego.	czy opracowano nowe szlaki, ich trasa, czy zmodernizowano już istniejące, ilość osób przechodzących przez szlak
	Współpraca z instytucjami wprowadzającymi dodatkowe oznakowania na ulicach i drogach gminnych, powiatowych i wojewódzkich dojazdowych w celu ułatwienia dojazdu do tych obiektów – głównie do najcenniejszych zabytków gminy. Ciągła dbałość o tablice już umieszczone oraz oznakowanie zabytków, aby swą estetyką i formą zachęcały do odwiedzenia tych miejsc.	czy podjęto współpracę, ilość oznakowanych obiektów
Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	Udostępnienie informacji o zabytkach gminy w Internecie.	jakie informacje umieszczono, w jakiej formie, ilość odsłon
	Opracowanie zintegrowanego systemu informacji wizualnej obejmującego zasoby i walory dziedzictwa kulturowego gminy, np. informacje o znanych postaciach zamieszkujących kiedyś tereny gminy, spis zabytków i stanowisk archeologicznych znajdujących się na terenie gminy (zawierający krótki opis każdego z nich).	czy opracowano system, jakie informacje zamieszczono, ilość odsłon

Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	Organizowanie imprez plenerowych, konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych promujących zabytki położone na terenie gminy.	jakie wydarzenia zorganizowano, przy jakich brano udział, z kim współpracowano, wartość poniesionych środków
	Rozwijanie działalności wystawienniczej powiązanej z zabytkami gminy Nasielsk i ich historią.	
	Wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy.	jakie wydano publikacje, foldery, przy jakich brano udział w współtworzeniu, czego dotyczyły, ich nakład, gdzie się ukazały, wysokość poniesionych środków
	Wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez organizację zajęć na temat zabytków, ich roli oraz wartości z punktu widzenia historii i współczesności celem kształtowania regionalnej tożsamości kulturowej, np.: – Czym są zabytki ? – Skąd się biorą i jaką rolę pełniły ? – Jakie zabytki posiadamy ? – Jak dbać o zabytki ? – Jaką rolę pełnią obecnie ?	jakie podjęto działania, gdzie, czego dotyczyły, ilość osób biorących udział, jak wspierano realizację, wysokość poniesionych środków, z kim współpracowano
	Wspieranie działań i ścisła współpraca z organizacjami pozarządowymi działającymi w sferze ochrony zabytków.	jakie działania podjęto, jakie zaplanowano, w jakim kierunku, z kim, wysokość poniesionych środków
	Nagłaśnianie, promowanie i informowanie lokalnej społeczności, o ważnych odkryciach konserwatorskich i archeologicznych, w celu budowania tożsamości historycznej oraz kreowania właściwych zachowań wobec dziedzictwa kulturowego.	jakie działania podjęto/zrealizowano/zaplanowano, forma przekazywania informacji, wysokość poniesionych/zaplanowanych środków
	Aktywna współpraca z mediami w celu promocji zabytków oraz upowszechniania działań związanych z opieką na zabytkami.	jak wyglądała współpraca, z kim, w jakim zakresie, czego dotyczyła, czy będzie kontynuowana

8. Instrumentarium realizacji Gminnego programu opieki nad zabytkami

GPOnZ realizowany będzie poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych kierunków działań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym GPOnZ będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- **instrumenty prawne**, wynikające z obowiązujących przepisów prawnych:
 - wpis do rejestru zabytków,
 - decyzje administracyjne z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami, np. wojewódzkiego konserwatora zabytków;
 - ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,
 - ustawa o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw,
 - ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
 - ustawa Prawo budowlane,
 - ustawa Prawo ochrony środowiska,
 - ustawa o ochronie przyrody,

- ustawa o gospodarce nieruchomościami,
- ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu.

• **instrumenty finansowe:**

- finansowanie prac konserwatorskich przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy Nasielsk,
- udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, położonych na terenie gminy Nasielsk,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje,
- współpraca pomiędzy podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP).

• **instrumenty społeczne:**

- prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukacja i informacja odnośnie dziedzictwa kulturowego gminy Nasielsk),
- edukacja kulturowa,
- pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego,
- współdziałanie z organizacjami społecznymi,
- działanie Społecznych opiekunów zabytków.

• **instrumenty koordynacji:**

- realizacja projektów i programów gminy Nasielsk dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego gminy (np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy rozwoju infrastruktury gminy, programy ochrony środowiska przyrodniczego, programy prac konserwatorskich, studia i analizy, koncepcje, plany rewitalizacji),
- współpraca z Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu wypracowania wspólnej polityki ochrony środowiska kulturowego i przyrodniczego.

• **instrumenty kontrolne:**

- aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków,
- oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym gminy Nasielsk,
- sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji GPOnZ oraz aktualizacja GPOnZ związana z ustawowym czteroletnim okresem obowiązywania,
- monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego,
- prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji GPOnZ.

9. Źródła finansowania Gminnego programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z obowiązującą ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dbałość o zabytek polega między innymi na zapewnieniu warunków do dokumentowania zabytku, popularyzacji wiedzy o nim, prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych oraz utrzymaniu zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Finansowanie tych działań jest obowiązkiem nie tylko właściciela zabytku, lecz także każdego podmiotu mającego tytuł prawny do zabytku, a więc trwałych zarządców, użytkowników wieczystych. Dla jednostki samorządu terytorialnego posiadającej tego rodzaju tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym. Ochrona zabytków i opieka nad nimi, a także wszelkie działania związane ze zmianą ich funkcji w przestrzeni publicznej oraz ich popularyzacją i udostępnianiem społecznym, mogą być finansowane z różnych źródeł w zależności od typu działań.

Niniejszy rozdział wskazuje możliwości w zakresie pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Ważne jest, by władze gminy z własnej inicjatywy podjęły próbę wygospodarowania w budżecie środków przeznaczonych na realizację zapisów GPOnZ. Tym bardziej, że znaczna część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego w finansowanych przez nie projektach. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych.

Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

• źródła krajowe:

- dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- dotacje wojewódzkiego konserwatora zabytków,
- dotacje wojewódzkie, powiatowe,
- dotacje gminne,
- Fundusz Termomodernizacji i Remontów,
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej,
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW),
- fundusze od fundacji,
- Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków,
- Fundusz Kościelny.

• źródła zagraniczne:

- źródła unijne w ramach funduszy strukturalnych.

9.1. Dotacje

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dotacja może zostać udzielona osobie fizycznej, jednostce samorządu terytorialnego lub innej jednostce organizacyjnej będącej właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Dotacja udzielana jest na wykonanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac.

Art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa szczegółowo wykaz działań, które mogą podlegać dofinansowaniu. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane może obejmować wyłącznie nakłady konieczne poniesione na przeprowadzenie następujących działań:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich,
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrza,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,

- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków,
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Standardowo dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie powyższych działań. Natomiast wysokość dotacji może zostać zwiększona, nawet do 100% nakładów koniecznych, w wypadku jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem, technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- stan zachowania zabytku wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Jednocześnie łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót.

• **Dotacje Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków** – zasady udzielania dotacji reguluje zarządzenie nr 44 Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków z dnia 30 października 2024 roku w sprawie wprowadzenia „Regulaminu naboru wniosków oraz przyznawania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków ze środków budżetu Państwa będących w dyspozycji mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków” dotyczące zasad przyznawania dotacji na prace restauratorskie, konserwatorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków ze środków budżetu państwa będących w dyspozycji Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

• **Dotacje wojewódzkie**

Dofinansowanie prac przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków odbywa się na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz na podstawie uchwały Sejmiku Województwa w sprawie trybu i zasad przyznawania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy tym zabytku.

Dotacje z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego – Samorząd realizuje zadania z zakresu ochrony zabytków wynikające z ustawy o samorządzie województwa oraz ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Od lat stara się wspierać działania właścicieli i posiadaczy zabytków, przyznając dotacje celowe na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach. Udział w naborze wniosków jest jedyną możliwością pozyskania funduszy pozostających w dyspozycji Samorządu Województwa Mazowieckiego na działania związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami. Z budżetu Województwa Mazowieckiego mogą być udzielane dotacje celowe na finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków i położonych na obszarze województwa mazowieckiego zgodnie z uchwałą nr 2175/459/23 zarządu województwa Mazowieckiego z dnia 18 grudnia 2023 r. w sprawie ogłoszenia naboru wniosków o udzielenie w 2024 r. dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa mazowieckiego

• **Dotacje gminne**

Zgodnie z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustawą o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw oraz zgodnie z ustawą z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2019 r. poz. 506), dofinansowanie na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dla jednostki samorządu terytorialnego, posiadającej tytuł prawny do obiektu, opieka nad zabytkiem jest ponadto jej zadaniem własnym. Zasady i tryb postępowania o udzielenie dotacji z budżetu gminy na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków określa odpowiednia uchwała podjęta przez radę gminy.

• **Konkurs „Zabytek Zadbany”**

„Zabytek Zadbany” jest corocznym konkursem ogłaszającym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Od 2011 r. podmiotem realizującym procedurę konkursową jest Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Konkurs skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Obiekty można zgłaszać w 6 kategoriach:

- 1) Utrwalenie wartości zabytkowej obiektu,
- 2) Rewaloryzacja przestrzeni kulturowej i krajobrazu (w tym założenia dworskie i pałacowe),
- 3) Adaptacja obiektów zabytkowych,
- 4) Architektura i budownictwo drewniane,
- 5) Architektura przemysłowa i budownictwo inżynierskie,
- 6) Kategoria specjalna: właściwe użytkowanie i stała opieka nad zabytkiem.

• **Fundusz Termomodernizacji i Remontów**

Celem rządowego programu wsparcia remontów i termomodernizacji jest poprawa stanu technicznego istniejących zasobów mieszkaniowych, ze szczególnym uwzględnieniem ich termomodernizacji. Z programu mogą skorzystać właściciele zasobów mieszkaniowych (gminy, spółdzielnie mieszkaniowe, właściciele mieszkań zakładowych i prywatni właściciele). Jego beneficjentami są także osoby mieszkające w budynkach objętych programem, gdyż poprawia się komfort zamieszkiwania z jednoczesnym zmniejszeniem opłat za energię cieplną.

Program realizowany na podstawie ustawy o wspieraniu termomodernizacji i remontów obejmuje dwa główne moduły – wsparcie przedsięwzięć termomodernizacyjnych i wsparcie przedsięwzięć remontowych. Wprowadza on także dodatkowe wsparcie dla właścicieli budynków mieszkalnych objętych w przeszłości czynszem regulowanym. Wsparcie jest udzielane w postaci tzw. premii, czyli spłaty części kredytu wykorzystanego na realizację przedsięwzięcia. Spłata jest dokonywana ze środków Funduszu Termomodernizacji i Remontów, obsługiwanego przez Bank Gospodarstwa Krajowego i zasilanego ze środków budżetu państwa.

• **Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW)**

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych.

W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termomodernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i cieplnej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

• **Program Kultura – Interwencje**

Organizatorem Programu Kultura – Interwencje jest Narodowe Centrum Kultury. Jest on realizowany zgodnie z założeniami Paktu dla Kultury. Celem strategicznym Programu jest tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym.

Koncepcja programu została oparta na założeniu, że uczestnictwo w kulturze sprzyja podnoszeniu kompetencji społeczeństwa, tworzeniu warunków do rozwijania aktywności twórczej i przygotowaniu obywateli do aktywnego udziału w różnych formach życia społecznego. O wsparcie w ramach programu Kultura – Interwencje mogą ubiegać się zarówno samorządowe instytucje kultury (z wyłączeniem instytucji współprowadzonych przez Ministra oraz jednostki samorządu terytorialnego), jak i organizacje pozarządowe.

- **Finansowanie z fundacji**

Kolejną możliwością pozyskiwania funduszy zewnętrznych jest finansowanie pochodzące z fundacji. Można tu wymienić np. fundacje bankowe, Fundację LOTTO Milion Marzeń, Fundację Polska Miedź – KGHM, Fundację PGNiG, Fundację Orange.

- **Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków**

Dnia 1 stycznia 2018 r. weszły w życie przepisy ustawy z dnia 22 czerwca 2017 r. o zmianie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, tworzące Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków jako państwowy fundusz celowy. To jest pierwsze pozabudżetowe źródło ich finansowania. Fundusz początkowo zasilony zostanie z kar administracyjnych oraz nawiązek orzekanych przez sądy za przestępstwa popełniane przeciwko zabytkom. Nowelizacja zakłada wprowadzenie administracyjnych kar pieniężnych w miejsce grzywien wyznaczanych wskutek postępowań w sprawach o wykroczenia. Grzywny, które były zasądzone przez sądy, były rażąco niskie. Niektórym opłacało się więc niszczyć zabytek, a grzywnę wpisać np. w koszty inwestycyjne. Kary administracyjne są nakładane przez wojewódzkich konserwatorów od 1 stycznia 2018 r.

Narodowy Fundusz Ochrony Zabytków pozwoli na szybkie dofinansowanie zabytków uszkodzonych, np. wskutek katastrof, jak powódzie czy pożary. Dodatkowe pieniądze pozwolą na pilne ratowanie zabytków, czyli naprawę uszkodzonego dachu, rynien czy powybijanych okien. Środkami Funduszu będzie dysponował Generalny Konserwator Zabytków, działający w imieniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

- **Fundusz dopłat z Banku Gospodarstwa Krajowego w Warszawie**

Celem rządowego programu bezzwrotnego finansowego wsparcia budownictwa jest zwiększenie zasobu lokali mieszkalnych oraz lokali i pomieszczeń z zakresu pomocy społecznej, służących zaspokajaniu potrzeb osób o niskich i przeciętnych dochodach.

- **Fundusz Kościelny**

Fundusz Kościelny został powołany na mocy art. 8 ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87 z późn. zm.) jako forma rekompensaty dla kościołów za przejęte przez Państwo nieruchomości ziemskie.

Kościelne osoby prawne mogą ubiegać się o przyznanie dotacji z Funduszu Kościelnego na konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej w znaczeniu nadanym przez aktualne ustawodawstwo.

Szczegółowe informacje dotyczące zasad postępowania przy udzielaniu dotacji z Funduszu Kościelnego ogłasza Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, zwanego dalej „MSWiA”, oraz w BIP MSWiA.

9.2. Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Jednym z najważniejszych źródeł finansowania zadań związanych z ochroną i opieką zabytków są środki budżetu państwa będące w dyspozycji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, który corocznie ogłasza stosowne konkursy.

Programy operacyjne Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

• Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ochrona Zabytków

Strategicznym celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.

W ramach Programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- 1) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania;
- 2) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowanych do przeprowadzenia w roku udzielenia dofinansowania dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych);
- 3) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków);
- 4) prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (po wykonaniu wszystkich prac lub robót określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków) dla zabytków wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO oraz uznanych za Pomnik Historii (dotyczy wpisów indywidualnych oraz obszarowych).

Do programu nie kwalifikują się zadania, które są współfinansowane ze środków europejskich.

O dofinansowanie w ramach programu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego, osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

• Program „Infrastruktura kultury”

Celem programu jest poprawa warunków funkcjonowania instytucji i obiektów kultury. Przedmiotem dofinansowania mogą być modernizacje i remonty obiektów przeznaczonych na działalność kulturalną i edukacyjną, w zakresie kultury oraz przygotowanie dokumentacji technicznej do inwestycji.

• Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego na badania archeologiczne

Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań służących ochronie dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, realizowanych zgodnie z obowiązującymi przepisami w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami:

- 1) niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentacja zasobów dziedzictwa archeologicznego z wykorzystaniem metod tradycyjnych i nowoczesnych, m.in. badań powierzchniowych, prospekcji podwodnej, badań geofizycznych, prospekcji lotniczej, skaningu laserowego;
- 2) opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

9.3. Środki europejskie

Poza podstawowymi źródłami finansowania jakimi są środki publiczne pochodzące z budżetu państwa oraz budżetów samorządów, finansowanie ochrony zabytków odbywa się również przy znaczącym udziale funduszy pochodzących z Unii Europejskiej oraz Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

• Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FEnIKS)

Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (inaczej FEnIKS) na lata 2021-2027 to następca Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (PO IiŚ). Budżet wynosi ponad 25 miliardów euro (w formie dotacji, instrumentów finansowych i instrumentów łączących finansowanie zwrotne oraz dotacyjne) i będzie przeznaczony na kluczowe projekty środowiskowe, energetyczne oraz transportowe, a także na wsparcie w obszarze kultury i ochrony zdrowia.

Głównym celem Programu jest poprawa warunków rozwoju kraju poprzez budowę infrastruktury technicznej i społecznej zgodnie z założeniami rozwoju zrównoważonego, w tym poprzez m.in. wzmocnienie roli kultury w rozwoju społecznym i gospodarczym. Program ma przyczynić się m.in. do wzmocnienia ochrony zabytków o krajowym i światowym znaczeniu, zarówno ruchomych, jak i nieruchomych. Wsparcie ukierunkowane zostanie na tworzenie odpowiednich warunków infrastrukturalnych stymulujących do aktywnego uczestnictwa w kulturze i w życiu społecznym, w tym eliminację barier w dostępie do kultury dla grup z różnych przyczyn wykluczonych. Zastosowane rozwiązania infrastrukturalne, w tym nowoczesne technologie, umożliwią tworzenie innowacyjnej oferty kulturalnej, rozszerzanie jej o nowe formy działalności i cele lub będą przyczyniać się do zwiększenia atrakcyjności świadczonej oferty, w celu budowania przewag konkurencyjnych w aspekcie zarówno gospodarczym jak i społecznym.

Inwestycje będą wspierały procesy transformacji cyfrowej poprzez rozwój infrastruktury, zakup wyposażenia i technologii umożliwiających rozszerzenie grup odbiorców realizowanej oferty (zwiększenie dostępności kultury poprzez umożliwienie korzystania z niej grupom dotychczas wykluczonym np. niepełnosprawni; zwiększenie zasięgu oferty – upowszechnianie oferty on-line) oraz zapewnienie bezpieczeństwa funkcjonowania w warunkach różnego rodzaju kryzysów (na podstawie doświadczeń związanych z wystąpieniem pandemii Covid-19).

Wsparciem zostaną objęte państwowe i współprowadzone instytucje kultury, biblioteki przechowujące Narodowy Zasób Biblioteczny oraz publiczne szkoły i uczelnie artystyczne. Ponadto o wsparcie mogą ubiegać się jednostki samorządu terytorialnego, ngo oraz kościoły i związki wyznaniowe w zakresie prowadzonej działalności kulturalnej, zlokalizowane na obszarach wpisanych na listę UNESCO lub Pomników Historii.

Zakres wsparcia w ramach celu szczegółowego obejmuje także działania infrastrukturalne mające na celu ochronę i zachowanie otoczenia zabytkowych obiektów. Niejednokrotnie inwestycje będą realizowane w bliskim sąsiedztwie lub na terenie objętym planem rewitalizacji, co wpłynie korzystnie na ogólny rozwój większych obszarów.

Wszystkie ww. typy działań będą mogły być realizowane w formule projektów partnerskich, które przyczynią się do lepszego zarządzania dziedzictwem kulturowym i promowania dziedzictwa kulturowego, co w konsekwencji wpłynie na większą identyfikację społeczeństwa z danym miejscem.

Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego i usług w dziedzinie kultury – 700 000 000 euro.

• Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy 2021-2027

Priorytet II: Zaawansowane usługi cyfrowe – jednym z celów programu jest stymulowanie rynku ponownego wykorzystywania zasobów kultury i danych naukowych. Powstałe e-usługi powinny zapewnić zdalny dostęp do unikalnych narzędzi oraz umożliwić przetwarzanie, analizę, bezpieczne gromadzenie i archiwizację dużych zbiorów danych, co będzie skutkowało przyspieszeniem rozwoju takich obszarów jak np.: kultura i rozrywka, motoryzacja, e-zdrowie, transport, bezpieczeństwo publiczne, energetyka, technologie finansowe czy rolnictwo.

Wysoka jakość i dostępność e-usług publicznych – np. tworzenie, rozwój, integracja e-usług publicznych, wykorzystanie potencjału informacji sektora publicznego (ISP) i technologii w administracji z zastosowaniem np. analiz wielkich zbiorów danych oraz metod sztucznej inteligencji.

Cyfrowa dostępność i ponowne wykorzystanie informacji – np. digitalizacja zasobów kultury, administracji i nauki (m.in. dane z badań naukowych oraz zasobów edukacyjnych finansowanych ze środków publicznych). Program zakłada podejmowanie działań zwiększających otwartość oraz poziom ponownego wykorzystania danych z zasobów kultury (w tym niebędących ISP), nauki i administracji. Wsparcie będzie udzielane również na budowę lub modernizację i udostępnianie rozwiązań informatycznych do prowadzenia zaawansowanej analityki danych z wykorzystaniem nowych technologii.

Beneficjentami Programu mogą być m.in.: instytucje kultury, przedsiębiorcy, obywatele, NGO.

• Kreatywna Europa 2021-2027

Kreatywna Europa (Creative Europe) to program Komisji Europejskiej, którego celem jest wsparcie ponadnarodowych działań europejskich sektorów kultury, audiowizualnego i kreatywnego w obszarze kultury i sztuki przyczyniających się do budowania kompetencji, profesjonalizacji i zwiększania konkurencyjności sektorów na rynku globalnym, wpływ na zwiększanie dostępu do kultury i sztuki, docieranie do nowych grup odbiorców i zwiększanie uczestnictwa w kulturze, rozwój współpracy międzynarodowej oraz wsparcia ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, ochrony i propagowania różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, wykorzystanie technologii i wdrażanie innowacji w sektorach oraz dostosowania sektorów do zmiany cyfrowej.

W ramach nowej edycji Programu istotne będą także wsparcie sektorów w odbudowie po kryzysie wywołanym pandemią COVID-19, zrównoważony rozwój i zielona transformacja sektorów, równość i równouprawnienie oraz włączanie społeczne poprzez kulturę i sztukę.

Program będzie wdrażany poprzez komponenty:

- komponent Media – wspierający działania sektora audiowizualnego,
- komponent Kultura – wspierający działania sektorów kultury i kreatywnego,
- komponent międzysektorowy – wspierający rozwój innowacji w projektach łączących sektory kultury, kreatywny i audiowizualny, a także sektor wysokiej jakości mediów informacyjnych i rozwój umiejętności krytycznego korzystania z mediów.

10. Realizacja i finansowanie z zakresu ochrony zabytków

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na każdym właścicielu i posiadaczu zabytku spoczywają obowiązki wynikające z zasad sprawowania opieki nad zabytkami. Dbanie o stan zabytku, tym samym ponoszenie nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane, spoczywa na właścicielu i posiadaczu obiektu zabytkowego dysponującego tytułem prawnym do zabytku. W przypadku jednostki samorządu terytorialnego prowadzenie i finansowanie wspomnianych prac i robót jest zadaniem własnym. Pełna realizacja zadań z zakresu ochrony zabytków przez samorząd gminny powinna przebiegać dwutorowo, uwzględniając poniższe priorytety:

- 1) opieka nad zabytkowymi obiektami i obszarami, których właścicielem lub współwłaścicielem jest gmina Nasielsk;
- 2) kształtowanie przestrzeni publicznych oraz ochrona dziedzictwa kulturowego (w tym krajobrazu kulturowego) na całym obszarze gminy Nasielsk.

Gmina Nasielsk jest właścicielem 6 obiektów zabytkowych, w tym 5 obiekty wpisane są do rejestru zabytków. Wykaz został przedstawiony w tabeli poniżej (Tabela nr 9).

Tabela nr 9. Obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz ujęte w gminnej ewidencji zabytków, których gmina Nasielsk jest właścicielem lub współwłaścicielem

LP.	MIEJSCOWOŚĆ	ADRES	OBIEKT
1	Nasielsk	ul. Piłsudskiego 6	dom
2	Nasielsk	ul. Staszica 1	szkoła
3	Nasielsk	ul. Szkolna 1A	dom nauczyciela
4	Nasielsk	ul. Warszawska	transformator
5	Pianowo Daczki	dz. nr 46/6, 46/7	park
6	Mazewo Dworskie A	Dz. nr ew. 94/3	dom modlitwy

* obiekty zaznaczone na niebiesko wpisane są do rejestru zabytków

Niezwykle istotne jest, aby finansowe wsparcie gminy w latach 2020-2023 przy zadaniach z zakresu opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego, w miarę możliwości, z każdym kolejnym rokiem systematycznie wzrastało do pewnego, stałego poziomu finansowania (np. procentowego udziału w corocznie uchwalanym budżecie). Pozwoli to potencjalnym beneficjentom na zaplanowanie inwestycji w perspektywie kilkuletniej (np. gdy w ciągu jednego roku nie jest możliwe zakończenie prac). Kolejnym rozwiązaniem polepszającym stan zachowania lokalnych zabytków jest występowanie gminy w roli partnera przy projektach unijnych lub ministerialnych, w których beneficjenci (właściciele zabytków) często nie są w stanie zapewnić wymaganego wkładu własnego. Takie działania z pewnością podniosłyby poziom życia mieszkańców oraz atrakcyjność turystyczną gminy.

PODSUMOWANIE

GPOnZ stanowić będzie element polityki samorządowej, pozwalający na podejmowanie zaplanowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kultury. Jako materiał bazowy może być wykorzystywany przez środowiska badawcze i naukowe, właściciele i posiadacze obiektów zabytkowych oraz osoby zainteresowane kulturą i dziedzictwem kultury. Opracowanie służyć będzie rozwojowi gminy przez dążenie do poprawy stanu zachowania zabytków, eksponowania walorów krajobrazu kulturowego, wykorzystania zabytków na potrzeby społeczne, gospodarcze i edukacyjne.

W GPOnZ wskazano działania skierowane na poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Dokument uwzględnia uwarunkowania prawne, zewnętrzne oraz wewnętrzne w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego. Wskazane w nim kierunki działania, tzw. priorytety, szczegółowo opisują zakres oraz cel danego zamierzenia. Realizacja celów zawartych w GPOnZ poprawi w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, wzmocni lokalne wartości oraz wspólne korzenie.

Określono również źródła finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wraz z jego otoczeniem. Finansowanie może odbywać się ze źródeł publicznych (np. budżet państwa, budżet własny gminy, budżet jednostek samorządowych – powiatu i województwa, środki unijne, inne źródła zagraniczne), a także ze źródeł prywatnych (osób fizycznych, organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji, osób prawnych itp.).

11. Bibliografia

1. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.
2. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
3. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach.
4. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.
5. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane.
6. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska.
7. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.
8. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami;
9. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej.
10. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach.
11. Ustawa z 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej.
12. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem.
13. Rozporządzenie Ministra Kultury i dziedzictwa Narodowego z dnia 7 marca 2023 r. w sprawie udzielania pomocy publicznej na kulturę i ochronę dziedzictwa kulturowego w ramach programu Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat i Środowisko 2021–2027.
14. Materiały Urzędu Miejskiego w Nasielsku.
15. Materiały udostępnione przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Warszawie.
16. Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2020-2023 Gminy Nasielsk.
17. Miasta polskie w tysiącleciu, t. 2, kom. red. S. Andrzejewski et al., red. nauk. M. Siuchniński, Wrocław 1967, ss. 488–489.
18. Agnieszka Oniszczyk, OT NID w Warszawie, 19.08.2015 r.
19. Górka I., Nasielsk, pow. Pułtusk, „Informator Archeologiczny”, Badania rok 1967, 1968, s. 246-247.
20. www.stat.gov.pl/gus.
21. www.isap.sejm.gov.pl.

12. Spis tabel, rysunków i zdjęć

1. Tabela nr 1. Zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Nasielsk.
2. Tabela nr 2. Zabytki ruchome wpisane do rejestru zabytków na terenie gminy Nasielsk.
3. Tabela nr 3. Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków gminy Nasielsk.
4. Tabela nr 4. Spis stanowisk archeologicznych ujętych w gminnej ewidencji zabytków z terenu gminy Nasielsk.
5. Tabela nr 5. Analiza SWOT.
6. Tabela nr 6. Kierunki działań i zadania w ramach Priorytetu nr I.
7. Tabela nr 7. Kierunki działań i zadania w ramach Priorytetu nr II.
8. Tabela nr 8. Kierunki działań i zadania w ramach Priorytetu nr III.
9. Tabela nr 9. Obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz ujęte w gminnej ewidencji zabytków, których gmina Nasielsk jest właścicielem lub współwłaścicielem.
10. Zdjęcia nr 1, 2. Kościół parafialny św. Doroty, Ciekosyn.
11. Zdjęcia nr 3, 4. Kościół farny pw. Św. Wojciecha, Nasielsk.
12. Zdjęcie nr 5, 6. Dom nauczyciela, ul. Staszica 1A, Nasielsk.
13. Zdjęcia nr 7, 8. Szkoła, ul. Szkolna 1, Nasielsk.
14. Zdjęcie nr 9. Budynek mieszkalny, ob. biblioteka, ul. Piłsudskiego 6, Nasielsk.
15. Zdjęcie nr 10. Wiatrak koźlak, Krzyczki Szumne.
16. Zdjęcie nr 11, 12. Dawny dom modlitewny, Mazewo Dworskie „A”.
17. Zdjęcia nr 13, 14. Zespół dworsko-parkowy, Chrcynno.
18. Zdjęcia nr 15, 16. Zespół dworsko-parkowy, Kosewo.
19. Zdjęcia nr 17, 18. Zespół dworsko-parkowy, Lelewo.
20. Zdjęcie nr 19. Nasielska „baszta”.
21. Zdjęcie nr 20. Pałacyk, Pianowo-Daczki.
22. Zdjęcia nr 21, 22. Budynek szkoły w Krzyczkach Szumnych.